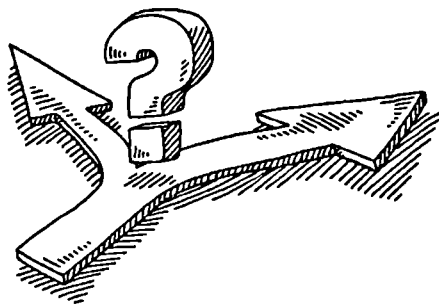


მიხეილ მახარაძე

ფილოსოფია მოზარდთათვის



გამომცემლობისგან

მოზარდთათვის დღემდე იშვიათობაა პოპულარული საკითხავი წიგნი ფილოსოფიაში. ამის გამო, ხშირად, ახალგაზრდები თავის მომავალ სპეციალობად შემთხვევით ირჩევენ ფილოსოფიას და შემდგომ წინააღმდეგობებს აწყდებიან. ამ წიგნით გავეცნობით: ფილოსოფიის წარმოშობისა და მისი განვითარების ისტორიას, ცნობილ ფილოსოფოსებს და მათი ცხოვრების წესს. მივხვდებით, რომ ფილოსოფიის ყოველგვარი გაგება და, მით უმეტეს, განმარტება, მის საუკეთესო შემთხვევაშიც კი, არის ფილოსოფიური სიბრძნის უსაზღვრო და უსასრულო ოკეანის მხოლოდ ერთი ვარიანტი. სწორედ ეს ხდის ფილოსოფიას ამოუწურავს. ყველას გვაინტერესებს: ვინ ვართ? საიდან მოვდივართ? რა ადგილი გვიკავია ამ სამყაროში?.. ფილოსოფია საინტერესოა არა მხოლოდ ჩვენს კითხვებზე გარკვეული პასუხების მისაღებად, არამედ თვით ამ კითხვების გამო, რადგან ეს კითხვები აფართოებს ჩვენი წარმოდგენების შესაძლებლობებს და ამდიდრებს ჩვენს ინტელექტუალურ წარმოსახვას... ამ ყველაფრის გათვალისწინებით, ეს წიგნი საინტერესოა არა მხოლოდ მოზარდებისთვის, არამედ მათი მშობლებისთვისაც. წიგნის ბოლოში მოცემულია ტექსტში ვარსკვლავით (*) აღნიშნული დიდი ფილოსოფოსებისა და ფილოსოფიური ტერმინების ლექსიკონები.

გარეკანზე მოცემულია რაფაელის ფრესკა
„ათენის სკოლა“ (იხ. გვ. 30)

www.elf.ge

©მიხეილ მახარაძე
ყველა უფლება დაცულია
©ელფის გამომცემლობა, 2020
ISBN 978-9941-431-73-9

წიგნიდან ტექსტის, ნებისმიერი
ილუსტრაციის, მაკეტის გამოყენება
ნებისმიერი ფორმით გამომცემლობის
წერილობითი ნებართვის გარეშე
იკრძალება კანონით.

ს ა რ ზ ე ე ი

წაკითხოს მხოლოდ იმან, ვისაც სიძნელების არ ეშინია	3
ფილოსოფია - სიბრძნის სიყვარული	5
რა არის სიბრძნე?	6
ფილოსოფია მეფე ლირის მდგომარეობაში	7
თავისი თავის მიზეზი	8
რა არის მატერიალიზმი?	9
რა არის იდეალიზმი?	10
რელიგია და ფილოსოფია	11-12
ვარსკვლავებით მოქედელი ცა	14
სუფთა დაფა	16
ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ	19
მე ვიცი ის, რომ არაფერი არ ვიცი	23
პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ	25
პლატონი და არისტოტელე რაფაელის ფრესკაზე	30
არისტოტელეს მეტაფიზიკა	31
მაინც რა არის ფილოსოფია?	33
ფილოსოფიის არსის ძიებაში	36
მითოლოგია, რელიგია, ფილოსოფია	38
ადამიანი - ფილოსოფიის შესწავლის საგანი	40
გერმანული კლასიკური ფილოსოფია	42
მთავარი ფილოსოფიური თეორიები და მიმდინარეობები	47
რა არის სქოლასტიკა?	48
სიცოცხლის ფილოსოფია	50
ექსისტენციალიზმი	51
რელიგიური ფილოსოფია	53
მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და ადამიანი	54
საზოგადოება, ადამიანი, პიროვნება	58
უკან ბუნებისკენ - კულტურა და ცივილიზაცია	63
რა უნდა ვიცოდეთ ქართულ ფილოსოფიაზე	68
ქართული ფილოსოფია	70-72
გვპირდება თუ არა ფილოსოფია?	74
ოჰ, ეს ფილოსოფოსები...	79
ფილოსოფოსთა ლექსიკონი	86
ფილოსოფიური ტერმინების ლექსიკონი	110

Հիշյալն ջնն զՆԱՅԴԴԱՐ թոռնոյն
յիտ-յիտ սպրոյթլն Նոհոծա:



წაიკითხოს მხოლოდ იმან, ვისაც

სიძნელეების არ ეშინია!

სიბრძნის დაუფლების წყურვილით შეპყრობილი ჩემო მეგობარო, იმდენად გავკადნიერდი, რომ შენთან სიბრძნისმეტყველების, ანუ ფილოსოფიის ანაბანაზე საუბარი გადავწყვიტე.

ერთი შეხედვით, საკვირველია ის ფაქტი, რომ გვაქვს პოპულარული საყმაწვილო წიგნები მეცნიერების სხვადასხვა დარგში, მაგრამ, რატომღაც, ასეთი რამ იშვიათია ფილოსოფიაში.

■ რატომ?

ჩემო პატარა მეგობარო, სიბრძნის მაძიებლო, აქედანვე დაიმახსოვრე, რომ კითხვა – „რატომ“ ფილოსოფიის ერთ-ერთი მთავარი კითხვაა. მეტიც, როცა გაჩნდება კითხვა „რატომ“, მაშინ იწყება ფილოსოფია და, აქედან გამომდინარე, ამ კითხვის დასმით, გარკვეული აზრით, შენ უკვე დაიწყე ფილოსოფოსობა. ვფიქრობ, რომ სიტყვებმა – „ფილოსოფია“, „ფილოსოფოსობა“ – შენში რაღაც ინტერესი აღძრა. თუ ეს ასეა, მაშინ შეგვიძლია უფრო მივუახლოვდეთ სიბრძნეს, სიბრძნისმეტყველებას ანუ ფილოსოფიას.

ფილოსოფია – სიბრძნის სიყვარული

ფილოსოფია ბერძნული სიტყვაა და ქართულად „სიბრძნის სიყვარულს“ ნიშნავს, სიტყვასიტყვით კი ასე ითარგმნება: „ფილეო“ მიყვარს და „სოფია“ სიბრძნე. პირველად ეს სიტყვა გამოიყენა ბერძენმა მოაზროვნემ, პითაგორამ.* პითაგორას მიერ შემოტანილი ტერმინი – ფილოსოფია, როგორც სიბრძნის სიყვარული, შემდგომ დამკვიდრდა და ყველაზე მარჯვე ცნება აღმოჩნდა უმაღლესი ადამიანური სიბრძნის გამოსახატავად.

რასაც ახლა ვამბობთ, ჯერჯერობით არაფრისმთქმელი სიტყვებია, რადგანაც არ ვიცით, რა არის საკუთრივ სიბრძნე და მით უმეტეს, ფილოსოფიური სიბრძნე! მაგრამ ამ სფეროში ჩვენი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებას ბარკვეშული დრო სჭირდება, ამიტომ მოთმინება უნდა ვიქონიოთ, რადგან ჩვენ მიერ არჩეული გზის გასავლელად მოთმინება ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა.

სიბრძნის მნიშვნელობა თითქოს ყველამ იცის, მაგრამ ამ ცნების სერიოზული განსჯისას, შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ მის შინაარსს ბევრი ვერც კი აცნობიერებს. მეტი სიცხადისთვის ახლა ისეთ რამეს გეტყვი, შეიძლება გაგრიკვირდეს კიდეც.

რა მაქვს მხედველობაში, როცა ასე ეჭვით დავიწყე საუბარი? პირველ რიგში ის, რომ არსად – არც ერთ ლექსიკონსა თუ ენციკლოპედიაში განმარტებული არ არის, რა არის საბუთირივ სიბრძნე. ზოგადად, ვიცით, რომ ფილოსოფია – სიბრძნის სიყვარულს ნიშნავს, მაგრამ რამდენად მისაღებია ასეთი განმარტება, როცა არ ვიცით, რა იგულისხმება „სიბრძნეში“?

საკუთარ თავზე გამარჯვება არის ფილოსოფიის გვირგვინი
დოოგენე*

ფილოსოფიურ სიბრძნესთან ზიარების წყურვილი თუ გაგიჩნდება და, ამასთან ერთად, შესაბამისი მოთმინება, გარჯა და, რა თქმა უნდა, ნიჭიც აღმოგაჩნდება, მაშინ წინ ველარაუფარი დაგიდგება. თუ შენ ეს უნარები და ნებისყოფაც გაქვს, მაშინ შევედგეთ ფილოსოფიურ სიბრძნესთან ზიარების მძიმე, ნარეკლიან და საინტერესო გზას. საინტერესოს თუნდაც იმიტომ, რომ თუკი ადამიანური მოღვაწეობის რომელიმე სფეროში მუღავნდება აღამინაშურის არსი, ერთ-ერთი მათგანი ფილოსოფიასთან ზიარებაა. ამ აზრს ადასტურებს კარლ იასპერსის* მოსწრებული ნათქვამი: „ფილოსოფია არის ის, რაც მმ საკუთარ თავს მიბრუნებს“.

თუ გაეცნობი ფილოსოფიის ანაბანას, მაშინ იმაზეც შევთანხმდეთ, რომ ამით არ დაკმაყოფილდები და საყოველთაო ფილოსოფიური სიბრძნის შემდეგ ქართულ ფილოსოფიაზე, ფილოსოფიის შემადგენელ დისციპლინებსა და მის მონათესავე სფეროებსაც სიამოვნებით გაეცნობი.

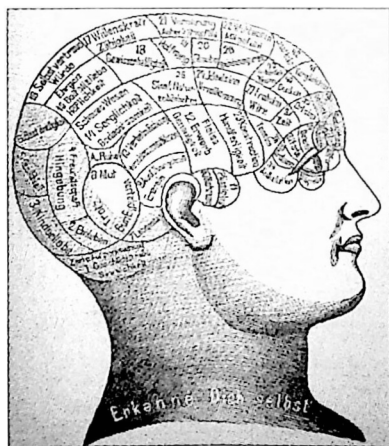
მამ ასე, სიბრძნის მაძიებლო, გაბედე და სიბრძნესთან ზიარების ძნელ და მძიმე აღმართს შეუდექი. ხომ არ შეგეშინდა? არ უნდა შეშინდე, რადგან ეს წიგნი მხოლოდ იმისთვის დაინერა, ვისაც სიძნელეების არ ეშინია!

ფილოსოფია ცხოვრების ბელადი და ყველა მეცნიერების დედაა!
ციცერონი*

რა არის სიბრძნე?

თავდაპირველად, ფილოსოფიაში იგულისხმებოდა ყოველგვარი სიბრძნე და ცოდნა – შეიძლება ითქვას, იმ დროისთვის არსებული მეცნიერების ყველა დარგში – ანუ ფილოსოფიაში იგულისხმებოდა სამყაროს საწყისის (ღმერთის), საგნებისა და სხვა მოვლენების მიზეზების ცოდნა. აქედან გამომდინარე, სიბრძნედ ითვლებოდა ისეთი რამ, რაც ყოველდღიურ ცხოვრებაზე აღმატებულია, ბევრი მოვლენისთვის საერთო მიზეზის ძიებას გულისხმობს და ამასთან, ყოველისმომცველია.

დროთა განმავლობაში ფილოსოფიამ – სიბრძნის სიყვარულმა – დაკარგა თავისი ადრინდელი მნიშვნელობა. ამის მიზეზი იყო ის, რომ ფილოსოფიას გამოეყო მეცნიერების* სხვადასხვა დარგი და დამოუკიდებელ დისციპლინებად ჩამოყალიბდა. მაგალითად, მათემატიკა (განვითარდა, როგორც ბუსტი მეცნიერება). ისტორია, (პეისწავლის განვითარების ყოველგვარ პროცესს ბუნებასა და საზოგადოებაში) და ა.შ.



ფილოსოფიას 2500- წლიანი ისტორია აქვს. ადამიანის აზროვნების შესაძლებლობებსა და ცნობიერებასაც ამ დროიდან იკვლევენ. ამ ე.წ. „ცნობიერების რუკაზე“ გერმანულად აწერია: შეიცან თავი შენი.

ფილოსოფია მეფე ლირის მდგომარეობაში

რაკი ფილოსოფიამ მისგან გამოყოფილ მეცნიერებებს უხვად უწყალობა ყველაფერი, ხომ არ აღმოჩნდა იგი უილიამ შექსპირის „მეფე ლირის“ მდგომარეობაში? ალბათ, იცი, რომ ლირმა მთელი თავისი ჭონება ქალიშვილებს დაურიგა. ბოლოს, ის სამეფოს გარეშე დარჩა და ყველამ მიატოვა.

ეს კითხვა პირველად ფილოსოფოსმა ვილჰელმ ვინდელბანდმა^{*} დასვა და თვითონვე გასცა პასუხი: „არა, ფილოსოფია არ ჩავარდნილა მეფე ლირის მდგომარეობაში – მას თავისი შმსწაშლის საბანი გააჩნია“. ვიდრე უშუალოდ ფილოსოფიის საგანზე ვისაუბრებთ, უნდა ვიცოდეთ, რომ არ არსებობს ფილოსოფიის ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი, ყველასთვის მისაღები განმარტება. შეიძლება ითქვას, რომ ფილოსოფიის ყოველგვარი გაგება და მით უმეტეს, განმარტება, მის საუკეთესო შემთხვევაშიც კი, არის ფილოსოფიური სიბრძნის უსაზღვრო მოქმედების მხოლოდ ერთ-ერთი პარიანტი.

ნუ ავჩქარდებით და უმალ ნუ შევედგებით ფილოსოფიის საგნის დადგენასა და განსაზღვრას (ალბათ, უკვე მიხვდი, რომ ეს რთულზე რთული საქმეა!). ჯერ ვცადოთ და გავარკვიოთ ის გარემო პირობები, რომლებიც წინ უსწრებენ ყოველი მეცნიერების საგნის დადგენას.

- ფილოსოფიის ყველა სიდიადე მის დაუსრულებლობაშია!

შელინგი^{}*

- ფილოსოფოსები სჯობიან სხვა ადამიანებს იმით, რომ ყველა კანონის განადგურების შემთხვევაში, ისინი მაინც ძველებურად იცხოვრებენ!

არისტოტელე

თავისი თავის მიზეზი

სიბრძნის მაძიებელი, ეს სიტყვები, ლათინურად *Causa sui*, ჰოლანდიელ ფილოსოფოსს სპინოზას* ეკუთვნის.

როდესაც საუბარია თავისი თავის მიზეზზე, ამ აზრის ფართო გაგებით, მივდივართ სამყაროს სანაწყისის ანუ ღმერთის ცნებამდე. „თავისი თავის მიზეზი“ აბსოლუტური გაგებით სხვა არაფერია, თუ არა სამყაროს სანაწყისი, ბერძნულად – არქე, ლათინურად, სუბსტანცია, რელიგიის ენაზე კი – ღმერთი.

როგორც ვხედავთ, ჩვენი საუბრის საგანია მთელი სინამდვილის სანაწყისი საკითხი, მისი რაობა, მასთან ჩვენი დამოკიდებულება და ა. შ. თუ ასეთი კითხვები კანონზომიერია, მაშინ ასევე კანონზომიერად ჩნდება კითხვა: როგორი შინაარსი დევს ამ კითხვაში? ჩვენი გარემომცველი სინამდვილე, სამყარო, რომელშიც ვცხოვრობთ, თვითონ არის ყველაფერი, თუ მას აქვს სხვა მიზეზი, რასაც ფილოსოფიის ენაზე სუბსტანცია ჰქვია. სუბსტანცია ნიშნავს ობიექტურ რეალობას, ყველა საგნისა და მოვლენის არსს, პირველსაწყისს, საფუძველს.

სპინოზა სუბსტანციის ცნებაში გულისხმობდა თავისთავად, დამოუკიდებლად არსებულს, ანუ რისი წარმოდგენისთვისაც სხვა რამ არ არის საჭირო. ესე იგი სუბსტანცია არის თავისი თავის მიზეზი (*Causa sui*). სუბსტანციაში იგულისხმება მთელი სინამდვილის სანაწყისი. რელიგიაში სუბსტანცია იგივე ღმერთია. პირველსაწყისის, ანუ სუბსტანციის არსი ფილოსოფიის ისტორიაში სხვადასხვანაირად არის გაგებული, შესაბამისად, არსებობს ფილოსოფიის ორი მთავარი მიმართულება: მატერიალიზმი და იდეალიზმი.

რა არის მატერიალიზმი?

მატერიალისტური ფილოსოფია სუბსტანციის (საწყისის) ცნებაში გულისხმობს მატერიას („მატერია“ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს „ნივთიერს“), ანუ მატერიალურ სინამდვილეს. უფრო გასაგებად რომ ვთქვათ, ხილულ საბნებს. მატერია არც წარმოშობილა და არც ისპობა, მარადიულად მოძრაობს დროსა და სივრცეში, განიცდის განვითარებას და ამ განვითარების შედეგს წარმოადგენს.

მატერიალიზმის მიხედვით, ცნობიერება მაღალგანვითარებული მატერიის ანუ ადამიანის ტვინის გამოვლენაა. არ არსებობს არავითარი ცნობიერება და არავითარი იდეები მატერიის გარეშე, მთელი სინამდვილის საფუძველია მატერია და არ არსებობს სხვა არავითარი ზეზუნებრივი ძალა, რომელიც განსაზღვრავს ამქვეყნად მიმდინარე პროცესებს. იმ ფილოსოფოსებს, რომლებიც აღიარებდნენ რომ საწყისი, სუბსტანცია არის მატერია, მატერიალისტებს უწოდებენ. მატერიალიზმის მიმდევრები იყვნენ: დემოკრიტე, ფრენსის ბეკონი*, ჰობსი*, დენი დიდრო, ლამეტერი*, ფოიერბახი*, მარქსი*, ენგელსი* და სხვ.

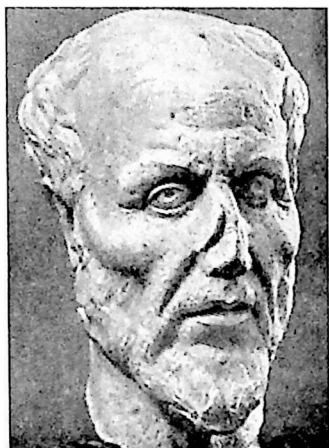
დემოკრიტე - ანტიკური დროის მატერიალისტი ფილოსოფოსი, ატომებზე მოძღვრების ავტორი, მოცინარ ფილოსოფოსსაც უწოდებდნენ და ასეც გამოსახავდნენ, რადგან გიჟად თვლიდნენ აბა, ვინ გაიგებდა იმ დროში ატომების შესახებ მოძღვრებას?! ერთხელ ჰიპოკრატეც კი მიუწვევიათ დემოკრიტეს ჯანმრთელობის დასადგენად. ცნობილი ექიმის დასკვნით, იგი არა მხოლოდ ჯანმრთელი იყო, არამედ ყველაზე ჭკვიანი ადამიანი, ვინც კი ოდესმე ცხოვრებაში შეხვედრია.



დემოკრიტე (ძვ.წ. 460-370 წწ.)

რა არის იდეალიზმი?

მატერიალიზმის საპირისპიროდ, იდეალისტური ფილოსოფიისთვის ყოველად მიუღებელია სულისა და ცნობიერების ახსნა მატერიით. სული ზემატერიალური იდეალური არსია და მისი საწყისი არამატერიალურ ღვთაებრივ საწყისში უნდა მოიძებნოს; ანუ სულშია არის პირველსაწყისი ცნება, ხოლო მატერია, ბუნება, ფიზიკური სამყარო და მათი შემეცნება – მეორადი. იდეალიზმისთვის მთელი სინამდვილის საფუძველია აზრი, იდეა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იდეალიზმის მიხედვით, აზრისა და საგნის დამოკიდებულებაში მთავარია აზრი. აზრის გარეშე ყველაფერს დაეკარგებოდა მნიშვნელობა. ეს აზრი, იდეა და საბოლოოდ, აბსოლუტური იდეა არის ღმერთი, რომელიც ყველაფრის საფუძველია. ფილოსოფოსებს, რომლებიც სუბსტანციის ცნებაში გულისხმობდნენ აზრს, იდეას, ესე იგი არამატერიალურ საწყისს, უწოდებენ იდეალისტებს, ხოლო ფილოსოფიის ამ მიმართულებას – იდეალიზმს. მისი მიმდევრები იყვნენ: სოკრატე*, პლატონი*, ავგუსტინე*, პლოტინე*, კანტი*, ჰეგელი*, შელინგი* და სხვები.



პლოტინეს თავისი სილამაზის გამო რცხვენოდა. მისი აზრით, სხეული ხელს უშლის სულს უმაღლეს ჭეშმარიებასთან – ღმერთთან გაერთიანებაში. პლოტინეს კუჭის წყლული აწუხებდა, მაგრამ, რაკი სხეულზე ბრუნვა ცოდვად მიაჩნდა, არ იმკურნალა და საბოლოოდ, ამ სენით გარდაიცვალა. სიკვდილის წინ მან იხმო ახლობლები და უთხრა: „ახლა ჩემი სხეულიდან ამოვა ის, რაც მარადიელია (სული) მასში და შეუერთდება სამყაროს მარადიულობას (მსოფლიო სულს)“.*

პლოტინე (205-270 წწ.)

რელიგია და ფილოსოფია

ახლა განვიხილოთ საკითხი, რომელიც ადრე თუ გვიან აუცილებლად შემოვა ჩვენი ინტერესის სფეროში. კერძოდ, თუკი ფილოსოფიაშიც აღიარებულია ღმერთი, როგორც სანწყისი, სუბსტანცია, მაშინ რა განსხვავებაა რელიგიასა და ფილოსოფიას შორის? რელიგიაშიც ხომ ღმერთია ყველაფრის სანყისი და საფუძველთა საფუძველი!

ამ საკითხში რელიგიასა და ფილოსოფიას შორის არსებითი განსხვავება არსებობს. დავიმახსოვროთ, რომ რელიგიური მსოფლმხედველობის მიერ წარმოდგენილი ღმერთი პიროვნულია, ყოველისშემძლე პიროვნებაა, რომელიც ყველაფერს თავისი ნება-სურვილით აკეთებს; მაშინ როცა, ფილოსოფიაში წარმოდგენილი ღმერთი არის პიროვნულობას მოკლებული კანონზომიერება, რომელიც არა თავისი ნება-სურვილით, არამედ შინაგანი აუცილებლობით მოქმედებს. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ფილოსოფოს – პლოტინეს* ემანაციური* მოძღვრება, რომლის თანახმადაც, პირველმიზანი – ღმერთი – ყოველგვარი წინასწარი განზრახვის გარეშე, შინაგანი აუცილებლობით ქმნის მთელ სინამდვილეს.

ფილოსოფიაში სუბსტანცია – პირველსანყისი არის, როგორც სამყაროს მომწესრიგებელი და აუცილებელი გამაერთიანებელი. ფილოსოფია ამ აზრის დასაბუთებას ცდილობს. რელიგიაში კი ყველაფრის შემქმნელი და საფუძველი არის პიროვნული ღმერთი, რომელიც სინამდვილეს ქმნის ღრმში, არაფრისგან, საკუთარი ნება-სურვილით.

რელიგიები, რომლებიც ერთ ღმერთს აღიარებენ მონოთეისტურია („მონოს“ – ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ერთს). მონოთეისტური რელიგიებია: იუდაიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი.

რელიგიები

მონოთეისტური რელიგიების ჩამოყალიბებამდე არსებობდა მრავალღმერთიანი ანუ პოლითეისტური (ბერძნულად „პოლი“ ნიშნავს „მრავალს“) რელიგიები. გასათვალისწინებელია, რომ წინარელიგიურ და წინათეილოსოფიურ პერიოდში, როცა სამყაროზე მითოლოგიური წარმოდგენები ჰქონდათ, არსებობდა წარმოდგენები რწმენისა და საკუთრივ ღმერთების წარმოშობაზეც (თეოგონია“).

მითოლოგიური მსოფლმხედველობა საბოლოოდ ამბადებს ფილოსოფიურ და რელიგიურ მსოფლმხედველობებს. დავიმახსოვროთ: რელიგია ემყარება გამომცხადებას, ხოლო ფილოსოფია — დასაბუთებას. გამოცხადებაში იგულისხმება ღვთის ნაბოძები და შთაგონებით მიღებული ჭეშმარიტებები, მცნებები და ა.შ. დასაბუთება კი, პირიქით, მსჯელობის მეშვეობით ლოგიკურად ადგენს ჭეშმარიტება-მცდარობას.

როგორც ვხედავთ, სუბსტანციის საკითხი ფილოსოფიისთვის უმნიშვნელოვანესია და იმის მიხედვით, თუ რა ესმით ამ ცნებაში, ხდება ფილოსოფოსთა კლასიფიკაცია.

სუბსტანციის მატერიალისტური, იდეალისტური და რელიგიური გაგების შემდეგ, ალბათ, გაგიჩნდება კითხვები:

- რომელია მათ შორის უფრო მართებული?
- რომელ გაგებას დავუჭირო მხარი?

სწორედ აქ ჩანს ფილოსოფიისა და ფილოსოფოსობის სპეციფიკურობა. ფილოსოფიური სიბრძნე არ არის ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი (მაგალითად, როგორც მათემატიკაში - $2 \times 2 = 4$) და ადამიანი სუბსტანციის გაგებაში რომელს აირჩევს, ფილოსო-

ფიურს თუ რელიგიურს – ეს დამოკიდებულია კონკრეტული ადამიანის მსოფლმხედველობაზე, მის პიროვნულ თვისებებსა და შეიძლება ითქვას, ღირებულებით ორიენტაციებზე. აქ, ურიგო არ იქნება, გავიხსენოთ გერმანელი ფილოსოფოსის ფიხტეს* სიტყვები: „რომელ ფილოსოფიას აირჩევს ადამიანი, დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ადამიანია იგი“.

რაც მთავარია, უნდა გვახსოვდეს, რომ სუბსტანციის ნაპისმი-
ერი ბაზება გულისხმობს სამყაროს, სინამდვილის ახსნას ერთი
საერთო საწყისიდან.

პითაგორას (ძვ.წ. 580-500) აზრით, ადამიანის
ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნა-
წილია სათნოება, რომელშიც ის მოიბრუნდა:

- ფეროსებისადმი, მშობლებისადმი
პატივისცემას;
- გონების უპირატესობას ემოციებზე;
- ერთიერთდახმარებასა და მხარში
დგომას,
- ამქვეყნიური კეთილდღეობისადმი
გულგრილ დამოკიდებულებას;
- ჭეშმარიტების შეცნობისა და სიკეთისკენ სწრაფვას;
- საკუთარ თავში სიძენის, სიხარბის, უხეშობის,
ბოროტების დაძლევას;
- დადებითი თუ უარყოფითი ემოციების ზომიერად გამოხატვას;
- უბრალოებასა და ზომიერებას.



პარსკვლავებით მოჭდილი ცა

გერმანელი ფილოსოფოსის იმანუელ კანტის* საფლავის ქვას ასეთი წარწერა აქვს: „*მე მუდამ მოცეზდა ორი რამ – ვარსკვლავებით მოჭდილი ცა და მორალური კანონი ჩემში*“.

ყურადღება მივაქციოთ, რომ ისეთი დიდი მოაზროვნეც კი, როგორიც იყო იმანუელ კანტი, გაკვირვებული და გაოცებული ყოფილა ვარსკვლავებით მოჭდილი ცითა და ჩვენში არსებული მორალური კანონით. მოდით, უფრო გავამარტივოთ და ჩვენთვის გასაგები გავხადოთ კანტის გაკვირვება-გაოცების საგანი, მით უმეტეს, რომ დიდი ფილოსოფოსი ისეთ რამეებზე საუბრობს, რაც არც ჩვენთვის უნდა იყოს უცხო.

რასაკვირველია, ყოველ ადამიანს ცხოვრების მანძილზე, განსაკუთრებით კი ბავშვობაში, ყურადღება მიუპყრია მოწმენდილი, ვარსკვლავებით დაფარული ცისთვის და გაოცებულს, მაშინვე თუ არა, გარკვეული ღროის შემდეგ უჩნდება ეს და სხვა მსგავსი კითხვები: ვინ ვარ? საიდან მოვდივარ? რა ადგილი მეკუთვნის და რა ადგილი მიკავია ამ სამყაროში? რას წარმოადგენს დედამიწა, რომელზეც მე ვცხოვრობ?..

ამ კითხვებზე საბოლოო და სრულყოფილი პასუხები არ არსებობს, მაგრამ ამ კითხვების გაჩენა ფილოსოფიურ ბანსჯად შეიძლება ჩავთვალოთ; საკუთრივ ამ კითხვებზე პასუხების გაცემის მცდელობები კი ფილოსოფიურ სიბრძნესთან ზიარების დასაწყისია. კანტის შემთხვევაში, ვარსკვლავებით მოჭდილი ცით გაოცება ადამიანთა საერთო გაკვირვების ერთი მხარეა. მეორე მხრივ, ამ საერთო გაკვირვების მიზეზი უშუალოდ ჩვენშია და იგი მორალური კანონის არსებობას ეხება. რა არის საკუთრივ მორალი, ზნეობა, ამაზე უფრო საფუძვლიანად შემდგომ თავებში

ვისაუბრებთ. აქ კი ზოგადი შენიშვნებით დავკმაყოფილდეთ.

მორალზე, ზნეობაზე მოძღვრება სწავლობს ადამიანის ქცევებსა და მის საფუძვლებს. აქ ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რა არის ადამიანის კეთილი და ბოროტი ქცევის საფუძველი?

კატოზბრიოზის ისტორია, გარკვეულწილად, სიკამთისა და ბოროტების ბრძოლის ისტორიაა. ეს პრობლემა დგას რელიგიაში, ფილოსოფიაში, ხელოვნებაში. ქრისტიანული მორალის თანახმად, ბოროტების დაძლევა შეიძლება სიკამით, რადგანაც ბოროტობაზე ბოროტებითვე პასუხით სიკეთე ვერ დამკვიდრდება, პირიქით, ბოროტება გამრავლდება.

ფილოსოფიაში ზნეობრივად მიჩნეულია ისეთი ქმედება, როცა მეორე ადამიანი შენთვის მიზანია და არა საშუალება, სხვანაირად რომ ვთქვათ, მეორე ადამიანს იმასვე უსურვებ, რასაც საკუთარ თავს.

ეს უფრო გასაგები რომ იყოს, აი, პრაქტიკული მაგალითიც: ჩემი რჩევა და მოწოდება ახალგაზრდისადმი, რომ ის წავიდეს და თუნდაც სიცოცხლის ფასად დაიცვას სამშობლო, მაშინ იქნება მორალურად გამართლებული და ჩაითვლება ზნეობრივ ქცევად, თუ შესაბამის სიტუაციაში ამას მოვეუწოდებ საკუთარ შვილსაც. რა არის ზნეობრივი ქცევის საფუძველი? რატომ ვიქცევი ასე და არა სხვანაირად? ერთსა და იმავე საზოგადოებაში, ერთსა და იმავე გარემოში, რატომ არსებობენ კეთილი და ბოროტი ადამიანები?..

აი, ამიტომ ალცეზად კანტს საკუთარ თავში მორალური კანონის არსებობა ვარსკვლავებით მოქედილი ცა და მორალური კანონი ჩვენში ის სულიერი ბალაპარია, რომელსაც ეფუძნება ადამიანი, მისი ორიენტაცია როგორც ამ სამყაროში, ისე სხვა ადამიანებთან ურთიერთობაში და, რა თქმა უნდა, საკუთარ თავთან მიმართებაში.

სუფთა დაფა

ინგლისელმა ფილოსოფოსმა ჯონ ლოკმა* ადამიანის ცნობიერება „სუფთა დაფას“ (ლათინურად *tabula rasa*) შეადარა, რომელზეც აღიბეჭდება მის ირგვლივ მიმდინარე მოვლენები. ვიდრე ლოკის მსოფლმხედველობაზე გავაგრძელებთ მსჯელობას, ყურადღება მივაქციოთ იმ ფაქტს, რომ ჩვენ საუბარში ახალი სიტყვა (ფილოსოფიის ენაზე – ცნება) – ცნობიერება გაჩნდა.

■ რას ნიშნავს ცნობიერება?

ცნობიერება ადამიანს, უფრო სწორად, მხოლოდ ადამიანის ტვინს ახასიათებს. ცნობიერება სწორედ ის ფენომენია, რომლითაც ადამიანი ბანსხვავდება, გამოირჩევა და აღემატება სხვა ცოცხალ არსებებს; ცნობიერებასთან არის დაკავშირებული შემეცნების უნარები, მისი მეშვეობით ხდება ცოდნის შექმნა.

ახლა გავარკვიოთ, ცნობიერება ერთადერთი ფენომენია, რომელიც განსაზღვრავს ადამიანის ქმედებას თუ კიდევ არსებობს სხვა ფენომენიც? საქმე ისაა, რომ სადაც საუბარია ცნობიერებაზე, იქ საუბარია აგრეთვე ქვეცნობიერზეც.

■ რას ნიშნავს ქვეცნობიერი?

ძველმოგონი ისეთი ფენომენია, რომელიც ადამიანის ცნობიერების სიღრმეში დევს და ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის ცნობიერ მოქმედებაზე. ალბათ, ვერ გაიგეთ, ეს არცაა გასაკვირი – ნამდვილად რთული საკითხია! უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ, ვმსჯელობთ, „თვალწინ გვიდგას“ ფაქტები, მოვლენები და აზრები. ეს ყველაფერი ცნობიერია, მაგრამ ადამიანის ცოდნა და მისი შინაარსი ყოველთვის ასე ცხადი როდია, ის „სადაც“ ინახება. მაგალითად, ზრდასრულ ადამიანს

მუდამ როდი ახსოვს ბავშვობის ამბები, თამაშები, წაკითხული წიგნები და ა.შ. მაგრამ საკმარისია ვინმემ ჰკითხოს მის წარსულზე, რომ მაშინვე ამოტივტივდება „სადღაც“ შემონახული ეს ცოდნა. სწორედ ეს არის ქვეცნობიერის ერთ-ერთი ზუსტება.

მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით, სწორედ ძველმეცნიერება ადამიანის ცხოვრებაში მთავარი. მაგრამ ამაზე საუბარი შორს წაგვიყვანს. აქ მხოლოდ იმას გეტყვით, რომ ქვეცნობიერი პრობლემები მეცნიერულად გამოიკვლია ზიგმუნდ ფროიდმა*.

დავუბრუნდეთ ჯონ ლოკის მოსაზრებას, რომ ადამიანის ცნობიერება სუფთა, დაუწერელი დაფაა, რომელზეც აღიბეჭდება ცნობიერების ბარემი მიმდინარე ინფორმაციები.

ეს თვალსაზრისი უპირისპირდება თანამოზილი იდეების თეორიას, რომლის თანახმად, ადამიანის ცნობიერებას თან დაჰყვება იდეები და ცოდნა, რომლებიც სხვა არაფერია თუ არა მოგონება. ცოდნა, როგორც მოგონება პირველად გვხვდება პლატონთან*. ის თვლიდა, რომ ადამიანის სული ეკვდავია და სხეულის სიკვდილის შემდეგ გადასახლება სხვა ცოცხალ არსებაში ან მცენარეებში, დროთა განმავლობაში კი – სხვა ადამიანში გამოვლინდება. ამ უკვდავ სულს თან ახლავს ცოდნა, რომელიც მიძინებულია და სათანადო ვარჯიშის შემდეგ გვახსენდება. მაგალითად, პლატონის აზრით, მონაფეს, მისახვედრი შეპიოთხვეპით ვახსენებთ, თუ რას უდრის ოთხკუთხედის ფართობი.

აქ არ ღირს იმაზე მსჯელობა, რაში ცდებოდნენ პლატონი და ლოკი. მთავარია, გავარკვიოთ, რა გზით იღებს ცნობიერება ცოდნას.

ფილოსოფოსთა ერთი ნაწილი თვლის, რომ ცოდნის მთავარი წყარო ჩვენი შეგრძნებებია (სმენის, გემოს, მხედველობის, შეხების,

ყნოსვის). ეს არის შემეცნების (ცოდნის შეთვისების) პირველი საფეხური. ვინც ამ აზრს იზიარებდა, მათ ემპირიკოსები ეწოდებოდათ, რადგანაც შეგრძნებებით მიღებული ცოდნა მოცემულია ცდაში (ემპირიაში). ეს არის ცოდნის ემპირიული საფეხური.

ფილოსოფოსთა მეორე ნაწილი ცოდნის მიღებისა და დაუფლების მთავარ გზად მიიჩნევს გონებას, ინტელექტს. მათ რაციონალისტები (სიტყვა „რაციო“-დან, რაც გონებას ნიშნავს) ეწოდებოდათ, ხოლო მათ გზას – შიმიცნების რაციონალური საფეხური.

უფრო მართებული იქნება, თუ ვიტყვით, რომ შემეცნების პროცესში ცოდნის დაუფლებისთვის ამ ორი საფეხურის თანაფარდობა უფრო მისაღებია. ცოდნის დაუფლება აზროვნების გარეშე შეუძლებელია.



პლატონი
(ძვ.წ. 427-347)

პლატონს სჯეროდა, რომ ცოდნა სიმართლის ძიებას ნიშნავდა და მისი სხვებისთვის გადაცემა იყო შესაძლებელი, ამიტომ ათენის მახლობლად, ძვ.წ. ით 387 წელს, დააარსა მსოფლიოში პირველი საგანმანათლებლო დაწესებულება, რომელსაც აკადემია (აქედან მოდის თანამედროვე „აკადემია“) ეწოდა. სკოლის ხელმძღვანელს ხმათა უმრავლესობით ირჩევდნენ. აკადემიის შესასვლელ კარს ჰქონდა წარწერა „არ შემოვიდეს, ვინც გეომეტრია არ იცის“. აქ არ იყო მკაფიო განსხვავება მასწავლებელსა და მოსწავლეს შორის და არც ფორმალური განრიგი არსებობდა. ეს გახლდათ შეკრება, სადაც სხვადასხვა საკითხებზე მსჯელობდნენ.

ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ!

„ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ!“ (ლათინურად – *Cogito ergo sum*) პირველად რენე დეკარტმა* წარმოთქვა.

■ რას გულისხმობდა ამაში დეკარტი?

ვიდრე ამ კითხვას ვუპასუხებთ, მოდით, ჯერ გავარკვეოთ, რა არის აზროვნება. აზროვნების მიზანია, ერთი მხრივ, ჩვენ ირგვლივ (ზევით, ქვევით, იქით, აქეთ), ხოლო, მეორე მხრივ, ჩვენში არსებული სინამდვილის გაგება, რაც ფილოსოფიის ენაზე შემცნებას ნიშნავს.

აზროვნება ანაწილებს შეგრძნებების გზით მიღებულ მასალას და მათში ისეთ კავშირს ადგენს, რომელიც უშუალოდ შეგრძნებებში არ არის მოცემული.

მაგალითად, ყველამ კარგად ვიცით, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ, კახეთში ყურძენი უფრო მეტ შაქარს შეიცავს, ვიდრე დასავლეთ საქართველოში. ვიცით ისიც, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში მზე უფრო მცხუნვარეა, ვიდრე დასავლეთში, მაგრამ რა კავშირი აქვს მზის მცხუნვარებას ყურძნის შაქრიანობასთან? – ეს მხოლოდ აზროვნების გზით შეიძლება გავიგოთ. კერძოდ, ყურძნის შაქრიანობა უშუალო კავშირშია მზის სხივების მიღების რაოდენობასთან. აქედან გამომდინარე, ძნელი არ არის იმის გაგება, რატომ არის კახურ ყურძენში მეტი შაქარი.

აზროვნების მეშვეობითვე დავადგენთ, რატომ არის მეტი შაქრიანობის შემცველი ყურძნისგან დამზადებული ღვინო უფრო მაგარი, მეტი გრადუსის მქონე და ა.შ. ეს იმიტომ ხდება, რომ ღვინის სიმკვრე დამოკიდებულია მასში სპირტის შემცველობაზე, სპირტი კი – უშუალოდ შაქრიანობის დონეზე და ა.შ.

აზროვნების ამოცანაა არა მხოლოდ სინამდვილის შემეცნება, არამედ, ჭეშმარიტების დადგენა.

■ რა არის ჭეშმარიტება?

ამაზე ცოტა მოგვიანებით ვისაუბრებთ, თუმცა წინასწარ გეტყვით, რომ ჭეშმარიტების დასადგენად ორი გზა არსებობს: სინამდვილეზე უშუალოდ დაკვირვება და ბჭობა (განსჯა). როდესაც ყინულს ცხელ წყალში ჩავაგდებთ ან გახურებული ღუმლის თავზე დავდებთ, ყინული დნება. ამრიგად, უშუალო დაკვირვებით ვიგებთ, რომ სითბო ყინულს აღნობს.

აქედან დასკვნა: ჭეშმარიტია აზრი იმის თაობაზე, რომ სითბოს შედეგად ყინული დნება.

რაც შეეხება განსჯის გზით ჭეშმარიტების დადგენას, აქ ადრეული მონაცემებითა და ფაქტების განსჯით შეიძლება დადგინდეს ამა თუ იმ აზრის ჭეშმარიტება ან მცდარობა.

მაგალითად, როდესაც 1963 წელს დაღასში მოკლეს ჯონ კენედი, ამ დროს ტომ მაკმილანი იმყოფებოდა ავსტრალიაში. მაშასადამე, ის ფიზიკურად ვერ მიიღებდა მონაწილეობას ამ მკვლელობაში.

სწორი დასკვნებისთვის აუცილებელია სწორი აზროვნება.

სწორ აზროვნებას შეისწავლის ლოგიკა. ლოგიკა, როგორც მეცნიერება, დააფუძნა ანტიკური დროის დიდმა ბერძენმა ფილოსოფოსმა არისტოტელემ*. სწორი აზროვნებისთვის გარკვეული პირობების დაცვაა საჭირო. მათ სწორი აზროვნების ძირითადი კანონები ეწოდება. ესენია:

იგივეობის კანონი – მოითხოვს, რომ აზროვნების პროცესში, განსჯისას, ყოველი სიტყვა ერთი და იმავე მნიშვნელობით გამოვიყენოთ. თუ დავარღვევთ ამ კანონს, ანუ ერთსა და იმავე სიტყვას

განსხვავებული მნიშვნელობით ვიხმართ, მაშინ აზრებს შორის კავშირი დაიკარგება.

მაგალითად, თუ ერთი ადამიანი „ხერხში“ სამუშაო იარაღს გულისხმობს, ხოლო მეორე – დასახული მიზნის მისაღწევ საშუალებას, მსჯელობას აზრი ეკარგება.

წინააღმდეგობის შეუძლებლობის კანონი – მიუთითებს იმაზე, რომ თხრობაში ერთი და იგივე წინადადება არ შეიძლება ჭეშმარიტიც იყოს და მცდარიც. მაგალითად, „გუშინ მე ვიყავი ფეხბურთზე“ გამორიცხავს იმას, რომ „გუშინ მე არ ვიყავი ფეხბურთზე“. აქედან მხოლოდ ერთი წინადადებაა სწორი, ანუ ჭეშმარიტი.

გამორიცხული მესამის კანონი – თუ წინააღმდეგობის შეუძლებლობის კანონში შეუძლებელია ვამტკიცოთ ორი ურთიერთგამომრიცხავი წინადადებიდან ორივეს ჭეშმარიტება ან ორივეს მცდარობა, გამორიცხული მესამის კანონის თანახმად, ორი ურთიერთგამომრიცხავი წინადადებიდან დაუშვებელია ორივეს უარყოფა, რადგან მათ შორის ერთი ჭეშმარიტია.

საკმაო საფუძვლის კანონი – ამ კანონის თანახმად, წინადადებაში ყოველგვარ მტკიცებულებას საკმაო საფუძველი უნდა გააჩნდეს. მაგალითად, ამა თუ იმ მოქალაქის ცუდი ჯანმრთელობა საკმაო საფუძველია იმისთვის, რომ ის სამხედრო სამსახურში არ გაიწვიონ, მაგრამ იგივე საბაზი ვერ გამოდგება ჭურდობის გასასამართლებლად.

ახლა გავარკვიოთ, რა არის ჭეშმარიტიება, ამისთვისაც აზროვნების ისტორიაში ჩაღრმავება მოგვინებს. იყო ასეთი ღვთისმეტყველი და ფილოსოფოსი ნეტარი ავგუსტინე*. სწორედ მან წამოჭრა პირველად საკითხი იმის თაობაზე, რომ ყველაფერში შეიძლება ეჭვის შეტანა, გარდა ერთისა, რომ ეჭვის შემტანი რეალურად

არსებობს. აქედან გამომდინარე, ავგუსტინეს აზრით, ვინც ეჭვობს, ის ჭეშმარიტებას ფლობს, რადგანაც სწორედ ამის გამო ეჭვობს.

ავგუსტინეს აღნიშნული თვალსაზრისი განავითარა დეკარტმა². მისი აზრით, ერთადერთი მეცნიერება, რომლის დებულებები საეჭვო არ არის მათემატიკაა. ფილოსოფიური დებულებები კი საეჭვოა და საჭიროა ისეთი დებულება, რომელიც, გეომეტრიული აქსიომების მსგავსად უეჭველი იქნება. ასეთ დებულებად დეკარტს მიაჩნია *Cogito ergo sum!* მასში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია, რადგან ეჭვის შემტანი არსებობს...

დეკარტი კარგად აცნობიერებდა საკუთარ ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს და ამით ამაყოფნდა. მისთვის მნიშვნელოვანი აღაშენებელი ისინი იყვნენ, რომლებიც მის იდეებზე კამათობდნენ. დეკარტი ახლის კენ მიმართული რეფორმატორი გახლდათ. მისი აზრით,



რენე დეკარტი (1596-1650)

როგორც მშენებლობაშია სასურველი ახალი სახლის აგება, ძველის გადაკეთებისა და განახლების ნაცვლად, ასევე ფილოსოფიაშიც უკეთესია სრულიად ახალი მიმართულების ჩამოყალიბება, ვიდრე არსებულის შესწორებაო, - ამტკიცებდა ის. ახალი ფილოსოფიის შექმნისას დეკარტმა უეჭველობამდე მისასვლელად ამოსავალ წერტილად ეჭვი აიღო (საუბარია არა სკეპტიკურ, არამედ მეთოდურ ეჭვზე) და მოიყვანა სხვადასხვა მიზეზი ეჭვის გასამართლებლად.

მე ვიცნის, რომ არაფერი არ ვიცი

ეს, ერთი შეხედვით, უცნაური აზრი გენიალურ ბერძენ ფილოსოფოსს, სოკრატეს* ეკუთვნის. სოკრატე სწორედ ის ფილოსოფოსია, ვინც ფილოსოფიური ძიების მთავარ საგნად გაიხადა საკუთრივ ცოდნის შესწავლა – ცოდნის ცოდნა.

სოკრატე იხილავს ცოდნას (მაგალითად, მეწაღის, დურგლის, გეომეტრის და სხვ.) და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ კონკრეტული ცოდნა არის არა ნამდვილი, ჭეშმარიტი ცოდნა, არამედ მოჩვენებითი. სოკრატე ცდილობს, გაარკვიოს, რა არის არცოდნა და აღნიშნავს, რომ თუ მე ვიცი რა არის არცოდნა, მაშინ მაქვს არცოდნის ცოდნა. ეს კი არის რაღაც ცოდნა და არა – არცოდნა. ამიტომაც, სოკრატეს ცნობილი დებულება – *„მე ვიცი ის, რომ არაფერი არ ვიცი“* არის ბარკვეული ცოდნა.

სოკრატეს აზრით, ნამდვილი, ჭეშმარიტი ცოდნა არის ცოდნის ცოდნა, რაც ადამიანის მიერ სრულად ვერ განხორციელდება, ეს მხოლოდ ღმერთს შეუძლია. ადამიანი კი, სოკრატეს აზრით, რჩება სიბრძნის მოყვარულად.

სოკრატემ, სოფისტების* მსგავსად, ადამიანის თვითშეამცნება მიიჩნია უმაღლეს სიბრძნედ. მანამდე კი, ადამიანის მზერა, შემეცნებითი ხედვა, უფრო გარე სამყაროსადმი იყო მიჰყრბილი. ფილოსოფოსებიც ამ გზით ცდილობდნენ ადამიანის ადგილის დადგენას სინამდვილეში. მაგ., თალესი* და მისი ყაიდის მოაზროვნეები სამყაროს საწყისს, პირველმიზეზს ობიექტურ სინამდვილეში ეძებდნენ. ზოგს ასეთად წყალი მიაჩნდა, ზოგს – ჰაერი, ზოგს – ცეცხლი და ა.შ.

კიდევ ერთხელ გავამახვილოთ ყურადღება იმ გარემოებაზე, რომ დასაბამიდან დღემდე, საკაცობრიო აზროვნება, ფილოსოფია, ეძებს და არკვევს ადამიანის ადგილს სამყაროში. ამ მიზნით ანტიკურ

ხანაში გარე სინამდვილეს მიმართავდნენ, შუა საუკუნეების ფილოსოფიაში ღმერთზე მიმართვით ცდილობდნენ ამ პრობლემის გადაწყვეტას; რენესანსის ეპოქაში ისევ ადამიანი ექცევა ყურადღების ცენტრში, ახალ დროში კი, მაგალითად, ჰიმელი* მთელი სინამდვილის ახსნას ცდილობს აბსოლუტური სულის (ლმერ-თის) გამოვლენის კანონზომიერების გარკვევით, სინამდვილის სხვადასხვა საფეხურზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფილოსოფიური პრობლემატიკა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში განსხვავებულად არის გააზრებული.

კარლ იუნგის* მიხედვით, აღმოსავლეთში მცხოვრები ადამიანის ცნობიერება მიმართულია შიგნით, თაჰისი თაჰისკან; ის ნივთს, გარე სინამდვილეს არ უყურებს, როგორც მხოლოდ მოხმარების საბანს, რომელიც უნდა მიითვისო, მით უმეტეს, დაანგრიო. ამის საპირისპიროდ, დასავლეთის მოქალაქე ადამიანი პრაგმატიზმია*, მისი ცნობიერება გარეშე არის მიმართული. ის ხსნას ეძებს არა თავის თავში, არამედ ბუნებაში, მის გარემომცველ სინამდვილეში გაბატონებაში.

ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ამგვარი ხედვა ერთხელ და სამუდამოდ მოცემული და მარადიულია. მიდგომები იცვლება, მაგრამ განსხვავება აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებში მცხოვრებთა შორის მაინც რჩება.

■ ადამიანი, რომელსაც თვითშემეცნების პროცესი დაწყებული არა აქვს - არ იკვლევს, არ აკვირდება საკუთარი გონების სტრუქტურას, აზროვნებას, ფიქრებსა და ქმედებებს - ცხადია, ვერ მიხვდება, რა არის მისი ბუნებრივი განვითარების გზა, ვინ არის ის და რა ადგილი უკავია სამყაროში (ს.კირკეგორი*).

პლატონი ჩემი მემოვარია, მამრამ...

ბერძენი ფილოსოფოსი არისტოტელე¹ ამბობდა: „თუმცა, ჩემთვის ძვირფასია პლატონიც და ქეშმარიტებაც, მაგრამ ნმინდა მოვალეობა მკარნახობს მივანიჭო უპირატესობა ქეშმარიტებას“. ალბათ, უკვე მიხვდი, ჩვენი საუბრის საგანი ჭეშმარიტების ცნებაა – კაცობრიობის მარადიული პრობლემა!

ქეშმარიტებასთან ერთად აუცილებლად უნდა გვახსოვდეს მცდარობა. ქეშმარიტება და მცდარობა ახასიათებს აზრს, ცოდნას; ანუ აზრი, ცოდნა შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი ან მცდარი.

მაგალითად, პლატონი² და ავგუსტინე³ ქეშმარიტებას მიიჩნევდნენ ერთსა და სამსა და მოცემულად, ესე იგი, მარადიულად, რომელიც დამახასიათებელია იდეალური ობიექტებისთვის. არისტოტელესთვის კი, ქეშმარიტება არის აზრის შესაბამისობა საგანთან.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქეშმარიტება დამახასიათებელია აზრისთვის, ამასთან, ისეთი აზრისთვის, რომელიც ან რაიმეს ასაბუთებს ან რაიმეს უარყოფს. მაგალითად:

■ ქართველები თეთრკანიანთა რასას მიეკუთვნებიან. ეს აზრი რაღაცას ამტკიცებს და რამდენადაც რეალურ ვითარებას გამოხატავს, ქეშმარიტი აზრია.

■ ქართველები არ მიეკუთვნებიან მონგოლურ რასას. აქ უარყოფასთან გვაქვს საქმე, თუმცა ვითარება რეალურია, ანუ ეს აზრიც ქეშმარიტია.

■ ქართველები შავკანიანები არიან. ეს აზრი მცდარია, რადგან არ შეესაბამება რეალობას.

უნდა გვახსოვდეს, რომ თუ აზრი მტკიცებას ან უარყოფას არ შეიცავს, მაშინ ქეშმარიტება-მცდარობაზე არ უნდა ვისაუბროთ.

მაგალითად, „დედამიწა“, „ცხოველი“, „ბოტანიკა“ და ა.შ. არც ჭეშმარიტია და არც მცდარი, მაგრამ თუ დავინყებთ მტკიცებას, რომ დედამიწა მრგვალია, ცხოველი სულიერი არსებაა, ბოტანიკა შეისწავლის მცენარეებს და ა.შ. მაშინ შეიძლება მსჯელობა იმაზე, თუ რამდენად შეესაბამება ეს აზრები ჭეშმარიტებას.

ჭეშმარიტება პრინციპია და არა ერთხელ და სამუდამოდ მოცემული რეალობა. იგი მხოლოდ მის მთლიანობაშია გასაგები. როგორც კვირტი ქრება ყვავილში, ყვავილი კი – ნაყოფში, და მთელ ამ პროცესს აზრი მხოლოდ ნაყოფში აქვს, ასევეა ცნობიერების პროგრესულ განვითარებაშიც. ჭეშმარიტება და ცდომილება არათუ ენი-ნაღმდეგებიან ერთმანეთს, არამედ აუცილებელია მათი თანაარსებობა, რამდენადაც ისინი უკვე მთელის არსებობას განსაზღვრვენ.

სოკრატის ალსასრული

სოკრატე არაფერს არ წერდა. მისი აზრები სხვებმა შემოგვინახეს. იგი დადიოდა ხალხმრავალ ადგილებში და ჭადაგებდა: სიკეთეს, ადამიანთმოყვარეობას, ცოდნის დაუფლების აუცილებლობას... სოკრატესეული ფილოსოფიური სტილი დღესაც სანიმუშოდ ითვლება. ბოლოს, ის დააპატიმრეს. მიზეზი მარტივია: საზოგადოებამ ის გარიყა, რადგან მას ამხელდა და მათგან განსხვავებულად აზროვნებდა. სოკრატე საკუთარ თავს ადარებდა ბზიკს, ხოლო ათენს – ლამაზ, ზარმაც ცხენს, რომელიც ვიღაცამ უნდა გამოაფხიზლოს. ბზიკი ცხენს არ აცლის გაჩერებას და კბენს მას, რათა კარგად ირბინოს. სიკვდილის წინ ფილოსოფოსმა თქვა, „განა სოკრატეს ასამართლებენ? ო, არა, სიკვდილი მიუსაჯეს სიმართლეს!“ მან საპყრობილეში სანამლაფი დალია და იქვე აღესრულა. ამ ფაქტით შეძრწუნებული პლატონი მომავალში იტყვის: „პოლიტიკური სიკუთაცია არ გამოსწორდება მანამ, სანამ ფილოსოფოსები მმართველთა ფილოსოფიის მმართველები არ გახდებიან“.

პლატონი და არისტოტელე – ანტიკური დროის ეს ორი დიდი ფილოსოფოსი საკაცობრიო აზროვნების მარადიულად ჩაუმქრალი კამკაშა ვარსკვლავია. ისინი მთელი ოცი წლის განმავლობაში წარმატებით თანამშრომლობდნენ, რაც ფილოსოფიის ისტორიაში ძალზე იშვიათი შემთხვევაა.

როგორც უკვე იცით, პლატონმა დააარსა ფილოსოფიური სკოლა, რომლის შესასვლელში ასეთი წარწერა იყო: „*ვინც გეომეტრია (ვიგულისხმობთ მათემატიკა) არ იცის, ჩემს ლექციებს ნუ დაესწრება!*“ ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ფილოსოფიური სიბრძნის დაუფლებისთვის მათემატიკის ცოდნა აუცილებელია.

არისტოტელე დაიბადა ქალაქ სტაგირაში, ძვ.წ.-ით 384 წელს, სამეფო კარის ექიმის, ნიკომაქეს ოჯახში. 17 წლის ასაკში პლატონის აკადემიის მსმენელი გახდა და 20 წლის განმავლობაში – პლატონის გარდაცვალებამდე (ძვ.წ.-ით 347 წ.) დარჩა აკადემიაში. გენიალური მოაზროვნის ასევე გენიალური მოწაფე თავისი მასწავლებლის უდიდესი თაყვანისმცემელი იყო.

პლატონისა და არისტოტელეს მეგობრობის გათვალისწინებით, ერთი შეხედვით, შეიძლება გაგიკვირდეს არისტოტელეს სიტყვები, რომელიც სათაურად გამოვიტანეთ: „პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ..“ – ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით! სინამდვილეში, ჭეშმარიტება ისეთი უპნომენია, რომ ის ყველასა და ყველაფერზე მაღლა დგას. თუ ჭეშმარიტებას ყველაფერზე მაღლა დააყენებ, მაშინ ყველგან და ყველაფერში მართალი იქნები, რადგანაც შენ უკვე სიმართლისა და სამართლიანობის ნამდვილი თაყვანისმცემელი ხარ.

დიდმა ქართველმა ფილოსოფოსმა მირაზ მამარდაშვილმა* თავის ერთ-ერთ გამოსულაში განაცხადა, რომ ჭეშმარიტება

სამშობლოში მაღლა დგასი ამ სიტყვებს მაშინ დიდი ვნებათა-
ღელვა მოჰყვა. არადა, როცა ჭეშმარიტებას ყველაფერზე მაღლა
აყენებ, მაშინ ყველაფერი თავის ადგილზე დგება, ხოლო,
როცა საკუთარ სამშობლოს მიიჩნევ შმაღლის ღირებულებად,
მაშინ გარდაუვალია: შოვინიზმი, ფაშიზმი, რასიზმი და სხვა
მრავალი უკეთურება.

ბოლოს და ბოლოს, შმაღლისი ჭეშმარიტება ღმერთია და
განა შეიძლება ღმერთი ყველაფერზე მაღლა არ დააყენო?.. შემთხ-
ვევითი არ არის, რომ არისტოტელეს სიტყვებმა – „პლატონი ჩემი
მეგობარია, მაგრამ...“ საუკუნეებს გაუძლო. ეს იმიტომ, რომ
იგი გამოხატავს სწრაფვას ადამიანის ობიექტურობის, მიუკერძოებ-
ლობისა და უმაღლესი ღირებულებების განხორციელებისკენ.
ბუნებრივად ისმის კითხვა:

■ რაში დასჭირდა არისტოტელეს ეს ფრაზა?

მართალია, არისტოტელე პლატონის ფილოსოფიის იდეებზე
აღიზარდა, მაგრამ დადგა ჟამი, როცა მისთვის მიუღებელი გახდა
პლატონის მოძღვრება იდეებზე. მან პლატონის იდეათა თეორიის
წინააღმდეგ 33 არგუმენტი წამოაყენა.

■ რაში მდგომარეობს პლატონის იდეათა თეორიის არსი?

პლატონის აზრით, მთელი სინამდვილე გაყოფილია ორ –
იდებებისა და საგნების – სამყაროდ. იდეები მარადიულია,
საგნები წარმავალი.

მაგალითად, ადამიანობის იდეა, რომელიც აერთიანებს რასებს,
ერებსა და ცალკეულ ადამიანებს, მუდამ არსებობს, ხოლო კონკრე-
ტული ადამიანი იზადება, ცოცხლობს და კვდება, ანუ წარმავა-
ლია. რაკი იდეები მარადიულია, ცოდნაც მარადიულია, რომლის
გახსენებაც არის შემეცნება (ამაზე უკვე ვისაუბრეთ).

ყველა საგანს როდი აქვს საკუთარი იდეა (მაგალითად, ჭეჭყი, ფრჩხილი და მისთ.). ამასთან, ისეთ საგნებს, რომლებიც შემდეგში წარმოიქმნებიან, ხომ უნდა გააჩნდეთ იდეა ანუ უნდა წარმოიშვან – მაშასადამე, მარადიულნი არ ყოფილან.

პლატონის იდეათა თეორიის წინააღმდეგ არისტოტელეს ერთ-ერთი მთავარი არგუმენტია – მისამე აღამიანის პრობლემა, კერძოდ, პლატონთან საგნები ბაძვენ და ემსგავსებიან იდეებს. რაში უნდა დაემსგავსონ ისინი ერთმანეთს? რაღაც მესამეში და „დამსგავსების“ ეს პროცესი არ დასრულდება, – პასუხობს არისტოტელე.

არისტოტელეს მიერ პლატონის იდეათა თეორიის წინააღმდეგ წამოყენებული არგუმენტებიდან, ზოგიერთი მართებულია, ზოგიერთი კი – უსაფუძვლო.

უდიდესი საძმე

სოკრატეს მოწაფე პლატონი 29 წლის იყო, როცა სოკრატემ საწამლავი დალია. იმ ფაქტმა, რომ ათენმა სასიკვდილოდ გაიმეტა თავისი უკეთილშობილესი მოქალაქე, მთელი არსებით შეძრა პლატონი. მან საჭიროდ ჩათვალა, სოკრატეს მთელი ფილოსოფიური მოძღვრებისთვის რაღაც ფორმა მიეცა. პლატონისთვის სოკრატეს სიკვდილი იყო თავბარდამცემი მაგალითი იმ კონფლიქტისა, რომელიც არსებობდა რეალურად არსებულ საზოგადოებასა და ჭეშმარიტ თუ იდეალურ საზოგადოებას შორის. პლატონს თავის უპირველეს მოვალეობად მიაჩნდა სოკრატეს აპოლოგიის – „მრავალრიცხოვანი მსაჯულებისადმი მისი სიკვდლისწინა მიმართვის“ – გამოცემა, რითაც უდიდესი წვლილი შეიტანა ფილოსოფიის განვითარებაში.

პლატონი და არისტოტელე რაფაელის ფრესკაზე

რენესანსის ეპოქის უდიდესი მხატვრის, რაფაელის შემოქმედებაში გამოირჩეულია მისი ფრესკა - ათენის სკოლა, რომელიც ვატიკანის მუზეუმშია წარმოდგენილი. ეს შედევრი მოცემულია ჩვენი წიგნის გარეკანზე. ფრესკაზე გამოსახულნი არიან ანტიკური დროისა და შუა საუკუნეების დიდი მოაზროვნეები: დიოგენე*, პლოტინე*, ეპიკურე* და სხვ.

ფრესკის ცენტრში დგანან პლატონი და არისტოტელე. ფეხშიშველ პლატონს მარჯვენა ხელი ზემოთ ალუმართავს, ხოლო მარცხენაში დიალოგი - ტიმოსი - უჭირავს. არისტოტელეს კი ფეხზე სანდლები აცვია, მარჯვენა ხელი მიწისკენ აქვს მიმართული და მარცხენა ხელში უჭირავს - ეთიკა.

ეს ფრესკა მიჩნეულია რენესანსის ეპოქის მხატვრობის ერთ-ერთ შედევრად, რასაც, დიდწილად განაპირობებს მისი შინაარსიც. ფეხშიშველი პლატონის ზეადმართული ხელით მხატვარი მიგვანიშნებს, რომ პლატონისთვის ზეციური სამყაროა მთავარი, ხოლო ფეხზე ჩაცმული არისტოტელეს მიწისკენ მიმართული ხელით გვიდასტურებს, რომ არისტოტელესთვის პრიორიტეტულია ამქვეყნიური სინამდვილე (ფრესკაზე გამოსახულნი არიან აგრეთვე ათენის სკოლის 20 სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენელი).

ადამიანის საქმიანობის ალეგორიული გამოსახულებებია წარმოდგენილი რაფაელის ფრესკებში: „ათენის სკოლა“ (მოცემულია გარეკანზე) - ფილოსოფია, „დებატები“ - თეოლოგია, „სიბრძნე, ზომიერება და ძალა“ - სამართლიანობა, „პარნასი“ კი - პოეზია. ეს ფრესკები მიუთითებს იმაზე, რომ საზოგადოება უნდა ეფუძნებოდეს გონებას (ფილოსოფია, მეცნიერება), სიკეთესა და სიყვარულს (რელიგია), სილამაზესა (ხელოვნება) და მართლმსაჯულებას (სამართალი).

არისტოტელეს მეტაფიზიკა

უდიდესია არისტოტელეს წვლილი ლოგიკის, ბუნებისმეტყველების, ეთიკის, ესთეტიკის, პოეტიკისა და ფილოსოფიის განვითარებაში. მის შრომებს საუკუნეების მანძილზე საგანგებოდ ინახავდნენ. როდესაც რედაქტირება და განმარტება დაიწყო, მათ შორის იყო ერთი უსათაურო ნაშრომი, რომელსაც გამომცემლებმა „მეტაფიზიკა“ (ფიზიკის შემდეგ) უწოდეს. ეს იყო არისტოტელეს შემოქმედების უმთავრესი ნაშრომი, რომელშიც მისი მთავარი ფილოსოფიური იდეებია გადმოცემული. ამ თხზულების გამოქვეყნების შემდეგ მეტაფიზიკა ფილოსოფიის სინონიმში გახდა (სიბრძნის მაძიებლო, თუ სადმე წაიკითხავ: შეა საუკუნეების მეტაფიზიკა, ახალი დროის მეტაფიზიკა და ა.შ. გახსოვდეს, რომ აქ საუბარია ფილოსოფიაზე!).

არისტოტელეს ფილოსოფიაში უმნიშვნელოვანესია მოძღვრება მატერიალური, ფორმალური, მოქმედი და მიზნობრივი მიზეზების შესახებ.

არისტოტელეს „მეტაფიზიკაში“ გატარებული აზრები, პირდაპირ თუ ირიბად, ადასტურებს, რომ სამყაროში ყველაფერი მიისწრაფვის შესაძლებლობიდან სინამდვილისკენ.

არისტოტელეს ფილოსოფიაში დიდი ადგილი უკავია ესთეტიკას (მოძღვრება მშვენიერების შესახებ), რომელიც ჩამოყალიბებულია მის „პოეტიკაში“. იგი ესთეტიკის მამამთავრად მიჩნეული. ხელოვნებას არისტოტელე ანიჭებდა აღმზრდელობით, გართობის, დასვენების და რაც მთავარია, ბანანმანდის (კათარზისის) ფუნქციას. ეს გულისხმობს, რომ ხელოვნების ნაწარმოების ხილვისას (მაგალითად, სპექტაკლი), მაყურებელი გმირის განცდებს შინაგანად განიცდის და ამ გზით იწმინდება უარყოფითი აფექტებისგან.

არისტოტელემ თავისი კვალი დატოვა პოლიტიკურ მეცნიერებაშიც. მას ადამიანი მიაჩნდა „პოლიტიკურ არსებად“. მისი აზრით, სახელმწიფოში არიან ძალიან მდიდრები, ძალიან ღარიბები და საშუალო ფენის წარმომადგენლები.

მნიშვნელოვანია არისტოტელეს შეხედულებები სახელმწიფოს მმართველობის ფორმებზე. სახელმწიფოში ყველაზე უარესი ირ-
ღვევა, როცა სათავეში არიან მდიდრები (ოლიგარქები) ან ღა-
რიბები (დემოკრატია). არისტოტელე მხარს უჭერს მონარქიას
(მეფეთა მმართველობას), არისტოკრატიას და პოლიტიას.*
თუ მმართველობის ამ ფორმების დროს ზომიერება დაირღვევა,
მაშინ მონარქია ტირანიიში გადაიზრდება (ერთმმართველობა),
არისტოკრატია – ოლიგარქიაში (მდიდრების მმართველობა),
ხოლო პოლიტია – დემოკრატიაში (ხალხის მმართველობა).

არისტოტელე და ალექსანდრე მაკედონელი

არისტოტელე ყველა დროის ერთ-ერთი დიდი მოაზროვნე, ფილო-
სოფოსი, მეცნიერი, ეთიკოსი, ესთეტიკოსი, ლოგიკოსი და პოლი-
ტიკის თეორეტიკოსია. მან დიდი წვლილი შეიტანა გამოჩენილი
სახელმწიფო მოღვაწისა და მხედართმთავრის ალექსანდრე მაკე-
დონელის (ძვ. წ. -ით 356-323) აღზრდა-განათლებაში. მაკედონელი
მაღალ შეფასებას აძლევდა არისტოტელეს ღვაწლს და ამბობდა:
„მე, ორი ადამიანისგან ვარ დავალებული: ფიზიკურად – მამაჩემი
ფილიპესგან, სულიერად – არისტოტელესგან“. მაკედონელის გა-
დრავცვალების შემდეგ, ათენში დიდი ანტიმაკედონური აგიტაცია
დაიწყო. იმის შიშით, რომ სოკრატეს ბედი არ გაეზიარებინა, არ-
ისტოტელემ დატოვა ქალაქი და დედის მამულში, კუნძულ ევზებაზე,
გადასახლდა, სადაც მალევე გარდაიცვალა.

მანაც რა არის ფილოსოფია?

შენ უკვე იცი, რომ ფილოსოფია სიბრძნის სიყვარულს ნიშნავს; რომ არ არსებობს ფილოსოფიის საყოველთაოდ აღიარებული განმარტება; რომ თუ ერთხანს ფილოსოფიის მთავარ ამოცანად მიიჩნეოდა საწყისებისა და მიზეზების დადგენა, შემდეგ მას დაემატა შემეცნების უნარების კვლევა; რომ უფრო მოგვიანებით ფილოსოფიას მოიპოვებდნენ, როგორც მეცნიერებათა მეცნიერებას, მოძღვრებას ღირებულებებზე, სიცოცხლეზე, ადამიანზე და ა.შ. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ შუა საუკუნეებში ფილოსოფიის არსებობას ამართლებდნენ იმდენად, რამდენადაც იგი რელიგიურ ჭეშმარიტებას დაასაბუთებდა. ეს აზრი, ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისში მოღვაწე გამოჩენილი ღვთისმეტყველებიდან – ფილონ და კლიმენტი ალექსანდრიელუბისგან მოდის და დასრულებულ სახეს იღებს იოანე დამასკელის* მსოფლმხედველობაში. მასში ფილოსოფია თეოლოგიის მხეველად არის გამოცხადებული.

დიდი ხანია დაობენ:

■ არის თუ არა ფილოსოფია მეცნიერება*?

■ ფილოსოფია მეცნიერებაა თუ ხელოვნება?

სანამ ამ კითხვებს ვუპასუხებთ, მანამ უნდა გავარკვიოთ, მეცნიერებისა და ხელოვნების არსი.

განვიხილოთ ორი მაგალითი:

აუდიტორიაში შემოდის რეჟისორი და ამბობს: ვიღებ ფილმს დავით კლდიაშვილის „სამანიშვილის დედინაცვალის“ მიხედვით. ფილმისთვის მჭირდება მუსიკა და ესკიზები. აუდიტორიაში მუსიკოსებისა და მხატვრების რაოდენობა თანაბარია. გარკვეული დროის შემდეგ რეჟისორი აგროვებს ნამუშევრებს. როგორ ფიქრობთ, დაემთხვევა ერთმანეთს მათი ნამუშევრები?

მეორე მაგალითი: მათემატიკის პედაგოგი იმავე აუდიტორიაში სვამს კითხვას:

– რას უდრის $25+25$? ყველას პასუხი აბსოლუტურად იდენტური იქნება – 50.

ხედავ, სიბრძნის მაძიებელო, რა ხდება? ერთ შემთხვევაში დასმულ კითხვაზე პასუხები აბსოლუტურად ერთნაირია, მეორე შემთხვევაში – განსხვავებული.

■ რატომ?

სწორედ აქ ჩანს, მეცნიერებასა და ხელოვნებას შორის სპეციფიკური განსხვავების არსი. მეცნიერებაში, მაგალითად, ფიზიკაში სამყაროს ისეთ კანონზომიერებებთან გვაქვს საქმე, რომ ჩვენ მხოლოდ მათი გაგება, ცოდნა და ამ კანონზომიერებების აღმოჩენა შეგვიძლია. მაგალითად, არქიმედეს კანონი სითხეში ჩაძირულ სხეულზე მოქმედ ამომგდებ ძალაზე, ნიუტონის მიზიდულობის კანონი და მისთ. არსებობა ჩვენზე არ არის დამოკიდებული.

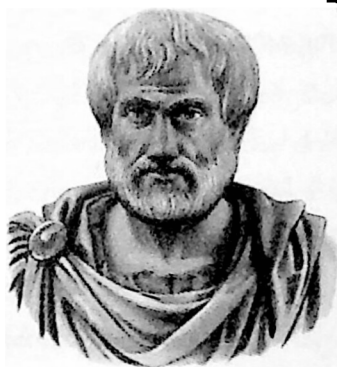
ხელოვნების სფეროში კი ადამიანია „შემქმნელი“. „სამანიშვილის დედინაცვალი“ მოგვწონს თუ არა, ეს ჩვენზეა დამოკიდებული („გემოვნებაზე არ დაობენ“), მაგრამ $25+25=50$ ან ზევით ასროლილი ქვა, რომ მიზიდულობის ძალით დაბლა ეშვება – ეს ჩვენგან დამოუკიდებლად ხდება.

მოდით, ახლა ეს ყველაფერი, ფილოსოფიის ენაზე ჩავწეროთ: მაცნიერებაში სიტუაციას გვკარნახობს ჩვენგან დამოუკიდებელი ობიექტური სინამდვილე, ხელოვნებაში კი წინა პლანზეა სუბიექტური, ანუ ადამიანური მომენტი. აქვე დავიმახსოვროთ, რომ სუბიექტი და ობიექტი, სუბიექტური და ობიექტური, ფილოსოფიის ძირითადი კატეგორიებია. ობიექტი (ობიექტური) ჩვენგან დამოუკიდებელ სინამდვილეს აღნიშნავს, სუბიექტი (სუბიექტური) კი იმას, რაც ჩვენგან მოდის.

როგორ ფიქრობთ, ფილოსოფია მეცნიერებასთან უფრო ახლოსაა თუ ხელოვნებასთან?.. ფილოსოფია სიბრძნის ისეთი დარგია, რომელიც არც მთლად მეცნიერებაა და არც მთლად ხელოვნება. იგი მეცნიერებაა იმდენად, რამდენადაც დასაბუთებას მიმართავს, მაგრამ რამდენადაც ფილოსოფიური დასაბუთება ცდით არ ხდება, ამიტომ არ არის წმინდა მეცნიერება. ფილოსოფიაში, ისევე, როგორც ხელოვნებაში, წინა პლანზეა წამოწეული სუბიექტური მხარე (ხედვა, ინტუიცია, ღირებულებითი მიდგომა), ამდენად ფილოსოფია ხელოვნებასთანაც მიახლოებულია.

ლოგიკის ფუძემდებელი

არისტოტელეს სჯეროდა, რომ სამყაროს არასოდეს ჰქონდა დასაწყისი და არასოდეს ექნება დასასრული, ანუ სამყარო მარადიულია. მისმა ბევრმა ნაშრომმა ჩვენამდე მხოლოდ ფრაგმენტების სახით მოაღწია. მიუხედავად ამისა, მისი „ლოგიკა“ უმნიშვნელოვანესი ნაშრომია, რომელმაც მეცნიერების ამ დარგის განვითარებას ჩაუყარა საფუძველი. არისტოტელეს მიერ შემოტანილ ტერმინებს დღესაც აქტიურად იყენებენ. ესენია: საგანი და მტკიცება, ენერგია და პოტენცია, სუბსტანცია და არსი, რაოდენობა და ხარისხი, გვარი და სახეობა. არისტოტელეს გამონათქვამები დღემდე აქტუალურია და ფიქრისკენ გვიბიძგებს.



არისტოტელე (ძვ.წ. 384-322წწ.)

- ზოგადად აღადმიანს არ უყვარს ის, ვისაც ეპირფერება.
- ყველას მეგობარი არავის მეგობარი არ არის.

ფილოსოფიის არსის ძიებაში

სიბრძნის მაძიებელი, უკვე საკმაოდ ვიმსჯელეთ ფილოსოფიაზე, ვეძებთ სხვადასხვა გზა მასთან მიახლოებისთვის, მაგრამ თითქოს მაინც რაღაც გვაკლია. მოდით, ახლა სხვა კუთხით ვცადოთ ფილოსოფიის არსის გაგება.

■ იქნებ, ეს გზა გულისხმობს სამყაროში

ადამიანის ადგილის დადგენას?

ფილოსოფიას თუ ამ კუთხით შევხედავთ, მაშინ ის აღმოჩნდება სამყაროში ადამიანის ადგილის დადგენის შესახებ მოძღვრება – თავისი ონტოლოგიური, გნოსეოლოგიური და აქსიოლოგიური (ეთიკური და ესთეტიკური) ასპექტებით.

ონტოლოგია* ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს მოძღვრებას არსზე. რაკი ისტორიულად ფილოსოფიის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი არის სამყაროს საწყისის, მისი პირველმიზეზის, არსის გარკვევა, ამ მიზნის განხორციელებას სწორედ ონტოლოგია უზრუნველყოფს. ამ საკითხის გადაწყვეტისას ფილოსოფიისა და რელიგიის ინტერესები ერთმანეთს თანხვედრა (მათ შორის მიმართებაზე ქვემოთ გვექნება საუბარი).

გნოსეოლოგია ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს შემიცნებას, ცოდნას. სწორედ გნოსეოლოგიამ* უნდა გაარკვიოს, როგორ ხდება შემეცნება და რამდენად შეუძლია ადამიანს გაიგოს, შეიმეცნოს გარე სინამდვილე. ამ საკითხში ერთმანეთს თანხვედრა ფილოსოფიისა და მეცნიერების ინტერესები.

აქსიოლოგია იგივე ღირებულების თეორიაა და მოიცავს ეთიკისა და ესთეტიკის სფეროებს.

■ რა არის ღირებულება?

ეკონომიკური თვალსაზრისით, ღირებულება ნიშნავს, ამა თუ იმ საგნისა თუ ნივთის ფულით გამოსახულ შეშასებას; ფილოსოფიაში ღირებულება სულ სხვა რამეა. კერძოდ, ღირებულება არის საკუთრივ ადამიანის მიერ შექმნილი ისეთი ფენომენი, რომელიც ქმედით ზამბავლენას ახდენს მის ცხოვრებაზე. მაგალითად, ნათელ-მირონობის ინსტიტუტი რელიგიაში, პატრიოტიზმის გრძნობა, ლიტერატურული თუ ზნეობრივი პრინციპები და მისი. აქ ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი პრინციპები კი არ გვაქვს, არამედ ადამიანთა მიერ შემუშავებული ნორმები, რომლებიც იცვლება დროის მიხედვით და სხვადასხვა ხალხში განსხვავებულია, ამიტომ ღირებულების ცნებაში ძირითადია შეშასებითი მომენტი.

ეთიკური ასპექტი ნიშნავს იმას, რომ ადამიანი, რომელიც საზოგადოების ნაწილია, მორალურად ვალდებულია საკუთარი ქვეყნის, მთლიანად საზოგადოებისა და ამ საზოგადოების წევრების წინაშე. სწორედ ამ პრინციპს ემყარება რელიგიაში, ხელოვნებაში, პოლიტიკასა თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ადამიანის ქცევები.

ესთეტიკური ასპექტის ამოსავალი არის ის, რომ სამყაროში მიმდინარე პროცესები ჩვენში დადებით ან უარყოფით ემოციებს იწვევს. მაგალითად, როცა ეკრანზე ვეფხვს ან ლომს ვხედავთ, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე მტაცებელია და სიცოცხლისთვის საშიში, გვხიბლავს მათი მოძრაობები, სილამაზე... ასეთი მაგალითები ბევრია.

ხელოვნება სამყაროსადმი ადამიანის ესთეტიკურ მიმართებას ემყარება. ესთეტიკა, ფაქტობრივად, ფილოსოფიის პოზიციიდან ასახავს ხელოვნების ნაწარმოების არსის გაგებას, შეფასებას და მისი.

მითოლოგია, რელიგია, ფილოსოფია

ფილოსოფიის არსის გასაგებად აუცილებელია ვიცნობდეთ მის მომიჯნავე სფეროებს, უპირველესად, მითოლოგიასა და რელიგიას. ვინდელბანდი* წერდა, რომ ფილოსოფია იწყება იქ, სადაც მთავრდება მითოლოგია. უფრო ზუსტად, როცა მითიური ამბების თხრობა იცვლება აზრის დასაბუთებით, სწორედ მაშინ გვაქვს საძმე ფილოსოფიასთან. ერთი შეხედვით, მითოლოგიასა და ფილოსოფიას ერთმანეთთან კავშირი არ აქვთ. ამის მიუხედავად, მითოლოგია და ფილოსოფია, რელიგიასთან ერთად, შედის ერთ გარკვეულ სფეროში, კერძოდ, ისინი წარმოადგენენ მსოფლმხედველობებს. მსოფლმხედველობა გულისხმობს ჩვენს წარმოდგენას სამყაროში, როგორც რაღაც მთელში. მითოლოგიური, რელიგიური და ფილოსოფიური მსოფლმხედველობები ერთმანეთისგან განსხვავდება.

მითოლოგიური მსოფლმხედველობა პოლითეიზმს (მრავალღმერთიანობას) ემყარება და აღიარებს ბედისწერას, რომლის თანახმად, სამყაროში ყველაფერი წინასწარ არის განსაზღვრული და ადამიანი თავს ვერ დააღწევს ბედისწერას.

მითოლოგიური მსოფლმხედველობა რელიგიის ადრეული ფორმაა. მასთან შედარებით, წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო რელიგიურ-მონოთეისტური მსოფლმხედველობა, რომელიც აღიარებს მხოლოდ ერთ ღმერთს. მონოთეისტური რელიგიებია: იუდაიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი.

მონოთეიზმის მიხედვით, სამყაროს მიზანი და საფუძველია ერთი ღმერთი. ღმერთმა შექმნა ყველაფერი. ეს პრინციპი საერთოა მონოთეისტური რელიგიებისთვის, თუმცა სხვა ასპექტებით ისინი მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან.

მონოთეისტური რელიგიების უდიდესი დამსახურებაა ზნეობრივი პრინციპების შეცვლა, ადამიანის ღირსების ამაღლება, ადამიანების მსხვერპლად შეწირვის ბარბაროსული ტრადიციების აკრძალვა და სხვ.

■ რატომ ვსაუბრობთ ფილოსოფიაზე, რელიგიასა და მითოლოგიაზე ერთად?

უნდა ითქვას, რომ ადამიანს ამქვეყნად ერთგვარი საზრდენი სჭირდება, რათა თავისი არსებობა, სიცოცხლე, ცხოვრება გაამართლოს. ამის გარეშე ადამიანს უიმედობა, ნიჰილიზმი დაეუფლება. სწორედ ადამიანის არსებობას, მის ცხოვრებასა და ნუგეშისცემას ემსახურება მსოფლმხედველობის ეს სფეროები. განსხვავება ისაა, რომ:

■ რელიგია ადამიანის არსებობას, მის ამქვეყნიურ ცხოვრებას ღმერთით სსნის, ღმერთით აფუძნებს. თუ ადამიანი ირწმუნებს, რომ ღმერთი ყველაფრის შემოქმედია, მაშინ იგი განწირული აღარ იქნება.

■ რელიგიისგან განსხვავებით, ფილოსოფია ადამიანის არსებობის გამართლების საფუძველს თბვად აღამინანში ეძებს. სწორედ ადამიანის მეშვეობით ხდება ყველაფრის გაცნობიერება, გაგება და შემეცნება. ფილოსოფიის მიხედვით აღამინანი სამყაროს გვირგვინია.

ჩემო სიბრძნისმადიებელო, ისე არ უნდა გაიგო, რომ ყველა ფილოსოფიურ სისტემაში, მიმდინარეობასა თუ მიმართულებაში ამ ყველაფერს ერთხმად იზიარებენ. რა თქმა უნდა, არა! ამაში თავადაც დარწმუნდები, თუ წიგნის ბოლოს მოცემულ ფილოსოფოსთა ლექსიკონს ყურადღებით წაიკითხავ.

ადამიანი - ფილოსოფიის შესწავლის საგანი

გადმოცემით, ანტიკური დროის ფილოსოფოსი დიოგენე¹ დღისით ხელში ლამპრით დადიოდა და იძახდა: „ვეძებ ადამიანს!“ ერთი შეხედვით, ეს სიტყვები შეიძლება უაზროდ მოგეჩვენოს, - მით უმეტეს, რომ დიოგენე თავისი უცნაურობებით ცნობილი იყო - მაგრამ თუ გადავხედავთ კაცობრიობის ისტორიას, აზროვნებასა და ხელოვნებას, დავრწმუნდებით, რომ დღისით, მზისით, ლამპრით ხელში ადამიანის პოვნა ძნელზე ძნელი საქმეა.

კაცობრიობის ისტორია - ადამიანის ცხოვრების ისტორიაა დაწყებული იმ დროიდან, როცა ადამიანმა საკუთარი თავი ბაატნობიერა, დამთავრებული - დღევანდელობით. ადამიანი სამყაროს, ცოცხალი სინამდვილის გვირგვინია.

ქრისტიანობის მიხედვით, ღმერთმა სწორედ ადამიანი გააჩინა „ხატად და მსბავსად თვისა“.

საქმე ის არის, რომ ადამიანის ცნება ერთგვაროვნად არ უნდა გავიგოთ. ერთხელ დიოგენეს დაუყვირია: „ჰეი, ადამიანებო!“ მაგრამ, როცა ადამიანები მივიდნენ და მას კეტები დასცხეს, უთქვამს: *მე ადამიანებს ვეძახდი და არა არამბადებსო.*

დიოგენეს სიტყვები მრავლისმთქმელია და მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ ადამიანები არ არიან ერთგვაროვნები (ადამიანები კი არა, ორი ფოთოლიც არ არის ბუსტად ერთმანეთის მსგავსიო, ამბობდა ლაიბნიცი²). ადამიანი შეიძლება იყოს კეთილი, ბოროტი, ავი, შემწყნარებელი და ა.შ.

■ რა არის ადამიანობის მთავარი ნიშანი?

რას ნიშნავს ნამდვილი ადამიანი?

არისტოტელემ ადამიანის მთავარ ნიშნად „პოლიტიკურობა“ მიიჩნია, მარქსმა³ კი იარაღის მკეთებლობა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ უცნაური დიოგენე ისეთ ადამიანს ეძებდა, რომელშიც ცხადად

გამოჩნდებოდა ადამიანის ჭეშმარიტი არსი.

აზროვნების ისტორია ადამიანის რაობის ძიების ისტორიაა. ადამიანი ხან მარადიულ და უპიკვამლო არსებად მიაჩნდათ (პლატონი), ხან – ღვთის ქმნილებად (რელიგია), ხან – ბუნების განვითარების შედეგად (მატერიალიზმი, მარქსიზმი) წარმოქმნილად და ა.შ.

ადამიანის რაობით განსაკუთრებით XIX საუკუნიდან დაინტერესდნენ, რასაც თავისი მიზეზები ჰქონდა. კერძოდ, მეცნიერების განვითარებამ და დიდმა აღმოჩენებმა ეჭვქვეშ დააყენა მანამდე ჭეშმარიტებად მიჩნეული რელიგიური წარმოდგენები. ამან ფრიდრიხ ნიცშეს* ათქმევინა: „ღმერთი მოკვდა“. აქ არ შევედგებით იმის გარკვევას, რამდენად მართებულია ეს აზრი, მაგრამ ფაქტია, რომ რელიგიურ წარმოდგენებში აზრის შიშთანაა ახალი კუთხით წარმოაჩინა ადამიანის რაობის საკითხი. ეს ნათლად აისახა XIX-XX საუკუნეების უმნიშვნელოვანეს ფილოსოფიურ მიმდინარეობებში (სიცოცხლის ფილოსოფია, ექსისტენციალიზმი და რელიგიური ფილოსოფია).

არისტოტელეს აზრებიდან

- განათლებული ადამიანი ისე განსხვავდება გაუნათლებელი გან, როგორც ცოცხალი კაცი გარდაცვლილისგან.
- უდიდესი ღირსებითა და სათნოებით ისინი არიან შემკულნი, ვინც ყველაზე მეტად სასარგებლონი არიან სხვებისთვის.
- გონების განათლება გულის განათლების გარეშე საერთოდ არ არის განათლება.
- შენ ვერაფრის გაკეთებას ვერ შეძლებ ამჟამინდელ გამბედაობის გარეშე. ღირსების შემდეგ გამბედაობა გონების ყველაზე დიდი თვისებაა.
- მატყუარებს სიმართლის არ სჯერათ.

გერმანული კლასიკური ფილოსოფია

საკაცობრიო აზროვნების ისტორიაში გერმანული კლასიკური ფილოსოფია განსაკუთრებული ფენომენია, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა ფილოსოფიური და სოციალურ-პოლიტიკური თეორიებისა და მიმდინარეობების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის უდიდესი წარმომადგენლები იყვნენ: კანტი*, ფიხტე*, შელინგი* და ჰეგელი*.

გერმანული კლასიკური ფილოსოფია იწყება იმანუელ კანტის მოღვაწეობით. მისი მთავარი ნაშრომებია: „წმინდა გონების კრიტიკა“, „პრაქტიკული გონების კრიტიკა“ და „მსჯელობის უნარის კრიტიკა“. პირველ ნაშრომში მან მეცნიერების დაფუძნების პირობები ჩამოაყალიბა, მეორეში – ზნეობის ძირითადი პრინციპები, მესამეში კი – ესთეტიკის საკითხები. იმანუელ კანტი არის ფილოსოფოსი, რომელმაც სცადა ეჩვენებინა, როგორ შეიძლება ადამიანთა გაკეთილშობილება თავისთავად, ტრადიციული რელიგიური ქადაგებებისა და აღმშენებლის გარეშე. კანტი ფილოსოფიის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურაა. მეტიც, კანტით იწყება თანამედროვე ფილოსოფია და თანამედროვე აზროვნება. მისმა მთავარმა ნაშრომმა, სახელწოდებით „წმინდა გონების კრიტიკა“ მთლიანად შეცვალა ენა, რომელზეც მოაზროვნეები საუბრობენ ადამიანის, სამყაროსა და ღმერთის შესახებ. კანტის გავლენა მოიცავს ფილოსოფიის თითქმის ყველა სფეროს: მეტაფიზიკას, შემეცნების თეორიას, ეთიკას, ესთეტიკას, ფილოსოფიურ ანთროპოლოგიას, პოლიტიკურ და სამართლის ფილოსოფიას. გარდა ამისა, კანტს მნიშვნელოვანი აღმოჩენები აქვს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებშიც.

კანტის ეთიკის თანახმად, ადამიანი თავისუფალია გადაწყვეტილებათა მიღებაში. მას შეუძლია არ დაემორჩილოს მოვლენათა აუცი-

ლებლობას და მოიქცეს ისე, რომ მის მოქმედებაში „ადამიანი ყოველთვის იყოს მიზანი და არასდროს მხოლოდ საშუალება“. ცნობილია, რომ იმანუელ კანტი ზუსტად ერთსა და იმავე დროს გამოდიოდა სასაიეროდ: მისი სეირნობის დროის მიხედვით მოქალაქეები საათსაც კი



იმანუელ კანტი (1724-1804)

ასწორებდნენ. ის არ სწყალობდა ალკოჰოლურ სასმელებს, განსაკუთრებით, ლუდს, რომელსაც ყველა უბედურებას მიაწერდა. როცა გაიგებდა ვინმეს ავადმყოფობის ან გარდაცვალების შესახებ (თუნდაც სრულიად უცნობი ადამიანის) მაშინვე იკითხავდა, ლუდს ხომ არ სვამდაო. არადა, პლატონი დიდ ბრძენად მიიჩნევდა იმას, ვინც ლუდი გამოიგონა. კანტი არ იზიარებდა პლატონის იდეას, რომ ქვეყანას ფილოსოფოსები უნდა მართავდნენ. მისი მტკიცებით, ფილოსოფოსები მრჩეველები უნდა იყვნენ, ხოლო ქვეყანას იურისტები უნდა მართავდნენ. კანტს სჯეროდა, რომ არსებობდა ცოცხალი არსებებით დასახლებული უამრავი პლანეტა.

კანტის აზრებიდან

- უმნიშვარი ადამიანი, ვინც ვერ და არ იყენებს თავის გონებას, შიმისა და გაუბედაობის გამო.
- ბოროტი ადამიანი ვერასდროს იქნება ბედნიერი.
- ინტუიცია არასდროს უღალატებს იმას, ვინც ყოველთვის ყველაფრისთვის მზადაა.
- მეცნიერება ეს არის ორგანიზებული ცოდნა, სიბრძნე კი – ორგანიზებული ცხოვრება.

ვინ იყო ფიხტე?*

იოჰან გოტლიბ ფიხტე კანტის მსგავსად თვლიდა, რომ ყველა მეცნიერების ფუნდამენტი უნდა ყოფილიყო ფილოსოფია. მან ღრმა ფილოსოფიური საკითხი დასვა მმ-ზე, არა მმ-სა და აბსოლუტურ მმ-ზე, რაზეც დღემდე თავს იმეცრევენ ფილოსოფოსები. ფიხტეს ფილოსოფია გამსჭვალულია დიალექტიკით. საინტერესოა, მისი თვალსაზრისი ზნეობის შესახებ. ის წერდა: „ფილოსოფია კი არ უნდა იცოდეს, ფილოსოფიით უნდა იყო გაჟღანთილი“, მეცნიერმა კი უნდა დაივიწყოს ის, რაც გააკეთა და იფიქროს მხოლოდ იმაზე, კიდევ რა აქვს გასაკეთებელი.

საესებოთ სამართლიანად წერდა ფიხტეზე უკვდავი გოეთე: „ამ კაცის წინაშე ჩვენ ყველანი ქედს უნდა ვიხრიდეთო“. – ამ სიტყვებზე უკეთესი ძეგლი მას არც სჭირდებოდა.

ფიხტე ღარიბი ოჯახიდან იყო. არც მუდმივი სამსახური ჰქონდა და ხშირად შიმშილობდა კიდევ. ზოგჯერ წყლით გაიბერებოდა, დააყოლებდა ხილს და მორჩა, უკვე „ნასადილევი“ იყო.

ერთხელ ამხანაგებს მიმართა დახმარებისთვის, მათ კი დასცინეს, თუ ფილოსოფოსი ხარ და კარგი მოაზროვნე, ჩვენ რას გველრიჯები, შენმა ტვინით გატენილმა თავმა გიშველოსო. მიუხედავად ამისა,

დიდ ფილოსოფოსს ფარხმალი არასდროს დაუყრია. ამბობდა, მე ადამიანი ვარ და არაფერი ადამიანური არ მიკვირსო.



იოჰან გოტლიბ ფიხტე (1762-1814)

შინ იყო შელინგი?*

დროება წარმოშობს მარადიულ ღირებულებას. ასეთ მარადიულ ღირებულებას წარმოადგენს მსოფლიოსთვის ფილოსოფოსი ფრიდრიხ შელინგი. ბუნების ფილოსოფიისა და გამოცხადების* ფილოსოფიის ავტორს მნიშვნელოვანი მოსაზრებები ჰქონდა დიალექტიკის* თეორიასა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში. შელინგი იკვლევდა რეალობისა და ცხოვრების ესთეტიკურ გრძნობას. ამ თვალსაზრისით, შეიძლება ითქვას, რომ ის ყველაზე რომანტიკოსია გერმანელ იდეალისტ ფილოსოფოსთა შორის. ფიხტესგან განსხვავებით, შელინგი ამტკიცებს, რომ ფილოსოფია იწყება არა მე-11-ით, არამედ ბუნებით. მისთვის ბუნება მე-11-ს კონსტრუქცია არ არის, არსებობს, როგორც ნამდვილი, „ცოცხალი“ ბუნება და გვიჩვენებს მას განვითარების პროცესში. შელინგი ფილოსოფიას თავისი ცხოვრების მფარველს უწოდებდა. შელინგის ფილოსოფიაში მოცემული მარადიული პრობლემები 21-ე საუკუნეში კიდევ უფრო მეტად აქტუალურია.

შელინგის აზრებიდან

- თავისუფალი ხარ მაშინ, როცა ყველაფერი შეგიძლია დაიწყო თავიდან.
- თავისუფლება კეთილისა და ბოროტის შესაძლებლობას თანაბრად წარმოშობს.
- მხოლოდ პიროვნებებს აქვთ ნამდვილი ცხოვრება.
- სილამაზე ეს არის დასრულებული ფორმით გამოხატული უსასრულობა.



ფრიდრიხ ვილჰელმ
იოზეფ შელინგი
(1775-1854)

ვინ იყო ჰეგელი?*

გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი გერმანელი კლასიკური ფილოსოფიის მწვერვალია. მის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია მოძღვრებას აბსოლუტურ სულზე (ღმერთზე) და მისი განვითარების ფორმებზე (რელიგია, ხელოვნება, ფილოსოფია). უმნიშვნელოვანესია მისი შრომები ლოგიკაში, ესთეტიკაში, რელიგიისა და ფილოსოფიის ისტორიაში. ჰეგელის ფილოსოფიამ უდიდესი გავლენა მოახდინა მომდევნო დროის სხვადასხვა ფილოსოფიურ მიმდინარეობაზე (ანალიტიკური ფილოსოფია, ექსისტენციალიზმი, მარქსიზმი, პოზიტივიზმი). ის სამყაროს აღიქვამს, როგორც განვითარებად, ისტორიულ პროცესს, როდესაც ახალი ანაცვლებს ძველს, ძველიდან იღებს დადებითს და ახალ საფეხურზე გადადის. მისთვის ყველაფერი ბონიპრული არის ნამდვილი და ყველაფერი ნამდვილი – ბონიპრული, რაც ჰაინემაყ დაადასტურა: „თუ რაიმე არსებულს უნდა რომ ნამდვილი იყოს, იგი გონივრული უნდა გახდეს“. ჰეგელი ფილოსოფიური სისტემა განმომდინარეობდა კანტის, ფიხტესა და შელინგის მოძღვრებიდან და ამავე დროს უპირისპირდებოდა მათ!

ჰეგელის აზრებიდან



გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი (1770-1831)

- ცხოვრება განუწყვეტელი სრულყოფილებისკენ სწრაფვა! თუ თავი სრულყოფილი გგონია, ესე იგი მკვდარი ხარ.
- სინდისი მორალური ფანარია, რომელიც კარგ გზას გიჩვენებს; მაგრამ თუ ცუდისკენ შეაბრუნებ, მას დაამტკრევენ.
- ადამიანი იბადება თავისუფლებისთვის და თავისი ქმედებებით ფასდება.

მთავარი ფილოსოფიური თეორიები

და მიმდინარეობები

ფილოსოფია, ანტიკური ხანიდან დაწყებული დღემდე, მუდმივად ვითარდება. სხვადასხვა დროს, თუ ერთსა და იმავე ეპოქაში, ფილოსოფიური პრობლემები ფილოსოფოსებს სხვადასხვანაირად ესმოდათ. ამის ნათელი დადასტურებაა პლატონისა და მისი გენიალური მოწაფის – არისტოტელეს მაგალითი. არისტოტელეს ღრმაშინაარსიანი გამონათქვამი, „*პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ ქეშმარიტებას უფრო მაღლა ვაყენებ!*“ – დღემდე ძალაშია!

სინამდვილის ფილოსოფიური პრობლემების განსხვავებული ხედვის გამო, ფილოსოფოსები სხვადასხვა საკლასს, მიმართულებასა თუ მიმდინარეობას მიეკუთვნებიან. მაგალითად, საუკუნეების განმავლობაში ყველაზე მეტად დომინირებდა ორი შრიტირთდაპირისპირებული მსოფლმხედველობა – მატერიალიზმი და იდეალიზმი. მათ შორის დაპირისპირების საფუძველი იყო სამყაროს საწყისის საკითხი.

ამ ორი მსოფლმხედველობის შესახებ უკვე ვისაუბრეთ, მაგრამ სიბრძნის მაძიებელი დაგვეთანხმება, რომ ზოგიერთი საკითხის განმეორება არ გვაწვდის, რადგან ბრძნული აზრი – „*განმეორება ცოდნის დედაა*“, არასდროს კარგავს აქტუალობას.

როგორც აღვნიშნეთ, მატერიალისტების აზრით, სამყაროს საწყისი იყო ხილული სინამდვილე, ბუნება, საბოლოოდ, მატერია. იდეალისტების მიხედვით კი, სამყაროს საწყისი იყო იდეა, არამატერიალური ღმერთი.

მატერიალიზმი და იდეალიზმი საუკუნეების განმავლობაში არსებობდა სხვადასხვა სახით. ცნობილია, ანტიკური მატერიალიზმი, ფრანგული მატერიალიზმი, ისტორიული მატერიალიზმი, ანტიკური იდეალიზმი, გერმანული იდეალიზმი და სხვ.

შუა საუკუნეებში გაბატონდა ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ერთგვარი ნაბავი - სქოლასტიკური ფილოსოფია, რომელიც ეფუძნებოდა ქრისტიანულ დოგმებს და ცდილობდა მათ ფილოსოფიურ გამართლებას. რაც მთავარია, სქოლასტიკამ ძალაში დატოვა და უფრო გაამკაცრა ფილოსოფიის, როგორც თეოლოგიის მხედლის როლი. სქოლასტიკის გამოჩენილი წარმომადგენლები იყვნენ: იოანე დამასკელი*, თომა აქვინელი* და სხვ.

რა არის სქოლასტიკა?

„სქოლასტიკა“ ბერძნულად ნიშნავს სწავლულს, ლათინურად, სკოლას. IX-X საუკუნეებიდან იგი ერთ-ერთი წამყვანი ღვთისმეტყველურ-ფილოსოფიური მიმდინარეობაა ევროპაში. მასში შეჯერებული იყო კათოლიციზმისა და არისტოტელეს იდეები. სქოლასტიკის განვითარებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ქრისტიანული ეკლესიის დაყოფამ - კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ შტოებად - 1054 წელს. ამ მოვლენამ ახლებურად დააყენა ღვთისმეტყველების საკითხი. აბრთა სხვადასხვაობა მხოლოდ თეოლოგიური კამათით არ შემოიფარგლებოდა. სქოლასტიკოსებმა წინ წამოსწიეს ისეთი საკითხები, როგორიცაა: გონებისა და რწმენის, რელიგიისა და მეცნიერების ურთიერთობა. სქოლასტიკა ქრისტიანულ სწავლებას განიხილავდა არა მხოლოდ თეოლოგიის, არამედ ფილოსოფიის კუთხიდანაც და ქრისტიანული რწმენის რაციონალურ დასაბუთებას ცდილობდა.

სქოლასტიკას დაუპირისპირდა ალორძინების ფილოსოფია. თუ სქოლასტიკოსებისთვის სამყაროს ცენტრში ღმერთია, ამქვეყნიური ცხოვრება კი ღრეობითი და წარმავალია, ალორძინების მსოფლმხედველობის მიხედვით, პირიქით, ამქვეყნიური ცხოვრებაა ღირეპული, სამყაროს ცენტრში კი აღამინანია. ალორძინების

ფილოსოფიის წარმომადგენლები არიან: ლორენცო ვალა*, მარსილიო ფიჩინო*, ნიკოლოზ კუბელი*, ჯორდანო ბრუნო* და სხვ.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, სიცოცხლის ფილოსოფიის წარმომადგენლებმა ტრადიციული ფილოსოფიის კრიტიკა დაიწყეს. კრიტიკის მთავარი არსი მდგომარეობდა შემდეგში: ტრადიციული ფილოსოფია გარე სინამდვილის შესწავლითა და შემეცნებით ცდილობდა მთელი სამყაროს და ადამიანის კანონზომიერების გაგებას, რასაც სიცოცხლის ფილოსოფიის წარმომადგენლები არ იზიარებდნენ. ტრადიციული ფილოსოფიის კრიტიკის ფონზე ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ფილოსოფიური მიმდინარეობა: სიცოცხლის ფილოსოფია, ფენომენოლოგია*, ექსისტენციალიზმი, მარქსისტული ფილოსოფია, რელიგიური ფილოსოფია და სხვ.

მე-14 საუკუნის ფილოსოფიური სკოლა.
მხატვარი. ლაურენტიუს დე ვოლტორინა



სიცოცხლის ფილოსოფია

სიცოცხლის ფილოსოფიის სათავეებთან მოიაზრებიან დიდი გერმანელი ფილოსოფოსები - არტურ შოპენჰაუერი* და ფრიდრიხ ნიცშე. ნიცშე მკვეთრად დაუპირისპირდა ტრადიციულ ფილოსოფიას, სადაც, მისი აზრით, გაბატონებული იყო ინტელექტუალ-იზმი, ლოგიკა და „ბარათი ხედვა“.

სიცოცხლის ფილოსოფიისთვის მთავარია არაჩვენებან დამოუკიდებელი ობიექტური რეალობის ანალიზი - „ბარათი ხედვა“, არამედ შემეცნებითი უნარების მიმართვა საკუთარი თავისკენ - „შიზნითხედვა“. სიცოცხლის ფილოსოფიის მიხედვით, შინაგანი ხედვითა და ადამიანის განცდებზე დაკვირვებით, შეიძლება დააკვირდე ბარამსამყაროსა და შეიმეცნო სიცოცხლის არსიც.



არტურ შოპენჰაუერი*
(1788-1860)



ფრიდრიხ ნიცშე (1844-1900)

თუ ტრადიციული ფილოსოფია ცდილობდა, სამყაროს შემეცნებით გაეგო სიცოცხლის არსი, მისგან განსხვავებით, სიცოცხლის ფილოსოფია სიცოცხლის არსის გაგებას ცდილობს თვითონ სიცოცხლისგან. როგორც ვხედავთ, სიცოცხლის ფილოსოფია მკვეთრად დაუპირისპირდა ტრადიციულ ფილოსოფიას და ყურადღების, კვლევა-ძიების ცენტრში დააყენა სიცოცხლე, მისი რაობა და საზრისი.

ემსისტენციალიზმი

ექსისტენციალიზმის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეასრულა სიცოცხლის ფილოსოფიამ და ფენომენოლოგიამ, აგრეთვე, პირველმა მსოფლიო ომამაც (1914-1918). ომმა ნათლად აჩვენა, რომ ადამიანის სიცოცხლე არაფერია.

ექსისტენციალიზმი სიცოცხლის ფილოსოფიის ერთგვარი გაგრძელებაა, თუმცა მათ შორის არსებითი განსხვავებაც არსებობს. თუ სიცოცხლის ფილოსოფიაში კვლევის ობიექტია ზოგადად სიცოცხლე, ექსისტენციალიზმში ასეთად მხოლოდ ადამიანის სიცოცხლე განიხილება. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ არსებითად ემსისტენციალიზმმა მთელი სიღრმითა და საფუძვლიანობით დააყენა ადამიანის რაობის გაგების, არსში ჩანვდომის აუცილებლობა. მანამდე და მას შემდეგაც, ადამიანის შემოქმედების არც ერთ სფეროში არ განხილულა ასე მაღალ დონეზე ადამიანის პრობლემა და მასთან დაკავშირებული საკითხები. არც ის არის შემთხვევითი, რომ ექსისტენციალისტებს შორის, ფილოსოფოსების გარდა, არიან მწერლები და ხელოვნების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლები.

ექსისტენციალიზმის შესწავლის მთავარი საკითხებია: ადამიანის რაობის გარკვევა, გაუცხოების ფენომენი, სამყაროში ადამიანის მარტოსულობა და „გადაადებულიობა“, ტექნოკრატიული მსოფლმხედველობის დაძლევა და სხვ.

მართალია, ექსისტენციალიზმი XX საუკუნის პირველ მეოთხედში ჩამოყალიბდა, მაგრამ მის მთავარ პრინციპებს, XIX საუკუნის შუა ხანებში, საფუძველი ჩაუყარა რელიგიური ფილოსოფიის წარმომადგენელმა სიორენ კირკეგორმა*. მის თეოლოგიურ ნაშრომებში განხილულია ქრისტიანული ეთიკა, ეკლესიის ინსტიტუტი, ქრისტიანობის წმინდა ობიექტურ მტკიცებულებებს შორის განსხვავებები, თვისებრივი სხვაობა ღმერთსა და კაცს შორის, ინდივიდის სუბიექტური

ერთიერთობა ძრისტიანთან, რომელიც შპარწმანამ. კირკეგორი უმეტესად ეხება ქრისტიანულ სიყვარულს. ის უკიდურესად კრიტიკულია ქრისტიანობის, როგორც სახელმწიფო რელიგიის პრაქტიკის მიმართ, უპირველეს ყოვლისა კი, დანიის ეკლესიის მიმართ. გარდა ამისა, იგი ფსიქოლოგიურად იკვლევს იმ ინდივიდების ემოციებსა და გრძნობებს, რომლებიც ცხოვრებისეული არჩევანის წინაშე დგანან. ადამიანი თავისივე გადანწყვეტილებების საფუძველზე ქმნის და ძერწავს თავის თავს. არჩევანის იმ მხარეს, რომელიც თავად ადამიანი ქმნის, კირკეგორი ეთიკურს უწოდებს: „ეთიკური ის, რითაც იგი ხდება ის, რაც ხდება“.

ადამიანის რწმენისა და შესაძლებლობის კირკეგორისეულ გაგებასთან მჭიდრო კავშირშია მისი აზრი „ბამეორების“ შესახებ. „აზროვნების თვალსაზრისით, ბამეორება გულისხმობს, სამუდამოდ დაკარგულის დაბრუნებასა და წარსულის ხელახლა განცდას უფრო მაღალ საფეხურზე, ეს არაა უბრალო გახსენება, ასეთი ბამეორება სიბახლესაც გულისხმობს“. დანიელი მოაზროვნისთვის ადამიანი მუდმივად წინ უნდა მიისწრაფოდეს და თუ ერთ ადგილს ტკიპნის, ის საკუთარ თავს კარგავს.



- როცა წინ მიისწრაფვი, მოსვენებას კარგავ. მაგრამ თუ ერთ ადგილს ტკეპნი - საკუთარ თავს
- შიში თავისუფლების ერთგვარი თავბრუსხვევაა.
- ზოგჯერ მკვდარი ასოები უფრო მოქმედებს ადამიანზე, ვიდრე ცოცხალი სიტყვა.

სიორენ კირკეგორი (1813-1855)

რელიგიური ფილოსოფია

„ღმერთის სიკვდილის“ იდეით გამოწვეულმა კრიზისებმა მნიშვნელოვანწილად განაპირობა სიცოცხლის ფილოსოფიისა და ექსისტენციალიზმის წარმოშობა. მაგრამ ამ პრობლემისადმი გულგრილი არც XX საუკუნის რელიგიური ფილოსოფია იყო.

რელიგიური ფილოსოფიის მთავარი ამოცანაა რელიგიურ-ეთიკური პრობლემების გადაჭრა, რწმენის ფილოსოფიური ასპექტების წარმოჩენა, ფილოსოფიის გამოყენება რელიგიის გამართლებისთვის და სხვ. ამ კუთხით განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს კათოლიციზმის წიაღში აღმოცენებული თომიზმისა და ნეოთომიზმის რელიგიურ-ფილოსოფიური მიმდინარეობები, რომლებიც სათავეს იღებენ თომა აქვინელის¹ მსოფლმხედველობიდან. საინტერესოა, რომ აქვინელისთვის ჭეშმარიტება საგნებისა და აზრების თანხვედრაა. XX საუკუნის რელიგიური ფილოსოფიის მნიშვნელოვანი წარმომადგენლები არიან: მ. გრაბმანი, ე. ყილსონი, ჟ. მარიტენი, მ. ბუბერი და სხვ. არიან ისეთი ფილოსოფოსებიც, რომლებიც რელიგიისა და მეცნიერების შერიგებას ცდილობენ (ტ. დ. შარდენი). სიცოცხლის ფილოსოფიისა და რელიგიური ფილოსოფიის, ექსისტენციალიზმის შესწავლის მთავარი საგანია ადამიანი და მისი პრობლემატიკა, რასაც სხვადასხვა კუთხით განიხილავს ფილოსოფიური ანთროპოლოგია, ფენომენოლოგია და სხვ.



თომა აქვინელი (1225-1274)

მეცნიერულ- ტექნიკური პროგრესი (მტპ) და ადამიანი ადამიანის პრობლემა დღის წესრიგში დააყენა მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა - თავის დადებით და უარყოფით შედეგებთან ერთად.

ფილოსოფიური სიბრძნის დაუფლება მხოლოდ წარსულს არ გულისხმობს. მეტიც, წარსულის ფილოსოფიური მემკვიდრეობის შესწავლა, უპირველესად, თანამედროვე ცხოვრებაში გამოსაყენებლად არის საჭირო. დღეს საზოგადოებაში უამრავი პრობლემაა, რომელთა გონივრულ გადაწყვეტას დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც ზოგადად საზოგადოებისთვის, ისე ცალკეული ადამიანებისთვის. ერთ-ერთი ასეთი პრობლემაა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი (მტპ) და მისი შედეგები.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი გულისხმობს მეცნიერების განვითარების მაღალ დონეს, რასაც მოსდევს ტექნიკისა და მაღალი ტექნოლოგიების განვითარება და ცხოვრებაში დანერგვა. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის საფუძვლების შემზადება წინა საუკუნეებში დაიწყო, განვითარების მაღალ დონეს კი, XX საუკუნეში მიაღწია და დღემდე გრძელდება.

დღეს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის გარეშე კაცობრიობის ცხოვრება უბრალოდ წარმოუდგენელია. თანამედროვე მსოფლიოში მწვავედ დგას დემოგრაფიული პრობლემა. მოსახლეობა მაღალი ტემპით მრავლდება. ინგლისელი მეცნიერის, დემოგრაფისა და ეკონომისტის, ტომას რობერტ მალთუსის (1766-1834) აზრით, მოსახლეობა იზრდება გამომეტრიული პროგრესით, ხოლო არსებობის საშუალებები - არითმეტიკული პროგრესით. მოსახლეობის ასეთმა ზრდამ კატასტროფა რომ არ გამოიწვიოს, იგი ამართლებს ყველა იმ მოვლენას (ომები, ეპიდემიები, შიმშილობა და სხვ.), რაც მოსახლეობის ზრდას შეაფერხებს. მეცნიერებაში ეს

თვალსაზრისი სამართლიანად არის მიჩნეული რეაქციულად.

სწორედ მტკ-ის საფუძველზეა შესაძლებელი მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დადებითი მხარეებია ის, რომ ადამიანმა შექმნა მაღალი ტექნოლოგიები, კავშირგაბმულობის საშუალებები, ტელე- და ვიდეოაპარატურა, გაფრინდა კოსმოსში, მთვარეზე და მრავალი სხვა.

მაგრამ სიბრძნის მაძიებელი ამ ინფორმაციით ვერ დაკმაყოფილდება. არსებობს გამოთქმა: „მედლოს ორი მხარე აქვს“. თუ მედლის ერთი მხრიდან შევხედავთ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგებს, ის ადამიანებისთვის, საზოგადოებისთვის აუცილებელი და სიკეთის მომცანია.

■ და რა ჩანს მედლის მეორე მხრიდან?

მტკ ზიანს აყენებს გარემოს, ეკოლოგიას (მდინარეების, ზღვებისა და ოკეანეების დაბინძურება), წიაღისეული რესურსების მზარდი მოპოვება ხელყოფს ბუნებას, კოსმოსური აპარატები აზიანებს დედამიწის დამცავ ატმოსფეროს, მოსავლის გაზრდის მიზნით ნიადაგში მინერალური სასუქების შეტანა ფიტავს მას და მოწვეული მოსავალი შეიძლება სხვადასხვა დაავადების მიზეზი გახდეს და ა.შ.

თუ ღრმად და საფუძვლიანად განვიხილავთ, დავრწმუნდებით, რომ მტკ-ს ადამიანისთვის სიკეთესთან ერთად უარყოფითი შედეგებიც მოაქვს. მეტიც, არც თუ იშვიათად მტკ-ით გამოწვეული უარყოფითი შედეგები ადამიანის სულიერ მხარეზე უფრო მასშტაბურად აისახება, ვიდრე მის მიერ მოტანილი სიკეთე.

■ კონკრეტულად რაში გამოიხატება მტკ-ის უარყოფითი როლი ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისას, უპირველესად, ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ მტკ ყველა მიმართებით აჩქარებს

ტემებს, რითაც ადამიანს აგდებს ჩვეულებრივი, ათასწლოებით განმტკიცებული ბუნებრივი რიტმიდან, რაც საბოლოოდ უარყოფითად, მეტიც, პათასტროფულად მოქმედებს მასზე. როგორც არ უნდა განვითარდეს სამყარო, მისი ყოველი გამოგონება რაღაცის ბაიოლემისაქნაა მიმართული.

მტპ-ისთვის დამახასიათებელია ინფორმაციის მოზღვაება, კერძოდ, ადამიანი დიდ დროს ანდომებს გაზეთების კითხვას, „მიჯაჭველია“ ტელევიზორს, „ჩაფლულია“ ინტერნეტქსელში, ხელს არ უშვებს მობილურ ტელეფონს და ა.შ. ყველაფერი ეს ხდება ადამიანებს შორის ურთიერთობის განწყვეტის ხარჯზე, მათ შორის ისაღგურებს გულგრილობა, ცივდება ურთიერთსიყვარული და მეგობრობა. ადამიანი-მოაზროვნე, ადამიანი-მზრუნველი, ადამიანი-მოსიყვარული თანდათანობით გადაიქცევა *Homo Faber*-ად ანუ მწარმოებლად, მომხმარებლად. საბოლოოდ, ასეთი ადამიანი *Homo Faber*-ის მიერ შექმნილი საგნების ერთგვარი დამატება ხდება. ფილოსოფიის ენაზე ეს მოვლენა გამოიხატება ტერმინით – ბაშცხობა.

ზოგადად, გაუცხოება ნიშნავს ადამიანის ისეთ მდგომარეობას, როცა მისი არსებობა არ შეესაბამება მის არსებას, როცა ადამიანი მოქმედებს თავისი ფუნდამენტური ღირებულებების საწინააღმდეგოდ, როცა მის ცხოვრებაში ძირითადის ადგილს იკავებს არაძირითადი და ა.შ. გაუცხოების პრობლემას მნიშვნელოვანი ადგილი დაუთმო ზურაბ კაკაბაძემ საერთაშორისო დონეზე აღიარებულ ნაშრომში – „ადამიანი როგორც ფილოსოფიური პრობლემა“. ადამიანი აკეთებს და აწარმოებს რაღაც ისეთს, რაც უპირისპირდება და აფერხებს მისი სიცოცხლის განხორციელებას; ადამიანის მოქმედების, შრომის პროდუქტები გადაიქცევა ადამიანის მიმართ მტრულ ძალებად. რაც უფრო მეტია ადამიანის

მიერ წარმოებული პროდუქტი, მით უფრო დაპინინებულია ადამიანი; რაც უფრო მეტს აწარმოებს ის, მით უფრო ნაკლებად არის გადნიერი. ასეთია გაუცხოების სიტუაცია

მტპ-ისტვის დამახასიათებელია ნივთების გაფატიშება - ადამიანი ფუფუნების საგნებს, ვოქვათ, ავტომანქანას, ადამიანსა და ადამიანურ ურთიერთობებზე მაღლა აყენებს.

თანამედროვე ცივილურ ქვეყნებში მტპ ხშირად ადამიანის სულიერ კრიზისებში აისახება და უმძიმესი ტრაგედიების მიზეზი ხდება. არადა, ერთი შეხედვით, ამ ქვეყნებში ამის არავითარი საფუძველი არ არსებობს!

- ნუთუ, უარი უნდა ვოქვათ მტპ-ის სიკეთებზე?
რა თქმა უნდა, არა.

აქმთავარია, რომ მტპ-ის მონაპოვარი დაეძვამდებაროს ადამიანის, საზოგადოების მიზნებს; არ დაეკარგოთ მასზე კონტროლი და გამოვიყენოთ უმაღლესი ადამიანური ღირებულებების სარეალიზაციოდ. ამ პირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში, მტპ ადამიანის სამსახურში ჩადგება.

ევროპული დონის ქართველი ფილოსოფოსი. მისმა შრომებმა ფილოსოფიის ფუნდამენტურ პრობლემებზე, ადამიანის რაობასა და ხელოვნების საკითხებზე, საყოველთაო აღიარება მოუტანა მას.



ზურაბ კაკაბაძე (1926-1982)

საზოგადოება, ადამიანი, პიროვნება

როგორც ვნახეთ, ფილოსოფიური პრობლემატიკა და მასთან ერთად მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგები უშუალოდ უკავშირდება ადამიანს. ერთი მხრივ, ადამიანი საზოგადოების წევრია, მეორე მხრივ კი, ადამიანში მნიშვნელოვანია პიროვნების ფაქტორი. ამიტომაც აქტუალურია პიროვნების ცნების განსაზღვრა და საზოგადოების ცხოვრებაში მისი როლის გარკვევა.

სიბრძნის მაძიებლო, ახლა გავარკვევით: *რა იგულისხმება პიროვნების ცნებაში? რა მიმართებაშია ერთმანეთთან პიროვნება და ადამიანი? ყველა ადამიანი არის თუ არა პიროვნება?*

არისტოტელე ადამიანს პოლიტიკურ ცხოველს უწოდებდა, რითაც ხაზი გაესვა იმ საერთო ნიშანს, რაც ადამიანსა და ცხოველს გააჩნია. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ადამიანი, როგორც ბიოლოგიური არსება, ცხოველია.

„პოლიტიკურის“ ცნებაში კი, ცხოველისგან ადამიანის განსხვავებულობა იგულისხმება. კერძოდ, ადამიანის პოლიტიკურობა მის მოქმედებაში მიზანდასახულობას გულისხმობს, ანუ პოლიტიკურობა – ადამიანის მიზანდასახული საქმიანობა – ის სპეციფიკური ნიშანია, რითაც ადამიანი განსხვავდება სხვა ცოცხალი არსებებისგან.

არისტოტელეს აზრი ადამიანზე თანდათან დაიხვეწა და მას მოაზროვნე არსება ეწოდა. სწორედ გონების, აზროვნების უნარის მეშვეობით აძლევს ადამიანი თავის მოქმედებასა და საქმიანობას მიზანდასახულ ხასიათს.

■ *რა განსხვავებაა ადამიანსა და პიროვნებას შორის?*

ზოგადად ყოველი პიროვნება ადამიანია, მაგრამ ყოველი ადამიანი არ არის პიროვნება. საქმე ის არის, რომ პიროვნება გამორჩეული, ჩამოყალიბებული ინდივიდია და თავის მოქ-

მედებებში ხელმძღვანელობს უმაღლესი პრინციპებითა და ღირებულებებით.

პირდაპირ თუ ირიბად, ამ თემას უკავშირდება ჩვენი დიდი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის, ილია ჭავჭავაძის თხზულება „კაცია-ადამიანი?!" სათაურშივე ჩადებული ძირითადი იდეა პასუხსაც შეიცავს: ბანა ყველა ადამიანი კაცია?!

როგორც ვხედავთ, ადამიანის რაობის გასაგებად ბევრი სიძნელის გადალახვა მოგვინევს, მაგრამ ჩვენ ხომ სიძნელების არ გვეშინია?!

ადამიანში პიროვნების ამოსაცნობად არაერთი მაცდუნებელი მომენტის გადალახვა მოგვინევს. მაგალითად, ავიღოთ განათლება, კულტურა, ჩაცმულობა და სხვ. შეიძლება თუ არა ეს ნიშნები მივიჩნიოთ ადამიანის, როგორც პიროვნების დამახასიათებელ ნიშნებად? რა თქმა უნდა, არა! შეიძლება ადამიანს გააჩნდეს ეს ნიშნები, მაგრამ არ იყოს პიროვნება, რადგანაც ესენი პიროვნების მეორეხარისხოვანი ნიშნებია. ადამიანს, როგორც პიროვნებას, აუცილებლად უნდა გააჩნდეს საკუთარი მშ, იყოს ინდივიდი, მოქმედებდეს საკუთარი პრინციპებით, დამოუკიდებლად იღებდეს გადაწყვეტილებებს. ამასთან, პიროვნებად ყოფნა სულაც არ ნიშნავს განსხვავებული აზრისადმი ანგარიშის არ განწევას, გარკვეულ დათმობას, კომპრომისს და ა. შ. პირიქით, სწორედ ამ თვისებების მატარებელი ადამიანია პიროვნება. პიროვნება შეიძლება იყოს როგორც გამოჩენილი ადამიანი, ასევე უბრალო, ჩვეულებრივი ადამიანი, რომელიც აკმაყოფილებს ზემოთ დასახელებულ პირობებს.

■ როგორია პიროვნების როლი ქვეყნისა და

საზოგადოების ცხოვრებაში?

როდესაც საუბარი ეხება ისტორიასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებას,

მასში პიროვნების მონაწილეობასა და როლს, როგორც წესი, ვიხსენებთ ისეთ პიროვნებებს, რომელთაც განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ ისტორიაში და დიდი წვლილი მიუძღვით საზოგადოების წინსვლა-განვითარებაში.

გამოჩენილი პიროვნება არის ის, ვინც კარგად გრძნობს სამყაროს მაჯისცემას, ორიენტირებულია საზოგადოების პერსპექტივაზე, კარგად იცის თავისი ძველნის პრობლემები, გრძნობს ხალხის ტკივილს, არის პრინციპული და მიზანდასახული; ამასთან ერთად, შეუძლია კომპრომისზე წასვლა და საჭირო დროს თავის თავზე იღებს პასუხისმგებლობას საზოგადოების, ხალხის წინაშე.

სხირად კამათობენ, თუ ვინ ასრულებს გადამწყვეტ როლს ქვეყნის ისტორიასა და საზოგადოების განვითარებაში – პიროვნება თუ ხალხი? ერთი მხალსაზრისით, ისტორიაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს პიროვნება, მეორე მხალსაზრისით – ხალხი, ხოლო მესამე მხალსაზრისით – პიროვნებისა და ხალხის ჰარმონიული, შეთანხმებული მოქმედება.

როგორც ვხედავთ, ეს არც თუ ისე იოლი გადასაწყვეტი საკითხია. რა არის აქ მთავარი სიძნელე?

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ისტორიულ მოვლენებში პიროვნებისა და ხალხის როლის გარკვევისას, საქმე გვაქვს უკვე მომხდარ ფაქტთან და მისი განმეორებისა და გადამოწმების საშუალება არ გვაქვს.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ გამოჩენილი პიროვნებები, გარკვეულწილად, თვითონ ქმნიან ისტორიას, ამიტომ საკითხს ამ კუთხითაც უნდა შევხედოთ – მაგალითად, რელიგიური წინასწარმეტყველების (ბუდა, მოსე, ძრისტი, მუჰამადი) წვლილი.

მოდით, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, ვისაუბროთ ჰენრი ქვეყ-

ნის გამოჩენილ პიროვნებებზე. საქართველოს არაერთი მეფე და მხედართმთავარი, რელიგიური მოღვაწე, მწერალი, მეცნიერი, ხელოვანი, თუ სამშობლოსთვის თავდადებული გმირი ჰყოლია, რომელთა დამსახურება ქვეყნის წინაშე ფასდაუდებელია. ვახტანგ გორგასალი, ბაგრატ მესამე, დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე, ერეკლე მეფე, ზვიად გამსახურდია და სხვ., მათი წვლილი საქართველოს გაერთიანება-გამთლიანებაში და მისი სიძლიერის განმტკიცებაში უდიდესია.

პეტრე იბერი და მთანმიდელეები, იოანე პეტრიწი და რუსთაველი, ილია ჭავჭავაძე და ვაჟა-ფშაველა, ივანე ჯავახიშვილი და გალაკტიონი, ფიროსმანი და ფალიაშვილი, დიმიტრი უზნაძე და შალვა ნუცუბიძე, ნიკოლოზ მუსხელიშვილი და ილია ვეკუა და კიდევ მრავალი სხვა ძმნიდნენ ძართულ მიცნობასა და სულიერებას – ლიტერატურასა და ხელოვნებას.

არის შემთხვევები, როცა ერთმანეთში არაშლია ქვეყნის გმირი და ანტიგმირი. ამ კუთხით უდავოდ საინტერესოა წარმომოებით ქართველის, მე-20 საუკუნის მსოფლიო დონის პოლიტიკოსის, სტალინის (იოსებ ჯუღაშვილის) ფენომენი.

ეს საკითხი უფრო დაწვრილებით უნდა განვიხილოთ, არა იმიტომ, რომ სტალინს განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის საქართველოს წინაშე, არამედ იმიტომ, რომ სტალინის ფენომენის არასწორი გაგების გამო, საზოგადოების ერთი ნაწილი მას დიდების შარავანდედით მოსაფხ, რაც ყოვლად გაუმართლებელია. მეორე ნაწილი მას მიიჩნევს დიქტატორად და ბრალს სდებს ქვეყნის საუკეთესო შვილების რეპრესიებში, სრულიად უდანაშაულო ადამიანების სიკვდილში. სიბრძნის მაძიებელმა რეალობა უნდა იცოდეს და დასკვნების გაკეთება აღარ გაუჭირდება.

სტალინის ფენომენის შესაფასებლად არც ისაა საკმარისი, რომ

მან ჩამორჩენილი რუსეთი ჩაიბარა და ზესახელმწიფოდ აქცია და არც ის, რომ დიქტატორი, დესპოტი და სისხლიანი პიროვნება იყო.

XX საუკუნის გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე და პოლიტიკოსი, მეორე მსოფლიო ომის დროს დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი უინსტონ ჩერჩილი დიპლომატიურად მუდამ აქებდა სტალინს, თუმცა ამბობდა, *სტალინი და ჰიტლერი მხოლოდ უღვაშების ფორმით განსხვავდებიან ერთმანეთისგანო*. ამ სიტყვებით, მან ხაზი გაუსვა იმას, რომ სტალინიც და ჰიტლერიც ტირანები, დიქტატორები და სისხლისმსმელები იყვნენ.

სტალინი, ზოგადად, სახელმწიფო მოღვაწეები იმის მიხედვით უნდა შევაფასოთ, თუ რას ემსახურებოდნენ ისინი თავიანთ მოვალეობის შესრულებისას, რა ღირებულებებით ხელმძღვანელობდნენ და, რაც მთავარია, რა შედეგი მოგვცა მათმა მოღვაწეობამ.

ამ კუთხით სტალინის ფენომენის შეფასებისას ცხადი ხდება, რომ მიზანი, რომლის განხორციელებასაც მილიონობით ადამიანი შეეწირა, საბოლოოდ, უსაფუძვლო და ფუჭი აღმოჩნდა. ეს დადასტურდა საბჭოთა კავშირის დაშლით. საკუთრივ კომუნიზმის იდეა საფუძველშივე მცდარი გახლდათ. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ სტალინის მოღვაწეობა მცდარ იდეას ემყარებოდა, ამიტომაც კრახი ბარდაშეშალა იყო.

რაც შეეხება სტალინის ქართული წარმომავლობით სიამაყეს და მის მიერ ჩადენილ დანაშაულებზე თვალის დახუჭვას, ეს მოტივი გულუბრყვილობის იქით არ მიდის.

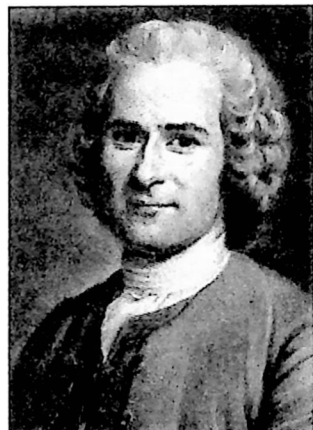
ასე რომ, ზემოთ ჩამოთვლილი დიდი ქართველები და სტალინი ერთ სიბრტყეში ვერ განიხილება. და ბოლოს, გამოჩენილი პიროვნების როლი ისტორიაში უნდა შეფასდეს იმ იდეალებითა და ღირებულებებით, რასაც ის აღიარებდა და ემსახურებოდა.

შპან გუნაბისკან! - კულტურა და ცივილიზაცია

დიდი ფრანგი განმანათლებელი და ფილოსოფოსი - ჟან ჟაკ რუსო* მიიჩნევდა, რომ ცივილიზაციის განვითარება უარყოფით ზეგავლენას ახდენდა ზნეობაზე. მოწოდებით - შპან გუნაბისკან! - მან ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ ცივილიზაციამ გამოაყვანა ადამიანის ბუნება, ამიტომაც საჭიროა ადრინდელი ადამიანისკენ მიბრუნება, როცა ის ზნეობრივად სუფთა იყო (ზნეობა და ზნეობრივი სინძინდე რომ ადამიანის მთავარი პრინციპი უნდა იყოს, ეს სადავო არც არასოდეს ყოფილა).

აი, ჩვენს საუბარში გაჩნდა ახალი ტერმინი, ცნება - ცივილიზაცია, რომელიც ხშირ შემთხვევაში კულტურასთან არის გაიგივებული.

საკუთრივ კულტურა მრავალმხრივი ცნებაა. მასში იგულისხმება მიწის დამუშავება, მოვლა, აღზრდა, განათლება, ზრდილობა, განვითარება და სხვ. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ კულტურის, ისევე როგორც ფილოსოფიის, ერთგვაროვანი და საყოველთაოდ მიღებული განმარტება არ არსებობს. მაგალითად, პოეტი და ფილოსოფოსი ფრიდრიხ შილერი კულტურის ცნებაში განიხილავდა ადამიანში ადამიანურის ხარისხს, რაშიც, უპირველესად, იგულისხმება ადამიანის შინაგანი სულიერი სიმდიდრე. ფრიდრიხ ნიცშე კი კულტურას განსაზღვრავდა, როგორც ხალხის ცხოვრების სტილს. ნიკოლაი ბერდიაევი* კულტურას ხალხის ცოცხალ ბედს უწოდებდა.



ჟან ჟაკ რუსო (1712-1778)

XX საუკუნის ქართულ ფილოსოფიაში კი (ნიკო ქავჭავაძე*, ზურაბ კაკაბაძე*, ოთარ ჯიოთი) კულტურა ისეთი ფენომენია, რომელშიც ცხადად ჩანს, რა შეიტანა ადამიანმა ბუნებაში, როგორ „გადააკეთა“ და როგორ დაასრულა იგი.

ერთი სიტყვით, კულტურის ცნების უამრავი განმარტება არსებობს. ფართო გაგებით კი, კულტურაში იგულისხმება ყველაფერი ის, რაც შეუქმნიდა ადამიანს, კაცობრიობას. ასეთი მიდგომისას კულტურაში გამოყოფენ ორ შრეს – სულიერსა და მატერიალურს. კულტურის ასეთი დაყოფა ციცირონიდან* მოდის. მისი აზრით, კულტურის, როგორც მინის დამუშავების, ანუ მატერიალური მხარის გვერდით, არსებობს აგრეთვე კულტურა, რომელიც გულისხმობს სულის დამუშავებას.

სულიერ კულტურაში იგულისხმება რელიგია, ფილოსოფია, ხელოვნება, მეცნიერება, ხოლო მატერიალურ კულტურაში – ტექნიკა, გზები, ტრანსპორტი, საყოფაცხოვრებო საგნები და ა.შ. კულტურის ცნების ფართო გაგების მატერიალური მხარე, ფაქტობრივად, არის ცივილიზაცია.

ცივილიზაცია ლათინური სიტყვაა და სამოქალაქო სიზნავს. ცივილიზაცია საზოგადოების განვითარებისა და სულიერი მოღვაწეობის მაღალ დონეს ასახავს.

■ რა მიმართებაშია ერთმანეთთან კულტურა და ცივილიზაცია?

ზოგიერთი სოციოლოგი (კოინბი*) კულტურისა და ცივილიზაციის ცნებებს სინონიმებად მიიჩნევს, ანუ ერთმანეთთან აიგივებს; ზოგიერთი კი (ბროდელი*) მათ შორის მსგავსებასაც ხედავს და განსხვავებასაც.

შპენგლერის* აზრით, კულტურა ცოცხალი და მზარდი ორგანიზმია, რომელიც ბიძგსა და სიპრცეს აძლევს ხელოვნების, ლიტერატურისა და პიროვნებების შემოქმედებით განვითარებას.

ცივილიზაციაში კი ბატონობს ტიპიკა და უსშულო ინტელექტი; იგი უგულებელყოფს ადამიანს - უსახო არსებად აქცევს მას. ბურაბ კაკაბაძის* აზრით, „როდესაც საზოგადოება აზვიადებს ცივილიზაციის მნიშვნელობას და ბედმეტ ყურადღებას ამახვილებს ამ მიმართულებით განვითარებაზე, მაშინ უეჭველად დგება კულტურის დებრადაციის საფრთხე“.

ახლა განვიხილოთ კულტურა, როგორც ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის სფერო და ობიექტური, სინამდვილეზე ორიენტირებული ცივილიზაცია, რომლის გაზვიადებისას კულტურას საფრთხე ემუქრება. XX საუკუნის სულიერი კრიზისები ამ საფრთხის თვალსაჩინო მაგალითია.

მეცნიერების - მის საფუძველზე ტექნიკის განვითარებით ცივილიზაცია საფრთხეს უქმნის სულიერ კულტურას, ადამიანის სულიერ მოღვაწეობას. ბუნებრივია, იფიქრებ, რომ ტექნიკის განვითარება, რომელსაც ამდენი სიკეთე მოაქვს ადამიანებისთვის, თურმე საფუძველშივე სახიფათო ყოფილა. ან კიდევ, დედამიწაზე მოსახლეობის მაღალი ტემპით ზრდის პირობებში, განა შესაძლებელია მათი გაზრდილი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ტექნიკის განვითარების გარეშე? საქმეც ის არის, რომ აღნიშნულის გათვალისწინებით, ტექნიკის განვითარებას ვერ შევაჩერებთ და ეს არც არის საჭირო.

■ მაშ, რა არის გამოსავალი?

ცივილიზაციის განვითარება საფრთხეს არ შეგვიქმნის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, ცივილიზაციის განვითარება სახიფათო არ იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა მისი შედეგები ადამიანის სამსახურში იქნება და ხელს შეუწყობს მისი იდეალების განხორციელებას, როცა იგი დაექვემდებარება კულტურის კონტროლს და არა პირიქით. იდეალური ვითარება არის მაშინ, როცა ცივილიზა-

ციის მიღწევები ჰარმონიაშია ადამიანის სულიერ მოთხოვნილებებთან. კულტურისა და ცივილიზაციის მიმართების გარკვევისას მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელსაც პირობითად შეიძლება ამ ორი მოვლენის „შეხვედრა“ ვუწოდოთ.

■ რას ნიშნავს კულტურისა და ცივილიზაციის „შეხვედრა“?

ასეთი „შეხვედრა“ შესაძლებელია ერთ საგანში, ერთ მოვლენაში და ა.შ. კერძოდ, ერთი მოვლენა შეიძლება აკმაყოფილებდეს როგორც კულტურის, ასევე ცივილიზაციის მოთხოვნილებას. მაგალითად, სინაგოგა, ეკლესია ან მეჩეთი, როგორც ნაგებობები (სადაც ადამიანს შეუძლია ნებისმიერ ამინდში შეაფაროს თავი, ილოცოს, დაისვენოს...) ცივილიზაციის პროდუქტია.

იგივე ნაგებობები, როგორც ხუროთმოძღვრული ძეგლები (გარემოსთან შესაბამისობა, კომპოზიცია, ჩუქურთმები და მისთ.) ერთი მხრივ, სულიერი სიმშვიდის ადგილია, მეორე მხრივ, კულტურის სფეროს განეკუთვნება. მსგავსი მაგალითები ბევრია და თავადაც შეგიძლია გაიხსენო. კულტურისა და ცივილიზაციის „შეხვედრის“ მიუხედავად, მათი განიხილება არ შეიძლება.

ჯერ ერთი, კულტურა უფრო ადრე გაჩნდა, ვიდრე ცივილიზაცია. თანაც, შინაარსობრივად ცივილიზაცია უფრო უბრალო ცნებაა, ვიდრე კულტურა. კულტურა ადამიანთა საზოგადოების წარმოქმნიდანვე იწყებს თავის არსებობას, ცივილიზაცია კი – მხოლოდ ძალაქმებისა და სახელმწიფოს გაჩენის შემდეგ. კულტურა ადამიანის ყოველდღიური და მიზანსწრაფული საქმიანობის გამოვლინებაა, მისი შედეგია. კულტურა მატერიალურ და სულიერ ფასეულობათა ერთობლიობაა, რომელსაც ადამიანი ქმნიდა გაჩენის დღიდან. ცივილიზაცია კი მსოფლიო-ისტორიული პროცესის ერთ გარკვეულ ეტაპზე წარმოქმნილი საზოგადოებაა, ანუ სოციალურ-

პოლიტიკური და კულტურული ორგანიზმია. ცივილიზაცია მოიცავს როგორც სოციალურ-ეკონომიკურ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, ასევე კულტურულ სტრუქტურებს. ნათელია, რომ ცივილიზაცია ხასიათდება ბევრი ისეთი ელემენტით, რომელიც ვერ თავსდება ერთი გარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციის ფარგლებში, განსაკუთრებით, მატერიალური და სულიერი კულტურის ასპექტში. ისინი მემკვიდრეობით გადაეცემიან ეპოქიდან ეპოქას. მაგალითად, ენა, ეროვნული თვითშეგნება.

მოკლედ, ცივილიზაცია და კულტურა ხალხთა ცხოვრების ყოველმომცველი სტილია. ცივილიზაცია უფართოესი კულტურული ერთობაა. ცივილიზაციები მოქმედებენ, ამასთან, ისინი დიდხანს ცოცხლობენ. არსებითად, ცივილიზაციები „ყველაზე ხანგრძლივი ისტორიებია“. იმპერიები განიცდიან აღმავლობა-დაცემას, მთავრობები მოდიან და მიდიან, ცივილიზაციები კი რჩებიან და გაივლიან პოლიტიკურ, სოციალურ, ეკონომიკურ და იდეოლოგიურ გადატრიალებებსაც კი.

ისევ ჟან ჟაკ რუსოს დავებრუნდეთ. მაინც რატომ მოგვიწოდებენ უკან ბუნებისკენ?! საქმე ის არის, რომ მე-18 საუკუნიდან კულტურის მიმართ ყალიბდება უარყოფითი დამოკიდებულება, რისი მიზეზიც იყო ის, რომ მეცნიერების სხვადასხვა დარგის არნახულმა განვითარებამ ეჭვქვეშ დააყენა რელიგიური და სხვა სულიერი ფასეულობები – თანდათან დამკვიდრდა მითი მეცნიერების ყოველმომცველობაზე. ამგვარად გაგებული კულტურა მოგვიანებით კრიტიკის ქარცეცხლში მოექცა.

დაბოლოს, რუსოს მოწოდება – „უკან ბუნებისკენ“ უნდა გავიგოთ, როგორც მცდელობა, რომ აღამიანნი განერიდოს იმ საფრთხეს, რასაც უქადის ცივილიზაცია. ეს მოწოდება დღეს უფრო აქტუალურია, ვიდრე მაშინ, როცა ფილოსოფოსმა იგი პირველად გააჟღერა!

რა უნდა ვიცოდეთ ქართულ ფილოსოფიაზე

სიბრძნის მაძიებელი, შენი ასაკის გათვალისწინებით, ზოგადად ვისაუბრეთ ფილოსოფიური სიბრძნის იმ ძირითად მონაპოვარზე, რაც ევროპულმა აზროვნებამ დააგროვა. ბუნებრივია, გაგიჩნდება კითხვა: რატომ არაფერი ვთქვით აზიისა და ამერიკის ფილოსოფიაზე?

საქმე ის არის, რომ ფილოსოფიის ის გაგება, რაც ამ წიგნში გადმოვეცით, ძირითადად, ევროპული მოვლენაა (ამერიკაშიც ევროპიდან შევიდა). ქართული ფილოსოფიური აზროვნებაც ევროპული ფილოსოფიით საბრძოლვედ.

საქართველოში ფილოსოფიური სისტემა არ შექმნილა და არც დიდი ფილოსოფოსების (სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, დეკარტი, სპინოზა, ლაიბნიცი, კანტი, ჰეგელი, ნიცშე, ჰაიდეგერი...) დარი მოაზროვნეები გვყოლია. მაგრამ ფაქტია, რომ ქართული ფილოსოფიური აზრი მე-4 საუკუნიდან დღემდე, მუდამ ეხმაურებოდა მსოფლიო ფილოსოფიაში მიმდინარე პროცესებს და ცდილობდა, არ ჩამორჩენოდა მას.

ქართული ფილოსოფიისა და ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ადრეულ ხანაში გვხვდება ერთი მეტად საყურადღებო ფაქტი. ვგულისხმობთ, „არეოპაგიტული კორპუსის“ სახელით ცნობილ თხზულებათა კრებულს, რომელიც ოთხი ტრაქტატისა და ათი ეპისტოლესგან შედგება. იგი დაახლოებით V საუკუნის მეორე ნახევარში შეიქმნა. ეს ნაშრომები დიდი ხნის განმავლობაში შეცდომით მიეწერებოდა I საუკუნის ბერძენ ეპისკოპოსს, ათენის არეოპაგის (უმაღლესი სასამართლო) წევრს, დიონისეს (დიონისე არეოპაგელს). როცა ცნობილი გახდა, რომ დიონისე არეოპაგელი არ იყო არეოპაგიტული შრომების ნამდვილი ავტორი, ამის შემდეგ ამ ნაშრომის ავტორს მოიხსენიებდნენ, როგორც ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის, ანუ

ყალბი დიონისე არეოპაგელის სახელით.

ფილოსოფოსმა შალვა ნუცუბიძემ* თავის ნაშრომში „ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის საიდუმლოება“ გამოთქვა მოსაზრება, რომ არეოპაგიტული თხზულებების ნამდვილი ავტორი იყო V საუკუნის ცნობილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე პალესტინაში, მაიუმის ეპისკოპოსი პეტრე იბერი*. 10 წლის შემდეგ, შალვა ნუცუბიძისგან დამოუკიდებლად, ამავე აზრამდე მივიდა ბელგიელი მეცნიერი ჰონიგმანი*. ეს თვალსაზრისი მსოფლიო მეცნიერებაში ცნობილია ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიის სახელით.

სიბრძნის მაძიებლო, უნდა იცოდეს, რომ არეოპაგიტული თხზულებები XI საუკუნის II ნახევარში ქართულად თარგმნა გამოჩენილმა ქართველმა ღვთისმეტყველმა, ფილოსოფოსმა და მთარგმნელმა ეფრემ მცირემ, რომელიც ანტიოქიის მახლობლად, შავ მთაზე მოღვაწეობდა. არეოპაგიტულ მოძღვრებას დიდი გავლენა ჰქონდა ქართულ კულტურაზე. მაგალითად, შოთა რუსთაველი იშვიათად მიმართავდა ავტორიტეტებს, მაგრამ „ვეფხისტყაოსანში“, ისეთ პრინციპულ საკითხში, როგორიცაა სიკეთისა და ბოროტების მიმართება, იმონებეს „ბრძენ ღივოსს“ – ფსევდო-დიონისე არეოპაგელს.

ფილოსოფია არ იყო ჩემთვის ერთი
საქმეთაგანი, ფილოსოფია
ჩემი სასიცოცხლო ამოცანა იყო
მუდამ; ფილოსოფია იყო ჩემ-
ვის სიბრძნისა და სიკეთის
წედომის წყარო.



შალვა ნუცუბიძე (1888-1969)

ქართული ფილოსოფია XI-XIX საუკუნეებში

ქართულმა ფილოსოფიამ განსაკუთრებულ სიმაღლეს XI-XII საუკუნეებში მიაღწია. ამ პერიოდის ქართველ მოაზროვნეთაგან გამორჩეულია იოანე პეტრიწი*. მან ქართულ ენაზე თარგმნა V საუკუნის დიდი ნეოპლატონიკოსი ფილოსოფოსის პროკლე დიადოხოსის თხზულება „თეოლოგიის პირველსაფუძვლები“ და დაურთო ვრცელი კომენტარები, რომელიც პეტრიწის ორიგინალურ ფილოსოფიურ შრომას წარმოადგენს. ეს ნაშრომი იმდენად ღირებული იყო, რომ იგი სომეხმა ბერმა, სიმეონმა, 1248 წელს სომხურად თარგმნა. აქვე გეტყვით, პროკლეს თხზულების პეტრიწისეული თარგმანის XIII საუკუნის ხელნაწერი, უძველესია ამ ნაშრომის ყველა ენაზე არსებულ ხელნაწერთა შორის.

ამ პერიოდის ქართული კულტურა შალვა ნუცუბიძემ რენესანსულად მიიჩნია და ამ თვალსაზრისის შესაბამისი დასაბუთება მოგვცა ნაშრომში – „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი“, ანუ რენესანსი საქართველოში ევროპაზე ადრე დაიწყო, რასაც მანამდე აღნიშნავდა ივანე ჯავახიშვილიც*.

ქართული ფილოსოფიური აზრის ახალი აღმავლობა დაკავშირებულია სოლომონ დოდაშვილის (1805-1836) სახელთან. ის პირველი ქართველი იყო, ვინც უმაღლესი განათლება მიიღო რუსეთში, კერძოდ, პეტერბურგის უნივერსიტეტში. მან სრულიად ახალგაზრდამ, 22 წლის ასაკში, გამოაქვეყნა „ლოგიკის“ სახელმძღვანელო, რომლითაც თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში სწავლობდნენ რუსეთის გიმნაზიებში. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ეწეოდა აქტიურ ლიტერატურულ და პუბლიცისტურ მოღვაწეობას. იგი, როგორც 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე და მთავარი იდეოლოგი, გაასამართლეს და შორეულ ვიატკაში გადაასახლეს, სადაც გარდაიცვალა 1836 წელს. 1994 წელს მისი ნეშტი გადმოასვენეს და

XI-XII საუკუნეების ქართველი ფილოსოფოსი, ნეო-პლატონიკოსი იოანე პეტრიწი (გადმოცემით, იოანე ფილოსოფოსს ჭიმჭიმელსაც უწოდებდნენ). მისი ფილოსოფია დიდწილად განისაზღვრება XII საუკუნის ქართული კულტურული და იდეური სფეროთი, საერო განწყობილებათა და მისწრაფებათა მზარდი აღმავლობით, რაც ყველაზე თანამიმდევრულად რუსთაველის ჰუმანიზმში გამოიხატა.

იოანე პეტრიწის ძეგლი თბილისში



გერასიმე ჭიჭოძე
(1825-1896)

დაკრძალეს მთაწმინდის პანთეონში.

XIX საუკუნის ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის თვალსაჩინო წარმომადგენელია გერასიმე ჭიჭოძე (1825-1896), შემდგომში ეპისკოპოსი გაბრიელი - იმერეთის (დასავლეთ საქართველოს) მღვდელთმთავარი. მას ეკუთვნის მნიშვნელოვანი ნაშრომი - „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლები“ და ჭადაგებათა ორტომეული, რომელიც ავტორის სიცოცხლეშივე გამოიცა ინგლისურ და რუსულ ენებზე.

1995 წელს საქართველოს მართლმადიდებელი

ეკლესიის წმინდა სინოდმა ეპისკოპოსი გაბრიელი წმინდანად შერაცხა.

ამ დროის მოაზროვნეთაგან გამოკვეთილი ფილოსოფოსია არჩილ ჯორჯაძე (1872-1913). მისი ნაშრომები ეძღვნება წმინდა ფილოსოფიის პრობლემებს, რელიგიურ და ეროვნულ საკითხებს.



არჩილ ჯორჯაძე

ქართული ფილოსოფია XX საუკუნეში

XX საუკუნის დასაწყისიდან, თითქმის ორი ათეული წლის განმავლობაში, მიმდინარეობდა კვლევები და ქვეყნდებოდა სამეცნიერო ნაშრომები ფილოსოფიურ და სოციალ-პოლიტიკურ თემებზე, თუმცა ეს არ იყო ერთ მიზანს დაქვემდებარებული სისტემური კვლევები.

ქართული კულტურისა და ფილოსოფიის განვითარებისთვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებას (1918 წლის 8 თებერვალი). სწორედ ამის შემდეგ მიეცა საქართველოში ფილოსოფიურ კვლევებს სისტემური ხასიათი, თუმცა ქართული ფილოსოფიური აზრი 70 წლის მანძილზე საბჭოურ იდეოლოგიურ წნეხს განიცდიდა. ყოველი ფილოსოფიური კვლევა და მისი შედეგები კომუნისტური იდეოლოგიასთან შესაბამისობაში უნდა ყოფილიყო. ამ წნეხის მიუხედავად, ქართულმა ფილოსოფიამ მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია ფილოსოფიის სხვადასხვა სფეროში (ფილოსოფიის ისტორია, ლოგიკა, თეორიული ფილოსოფია, ეთიკა, ესთეტიკა, სოციოლოგია და მისთ.). განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ გასული საუკუნის II ნახევარი, როცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტში ერთმანეთის მიყოლებით ჩამოყალიბდა ფილოსოფიის არამარქსისტული დარგები: ფილოსოფიური ანთროპოლოგია*, აქსიოლოგია* და კულტურის ფილოსოფია.

მდიდარი ქართული ფილოსოფიის ტრადიციები გრძელდება საქართველოს დამოუკიდებლობის პირობებში, მით უმეტეს, რომ აღარ არსებობს იდეოლოგიური წნეხი და აზრის გამოთქმის თავისუფლებაც გარანტირებულია. XX საუკუნის გამოჩენილ ქართველ ფილოსოფოსთა პირველ პლეადას ეკუთვნიან: შალვა ნუცუბიძე*, დიმიტრი უზნაძე, სერგი დანელია, კონსტანტინე კაპანელი, მოსე გოგიბერიძე, კონსტანტინე (კოტე) ბაქრაძე და კიტა მეგრელიძე.

ხომ შეიძლება, ღმერთი დაიღალოს
 აბსოლუტურად ბნელი ადამიანის
 გაშუქებით? აი, მაშინ კი, მაპატიეთ ეს
 გამოთქმა, ყოფა გეტყობათ.



მერაბ მამარდაშვილი (1930-1990)

შემდეგში ქართული ფილოსოფიის განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანეს სავლე წერეთელმა, ანგია ბოჭორიშვილმა, შალვა ხიდაშელმა, ლევან გოკიელმა, ნიკო ჭავჭავაძემ*, ზურაბ კაკაბაძემ, აპოლონ შეროზიამ, ვენოზ ქვაჩახიამ, გელა ბანძელაძემ, ოთარ ბაკურაძემ, არჩილ ბეგიაშვილმა, ოთარ ჯიოთმა, ვაჟა გოგობერიშვილმა, მერაბ მამარდაშვილმა, თამაზ ბუაჩიძემ, ედუარდ კოდუამ, ვახტანგ ერქომაიშვილმა და სხვებმა. XX საუკუნის ქართული ფილოსოფიის მოწინავე წარმომადგენლებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს ფილოსოფიის ურთულესი პრობლემების შესწავლასა და დამუშავებაში.

■ ამჟამინად უცვლელი და მარადიული არაფერია. ბერელე თვალის გადავლებაც კი გვარწმუნებს იმაში, რომ ცვალებადობის მსახვრალი ხელი ყოველივეს ეხება და უცვლელს, უძრავს არაფერს ცოვებს. ის, რაც იყო გუშინ, აღარ არის დღეს; რაც არის დღეს, აღარ იქნება ხვალ, აღარ ვიქნებით ჩვენ... ადამიანები მოდიან და შემდეგ მიდიან იქ, საიდანაც აღარასოდეს ბრუნდებიან. სამაგიეროდ, რჩებიან, იზრდებიან და ბრძოლას განაგრძობენ სხვები... ამ განუწყვეტლივ წარუბრუნვადი უცვლელი რჩება შედარებით უფრო ზომადი და უფრო მყარი – კაცობრიობის სახით.



პირველი ქართველი ქალი მეცნიერებათა
 დოქტორი ფილოსოფიამი
 თამარ კუკავა (1921-2007)

გვჭირდება თუ არა ფილოსოფია?

სიბრძნის მაძიებელი, არ ვიცი, დავაკმაყოფილე თუ არა შენი ცნობისმოყვარეობა? იქნებ, ვერ დაგარწმუნე ფილოსოფიის შესწავლისა და მისი საფუძვლიანი დაუფლების აუცილებლობაში? თუ ეს ასეა, არც არის გასაკვირი, რადგან ასეთ ურთულეს საკითხებზე საუბრებს ხშირად თან სდევს დაუკმაყოფილებლობის განცდა, დაეჭვება. შემთხვევით როდი წერდა XX საუკუნის დიდი ინგლისელი ფილოსოფოსი რასელი: „მრავალი ადამიანი მეცნიერების თუ პრაქტიკული საქმიანობის გავლენით ეჭვობს, რომ ფილოსოფია სხვა არაფერია თუ არა დროის უწყინარი, თუმცა ფუჭი ფლანგვა“.

გერმანელმა ფილოსოფოსმა თეოდორ ადორნომ დასვა კითხვა: რა საჭიროა ფილოსოფია? და თავადვე უპასუხა: მართალია, ფილოსოფიას სამყაროს გარდაქმნა არ შეუძლია, მაგრამ არსებობას მუდამ განაგრძობს. მისი მიზანი უნდა იყოს არა მხოლოდ თვითკრიტიკა, არამედ გაბატონებული სახელმწიფო წყობილების, შეხედულებების, ნებისმიერი ავტორიტეტის უკომპრომისო კრიტიკა.

და მაინც, არის თუ არა ფილოსოფია დროის უწყინარი, თუმცა ფუჭი ფლანგვა? ამ კითხვაზე მეტ-ნაკლებად საფუძვლიანი პასუხი, თავისთავად, უკვე ფილოსოფიაა! ვისაც აქვს ფილოსოფოსობაზე პრეტენზია, ამ კითხვაზე პასუხიც გააჩნია. დაბოლოს, ფილოსოფია არის აზროვნების პროცესი, რაც ნებისმიერ ადამიანს სჭირდება!

ჩვენი ასწლეულის დასაწყისში, საქართველოს ეროვნულ სამხედრო აკადემიაში სტუდენტებთან განვიხილავდი თეოდორ ადორნოს წიგნს - „ნეგატიური დიალექტიკა“. ერთ-ერთმა სტუდენტმა, ასეთი შენიშვნა-სურვილი გამოთქვა, კარგი იქნება ვიცოდეთ, რაში გამოგვადგება ფილოსოფია ჯარისკაცებს, მომავალ ოფიცრებსა და საერთოდ, სამშობლოს დამცველებსო.

მე მას ასე ვუპასუხე: – არ არსებობს სფერო, რომლის შესწავლა და შეფასება არ ხდება ფილოსოფიის პოზიციიდან. გავიხსენოთ ჩვენი საუბრების ის ნაწილი, სადაც ღირებულებებზე ვმსჯელობდით. სამშობლო და ხალხი უმაღლესი ღირებულებებია და რა უნდა იყოს იმაზე ძვირფასი ადამიანისთვის, ვიდრე სამშობლო და ხალხის სამსახურში ყოფნა! სამშობლოს სიყვარულის, მისთვის თავგანწირვის, საკუთარ ხალხზე ბრუნვისა და სხვა მსგავს ცნებათა შინაარსს და ჭეშმარიტ მნიშვნელობებს მხოლოდ ფილოსოფია ადგენს.

ქვეყნის და ხალხის სადარაჯოზე მდგომმა ნებისმიერმა ადამიანმა, მით უმეტეს, ოფიცერმა, უნდა იცოდეს და ერთმანეთისგან ასხვავებდეს სამართლიან და უსამართლო ომებს, უნდა ერკვეოდეს თავგანწირვისა და სიამაყის ცნებებში, უნდა სწამდეს უმაღლესი ადამიანური ღირებულებები: მოყვანის სიყვარული, თანადგომა და მისი.

ბერტრან რასელის აზრით, ფილოსოფიის საჭიროებაზე საუბრისას არ გამოგვადგება პარალელი მეცნიერების სხვადასხვა დარგთან. მაგალითად, ფიზიკისა და სხვა მეცნიერებათა შედეგები აუცილე-

ჩვენს ახალ თაობას, რომელმაც თავისუფალი საქართველო უნდა ააშენოს, სიღრმისეული ცოდნა და განცდა სჭირდება იმ გადაგვარებელი („გაუცხოებელი“) სამყაროსი, რომელიც მან უნდა გარდაქმნას და რომელიც ასე ღრმად გაიგო და იზინასწარმეტყველა ნიკშემ. თავისუფალი სამყაროს აშენება მხოლოდ შინაგანად თავისუფალ ადამიანებს შეუძლიათ.



ნიკოლოზ ჭავჭავაძე (1923-1997)

ბელა ადამიანის ცხოვრებისთვის და, ამდენად, მათი დაუფლება არათუ საჭირო, სავალდებულოცა. მაშინ როცა, ფილოსოფიას ასეთი უტილიტარული (გამოყენებითი) მნიშვნელობა არ გააჩნია. მისი როლი და დანიშნულება არ ჩანს ცხადად, მოვლენის ზედაპირზე. ფილოსოფიის სიკეთე ვლინდება ფილოსოფიის შემსწავლელთა მიერ ცხოვრებაზე ზემოქმედებაში.

„ფილოსოფია უნდა შევისწავლოთ არა კითხვებზე გარკვეული პასუხების მისაღებად...არამედ თვით ამ კითხვების გამო, რადგან ეს კითხვები აფართოებს ჩვენი წარმოდგენების შესაძლებლობებს და ამდიდრებს ჩვენს ინტელექტუალურ წარმოსახვას და ამცირებს დომინანტურ თეორიულ პოზიციას. სამყაროს მასშტაბურობის წყალობით, რომელსაც ფილოსოფია ჰვრეტს, გონებაც უფრო მასშტაბური ხდება და იძენს სამყაროსთან კავშირის უნარს“. – წერდა XX საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი ფილოსოფოსი რასელი. ძნელია არ დაეთანხმო მას.

სიბძნის მაძიებლო, გახსოვდეს: ვიდრე ადამიანი იარსებებს, მუდამ იარსებებს ფილოსოფიაც და მისი შესწავლის საჭიროებაც, რადგან ფილოსოფია ჭეშმარიტების სიყვარულია!

■ ადამიანი ის ცხოველია, რომელსაც მბრძანებელი სჭირდება. ძალაუფლების მპყრობელი მუდამ ბოროტად იყენებს საკუთარ თავისუფლებას, თუ მას სხვა ვინმე არ მართავს კანონის შესაბამისად. ამისათვის სამი პირობა უნდა შევახამოთ: სახელმწიფო წყობილების სწორი გაგება, საუკუნეთა მანძილზე შეძენილი გამოცდილება და კეთილი ნება. ეს საფუძვლებით, შესაძლებელია, თუმცა არც ისე მალე, ალბათ, მრავალი ამაო ცდის შემდეგ.

იმანუელ კანტი

*გამოჩენილი ადამიანები და მათ შორის ფილოსოფოსები
უცნაურობებით გამოირჩევიან. ხშირად ეს უცნაურობები
პარადოქსული სიტუაციების საფუძველი გამხდარა*

* * *

უდიდესი ფილოსოფოსი თალესი (ძვ.წ. დაახლ. 625-547) მედამ მალლა იყურებოდა და ვარსკვლავებს აკვირდებოდა. მან ზუსტად გამოთვალა მზის დაბნელების თარიღი: ძვ.წ. 585 წლის 28 მაისი. ერთხელ, როცა ის ვარსკვლავებს აკვირდებოდა, ორმოში ჩავარდა და ფეხი მოიტეხა. ამ ფაქტის გამო, მისი ნათესავები ამბობდნენ, ეს კაცი თვალწინ ვერაფერს ხედავს და ცაში რა უნდა დაინახოსო!

* * *

სამეფო გვარის შთამომავალ ჰერაკლიტეს (ძვ.წ. 540-480) მეფობაც ეკუთვნოდა, მაგრამ ტახტი ძმას დაუთმო და მთელი ცხოვრება ფილოსოფიას მიუძღვნა. მას რთული აზრების გამო ბნელს უწოდებდნენ. სოკრატეს უთქვამს – კარგი მყვინთავი უნდა იყო, რომ ჰერაკლიტეს აზრების არსს ჩასწვდეთ. ჰერაკლიტე მარადიულ ცვალებადობას აღიარებდა, ამიტომაც, მისი აზრით, ერთსა და იმავე მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ. მისმა მიმდევარმა კრაცილოსმა ეს აზრი უფრო განავრცო: ერთსა და იმავე მდინარეში ორჯერ კი არა, ერთხელაც ვერ შეხვალ.

* * *

დემოკრიტე (ძვ.წ. V ს.) იყო ანტიკური დროის დიდი მატერიალისტი ფილოსოფოსი, ატომებზე მოძღვრების ავტორი და დიდი საგვარეულოს შთამომავალი. მან უარი თქვა მემკვიდრეობაზე და საკუთარი საქციელი ასე გაამართლა: მთელ სიმდიდრეს ერთი კანონზომიერების ამოხსნა მირჩევნიაო. გადმოცემის თანახმად, ერთხელ დემოკრიტეს შეუნიშნავს,

რომ ახალგაზრდა კაცი მარჯვედ ალაგებდა შეშას. დემოკრიტე გასაუბრებია მას და შემდეგ მონაფედაც აუყვანია. ეს მუშა იყო შემდგომში განთქმული სოფისტი ფილოსოფოსი პროტაგორა (ძვ.წ. 480-410).

* * *

პლატონი (ძვ.წ. 427-347) ერთ-ერთი მოგზაურობისას სიცილიაში დაატყვევეს და ბაზარში გაიყვანეს მონად გასაყიდად. მას ბედზე პითაგორელი არქიტა ტარანტელი შეხვდა, რომელმაც გამოისყიდა და ათენში დააბრუნა პლატონი. ეს ბედნიერი შემთხვევა რომ არა, კაცობრიობის ერთ-ერთ გენიას შეიძლება, სულაც მონობაში დაეღლია სული. პლატონის გამოსასყიდად მეგობრებმა ფული შეაგროვეს, მაგრამ არქიტამ მათ ფული არ გამოართვა. ამ ფულით პლატონმა შეიძინა ბალი და შენობა, სადაც ძვ.წ. 387 წელს დააარსა სასწავლებელი, რომელსაც მითიური გმირის – აკადემას – სახელი უწოდა (აქედან – აკადემია). აკადემიის შესასვლელში ასეთი წარწერა იყო: „ვინც გეომეტრია არ იცის, ჩემს ლექციაზე ნუ შემოვა“. პლატონის აკადემიამ სხვადასხვა ფორმით თითქმის 9 საუკუნე იარსება, ვიდრე 523 წელს იმპერატორ იუსტინიანეს ედიქტით არ დახურეს ათენის ბოლო პლატონური აკადემია.

პლატონის დისშვილის, სპევსიპეს (ძვ.წ. 407-339) სიკვდილის შემდეგ პლატონის აკადემიის წინამძღოლად დაინიშნა ქსენოკრატე ქალკედონელი (ძვ.წ. 386-314), რომელიც 25 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა აკადემიას. იგი გამოირჩეოდა სიღინჯით, არისტოტელე კი სიფიცხით. პლატონს მათ შესახებ უთქვამს: „ერთს (ქსენოკრატეს) დებები სჭირდება, მეორეს (არისტოტელეს) ლაგამი“. ქსენოკრატეს იმდენად ენდობოდნენ, რომ, სასამართლოში გამოსვლისას, ფიცს არ ადებინებდნენ.

როცა სიცილიის მეფე დიონისე პლატონს თავის წაცლით დამუქრებია, ქსენოკრატეს თავი დაუხრია და უთქვამს: ჯერ მე მომკვეთეთო.

ალექსანდრე მაკედონელს ქსენოკრატესთვის დიდძალი ფული გაუგზავნია. ქსენოკრატეს ცოტა დაუტოვებია და დანარჩენი მეფისთვის დაუბრუნებია, თან შეუთვლია: შენ უფრო ბევრი ხალხი გყავს სარჩენიო.

* * *

არისტოტელე თავის მსმენელებს ლექციებს ბაღში სეირნობისას უკითხავდა; ამიტომაც დაერქვა მის დაარსებულ სკოლას პერიპატეტიკოსთა – მოსეირნეთა ფილოსოფიური სკოლა, რომელსაც დევიზად ჰქონდა: „სწავლის ძირი მწარეა, ნაყოფი – ტკბილი“

სიბრძნის მაძიებელს არ გაუჭირდება იმის გახსენება, რომელი ქართველი პოეტი ამბობდა: „სწავლის ძირი მწარე არის, კენწეროში გატკბილდებისო“.

არისტოტელემ სიცოცხლეშივე ჩააბარა თავისი სკოლა თეოფრასტეს (ძვ.წ. 370-285), რომელიც 34 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა სკოლას. თეოფრასტე ქორწინების წინააღმდეგი იყო, რადგანაც, მისი აზრით, ოჯახი ადამიანს ართმევს მყუდროებას, სიმშვიდეს, რაც ბოროტებაა.

* * *

დიოგენე სინოპელი (ძვ. წ. დაახლ. 400-325) უცნაური ქცევებით გამოირჩეოდა. მან ცხოვრების მნიშვნელოვანი ნაწილი კასრში გაატარა. როცა მასთან მაკედონელი მისულა და უკითხავს, რაში დაგეხმაროო, დიოგენეს უპასუხია: – გაიწი, მგეს ნუ ეფარებოო. სხვა დროს მაკედონელს დიოგენეს შესახებ უთქვამს: ალექსანდრე რომ არ ვიყო, დიოგენეობას ვისურვებდიო“.

* * *

რომის იმპერატორმა ნერონმა (37-68 წწ.) თავის აღმზრდელს, მეთქმულებაში ეჭვმიტანილ ფილოსოფოსსა და მწერალს – სენეკას (4-65 წწ.), სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა, თუმცა ერთი „შელავათით“

- უფლება მისცა სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაესრულებინა. სენეკამაც ვენები გადაიჭრა და მდივანს მშვიდად უკარნახა ანდერძი.

* * *

ბიზანტიელი ფილოსოფოსი მიქელ ფსელოსი (1018-1078) პლატონის შესახებ წერდა: „პლატონი ღვთაებრივია და მისი მიბაძვა შეუძლებელია. თითქოს ადვილია მის სიცხადესთან მიახლოება, სინამდვილეში კი ეს ციცაბო კლდეა, რომელზეც ძნელია ასვლა“.

* * *

მიქელ ფსელოსის თანამედროვე ბიზანტიელი ფილოსოფოსი იოანე იტალი (XI ს.) რელიგიური „გადაცდომების“ გამო ანათემას გადასცეს. ის იმდენად შეუპოვარი და უკომპრომისო იყო პოლემიკაში, რომ თუ მოწინააღმდეგეს თავის აზრს ვერ გააგებინებდა, წვერებით ითრევდა ხოლმე.

* * *

ქრისტიანული რელიგიის რეფორმატორი, პროტესტანტიზმის ფუძემდებელი, გერმანელი მარტინ ლუთერი (1483-1546) მატერიალისტ ეპიკურეს „ღორს“ უწოდებდა, არისტოტელეს, „ფილოსოფიის მეფეს“ ნაცვლად. „წყვდიადის მეფედ“ მოიხსენიებდა და, ამასთან, მოითხოვდა არეოპაგიტული თხზულებების ამოღებას ქრისტიანული შრომების კატალოგიდან. ლუთერი არეოპაგიტული თხზულებების ავტორს პლატონის მიმდევრად მიიჩნევდა. წარმართი პლატონის მიმდევარი მისთვის, როგორც ორთოდოქსი ქრისტიანისთვის, რა თქმა უნდა, მიუღებელი იქნებოდა. ჰეგელი მაღალ შეფასებას აძლევს ლუთერის მოღვაწეობას, კანტი კი თავის შრომებში ერთხელაც არ ახსენებს მას.

* * *

როდესაც იტალიელ ფილოსოფოსს ჯორდანო ბრუნოს (1548-1600) სასიკვდილო განაჩენი გამოუცხადეს, მან მშვიდად უთხრა მსაჯულებს: თქვენ უფრო გეშინიათ ამ განაჩენის წაკითხვა, ვიდრე მე მისი მოს-

მენაო. 1600 წელს, ინკვიზიციის განაჩენით, ბრუნო ცოცხლად დაწვეს კოცონზე. დიდი ხნის შემდეგ, 1865 წელს, რომში, იმ ადგილას, სადაც ბრუნო სიკვდილით დასაჯეს, სტუდენტებმა პაპის ენციკლიკა დაწვეს. 2002 წელს რომის პაპმა იოანე პავლე მეორემ, რომის კათოლიკური ეკლესიის სახელით, ბრუნოს მიმართ ინკვიზიციის მიერ ჩადენილი დანაშაული აღიარა და ბოდიშიც მოიხადა. ბრუნო ეპისკოპოსისა და კარდინალის – ნიკოლოზ კუბელის (1401-1464) შესახებ ამბობდა, იგი გერმანელი პითაგორა იქნებოდა, ანაფორას რომ არ შეეძალა ხელიო. არადა, ამის გარეშეც, კუბელი აღორძინების ეპოქის დიდი პანთეისტი ფილოსოფოსი იყო. საკითხავი მხოლოდ ის არის, როგორ თავსდებოდა ერთ პიროვნებაში ეპისკოპოსი, კარდინალი და პანთეისტი ფილოსოფოსი.

* * *

გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსი იაკობ ბოემე (1575-1624) პროფესიით მეწაღე იყო. ენგელსი მასზე ამბობდა: ბოემე დიდი ფილოსოფოსია. ზოგიერთი სახელოვანი ფილოსოფოსი კი – მხოლოდ დიდი მეწაღე“. სხვათა შორის, სასულიერო პირები წინააღმდეგნი იყვნენ, რომ ბოემე ლუთერიანული წესით დაეკრძალათ, მაგრამ ქალაქის ხელისუფლებამ აიძულა ისინი, დათმობაზე წასულიყვნენ. მალე ვიღაც ობივაცელმა მისი საფლავიდან ჯვარი მოგლიჯა. მხოლოდ ორი საუკუნის შემდეგ დაუდგეს ძეგლი მოაზროვნე ბოემეს, რომელმაც მშობლიურ ქალაქ გიორლიცს მსოფლიო აღიარება მოუტანა.

* * *

დიდი ჰოლანდიელი ფილოსოფოსი ბენედიქტ სპინოზა (1632-1677) სამი წლის განმავლობაში სათვალის ლინზებს ამზადებდა და ამით გაჰქონდა თავი. მამის დანატოვარი ქონების გამო, სპინოზას სასამართლო დავა ჰქონდა თავის ნახევარძმასთან. დავა მოიგო, მაგრამ მხოლოდ მამის საწოლი დაიტოვა – დანარჩენი ქონება სასამართლოში დამარცხებულ ძმას დაუთმო.

* * *

ისააკ ნიუტონი (1643-1727) – გამოჩენილი ინგლისელი მეცნიერი, მათემატიკოსი, მექანიკოსი და ფიზიკოსი – 27 წლის განმავლობაში ინგლისის პარლამენტის წევრი იყო და მხოლოდ ერთხელ ამოიღო ხმა. ისიც იმის გამო, რომ ფანჯრის დახურვა ითხოვა, აქაოდა, ორპირი ქარია და გავეცივდებიო. მანვე თავისი დიდი და პატარა კატებისთვის სახლში შესასვლელ კარზე ორი – დიდი და პატარა – ხერელი გააკეთა (საინტერესოა, მისი პატარა კატა დიდი ხერელით ვერ შევიდოდა სახლში?).

* * *

ფრანგი ფილოსოფოსი და განმანათლებელი ჟან ჟაკ რუსო (1712-1778) ფიქრობდა, რომ კულტურამ ადამიანი მოწყვიტა ფესვებს. მას სანიმუშოდ მიაჩნდა „კეთილშობილი ველური“ – 12 წლის ამერიკელი, რომელიც პატარაობიდანვე ტყეში იზრდებოდა მხეცებთან. აქედან არის რუსოს ცნობილი მოწოდება: „უკან ბუნებისაკენ!“

რუსოს გამოეხმაურა ფრანგი ფილოსოფოსი და განმანათლებელი ფრანსუა ვოლტერი (1694-1778) და იუმორით შენიშნა: საკმაოდ მოხუცი ვარ იმისთვის, რომ ოთხ ფეხზე ვიაროო.

* * *

ჰეგელი (1770-1831) ამბობდა, როგორი ხალხიკაა, ხელისუფლებაც ისეთი ჰყავსო. მისი აზრით, „რაც არსებობს, ის გონიერია და, რაც გონიერია, ის არსებობს“. გერმანელები ამ აზრს ასე განმარტავდნენ: პრუსიის სახელმწიფო გონიერია და ის არსებობს. ამ აზრის სულ სხვანაირ ინტერპრეტაციას იძლეოდნენ მარქსისტები: არსებული ხელისუფლება არაგონიერია და ამიტომაც უნდა დაინგრესო.

* * *

ქართველ ფილოსოფოსთაგან იუმორის განსაკუთრებული ნიჭით იყო დაჯილდოებული შალვა ნუცუბიძე (1888-1969). მან არაერთხელ იწვინა საბჭოური რეპრესიების სუსხი. ერთხელაც, როცა ნუცუბიძის ირგვლივ მორიგი შავი ღრუბელი ჩამოწვა, იგი რამდენიმე დღის განმავლობაში

ჩამული და ბარგშეკრული ელოდებოდა ჩეკისტებს, ისინი კი იგვიანებდნენ. როგორც მისი ოჯახის წევრები იხსენებენ, ნუცუბიძეს არც ამ კრიტიკულ მომენტში უღალატა იუმორის გრძნობამ და ტელეფონით დაურეკა სადაც ჯერ არს: მოდიხართ, თუ მე თვითონ მოვიდეო.

ცნობილ პიროვნებათა წრეში ერთხელ ნუცუბიძისთვის უკითხავთ: როგორ ბრძანდებითო; მეხივითო – უთქვამს ნუცუბიძეს. „გავიწიოთ არ დაგვეცეს“, – უნიჭოდ უხუმრია უყურადღებოდ დარჩენილ განმარტობით მდგარ ერთ ჩინოვნიკს. ნუცუბიძეს „ენამოსწრებული“ მოჰასუხე ასე დაუმშვიდებია: ნუ გეშინია, მეხი ცარიელ ადგილზე არ ეცემაო!

* * *

ქართველი ფილოსოფოსი, ანტიკურ ფილოსოფიაში არაერთი ფუნდამენტური მონოგრაფიის ავტორი სერგი დანელია (1888-1963) საბჭოთა წყობილებისთვის მიუღებელ მეცნიერთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა და, ბუნებრივია, ხელისუფლების მხრიდან მუდმივ ზეწოლას განიცდიდა. ერთხანს მას ფილოსოფიაში ლექციების კითხვაც კი აუკრძალეს და მხოლოდ რუსული ენის მასწავლებლობის ნება დართეს. ამის თაობაზე მას დიდი გულისტკივილით უთქვამს: ანტიკურ ფილოსოფიაში ამდენი შრომის ავტორი, სიტყვის ბრუნებას ვასწავლიო.

* * *

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში ერთ-ერთი ინსტიტუტი უნდა შეემცირებინათ. ასეთად ფილოსოფიის ინსტიტუტი მიუჩნევიან. ინსტიტუტის მაშინდელმა დირექტორმა, ცნობილმა ქართველმა ფილოსოფოსმა სავლე წერეთელმა (1907-1966) კომისიის წევრებს შეკითხვით მიმართა: – პირველი აკადემია ფილოსოფოსმა პლატონმა ჩამოაყალიბა და რამდენად გამართლებულია, აკადემიის სისტემაში სწორედ ფილოსოფიის ინსტიტუტის გაუქმებაო?.. ინსტიტუტი გადარჩა დახურვას. 1997 წელს ინსტიტუტს ს. წერეთლის სახელი მიენიჭა.

ავგუსტინე, ნეტარი ავგუსტინე (354-430) – დაიბადა ნემიდის (დღევანდელი ალჟირი) ქალაქ თაგასტეში. მამამისი წარმართი იყო, დედა – ქრისტიანი. მისი მოღვაწეობის გზა ასე იცვლებოდა: წარმართი, მანიქეელი, ნეოპლატონიკოსი, ქრისტიანი. შრომები: „აღსარება“, „სამება“ და „ღვთის ქალაქი“. ქართულად თარგმნილია „აღსარება“ (1996). *ცნობილი ფრაზა: „იწამე, რათა გაიგო“.*

არისტოტელე (ძვ.წ. 435-355) – ბერძენი ფილოსოფოსი, სოკრატეს მოწაფე. მისი რწმენით, ადამიანის ცხოვრების მიზანი არის სიამოვნების მიღება. უმაღლესი სიკეთე სიამოვნებაა, უდიდესი ბოროტება კი – ტკივილი. მას სურდა ეპოვა ცხოვრების ისეთი პრინციპი, რომელიც ადამიანს ყოველგვარ ტკივილს ააცილებდა თავიდან. ერთხელ არისტოტელეს ჰკითხეს: – „რატომ არის, რომ ფილოსოფოსები მდიდრებს ემსახურებიან, მაგრამ მდიდრები ფილოსოფოსებს – არასოდეს? – ეს იმიტომ, რომ ფილოსოფოსებმა იციან, რა უნდათ, მდიდრებმა კი არა, – უპასუხა არისტოტელემ. ძველ საბერძნეთში არისტოტელემ პირველმა დაიწყო ფულის აღება ლექციებში.

არისტოტელე (ძვ.წ. 384-322) – ანტიკური დროის დიდი მოაზროვნე, პლატონის მოწაფე და გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწისა და მხედარმთავერის ალექსანდრე მაკედონელის აღმზრდელი და მასწავლებელი. შრომები: „მეტაფიზიკა“, „ფიზიკა“, „კატეგორიები“, „ტოპიკა“, „პოლიტიკა“, „პოეტიკა“ და სხვ. ქართულად თარგმნილია: „მეტაფიზიკა“ (1964), „პოეტიკა“ (1944), „კატეგორიები“ (1975) და სხვ. ისევე როგორც პლატონმა, არისტოტელემ უზარმაზარი გავლენა მოახდინა ბოგადასაკაცობრიო აზროვნების განვითარებაზე (ფილოსოფია, მეცნიერება, ხელოვნება). საუკუნეების განმავლობაში, მსოფლიო საკაცობრიო აზროვნების პროცესი პლატონისა და არისტოტელეს მოძღვრებათა გაღრმავება-განვითარების ნიშნით მიმდინარეობდა. *ცნობილი ფრაზა: ყოველი შემეცნება გაკვირვებით იწყება.*

ბეკონი ფრენსის (1561-1626) – ინგლისელი ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი და პოლიტიკური მოღვაწე. ემპირიზმის* ფუძემდებელი. 1573 წლიდან სწავლობდა კემბრიჯში, შემდეგ – პარიზში, 1584 წლიდან პარლამენტის წევრი იყო, 1618 წლიდან ლორდ-კანცლერი. 1621 წელს ბრალი დასდეს მექრთამეობაში, გაასამართლეს და ციხეში ჩასვეს. მეფემ შეიწყალა, მაგრამ ბეკონმა უარი თქვა სახელმწიფო სამსახურზე. მისი მთავარი ნაშრომია „მეცნიერებათა გადახალისება“. ბეკონს მეცნიერების ძირითადი მიზნად მიაჩნდა ბუნების დამორჩილება და კულტურული მიზანშეწონილი გარდაქმნა. ადამიანის სამი უნარის – მეხსიერების, ფანტაზიისა და განსჯის შესაბამისად, იგი მეცნიერებას სამ ნაწილად ჰყოფდა: ბუნებისა და საზოგადოების ისტორია, პოეზია, ფილოსოფია. ბეკონის მიხედვით, შემეცნების ერთადერთი გზა შეგრძნებებისა და განსჯის მონაცემების სწორი შეერთებაა. ბეკონის ფილოსოფიამ დიდი გავლენა მოახდინა მეცნიერებისა და ფილოსოფიის შემდგომ განვითარებაზე. **ცნობილი ფრაზა: ბუნების ადვილად დამორჩილება შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ მისდამი მოჩჩილებით.**

ბერდიაევი ნიკოლაი (1874-1948) – რუსი ფილოსოფოსი, რელიგიური ფილოსოფიის წარმომადგენელი. დიდი გავლენა მოახდინა ფრანგული ექსისტენციალიზმისა და პერსონალიზმის განვითარებაზე. 7-ჯერ იყო ნომინირებული ნობელის პრემიაზე. **ცნობილი ფრაზა: ფილოსოფია ჭეშმარიტების სიყვარულია!**

ბროდელი ფერნან (1922-1985) – ფრანგი ისტორიკოსი; მატერიალურ კულტურაზე, ცივილიზაციასა და ეკონომიკაზე შრომების ავტორი. **ცნობილი ფრაზა: ყოველდღიური ცხოვრება ეს ციფრების სავალდებულო სკოლაა: დებეტისა და კრედიტის ლექსიკონი, ფასები, ბაზარი... საზოგადოების განვითარება მეტ-ნაკლებად ექვემდებარება ფულის კურსის რყევას.**

ბრუნო ჯორდანო (1548-1600) – დიდი იტალიელი ფილოსოფოსი, პანთეისტი, ჰუმანისტი და მოაზროვნე. მან თავისი ფილოსოფიური შეხედულებები ჩამოაყალიბა შრომებში: „მიზების, სანწყისისა და ერთიანის შესახებ“,

„მონადის“, რიცხვისა და ფიგურის შესახებ“, „განუზომლისა და ურიცხვის შესახებ“. ბრუნოს აზრით, სამყარო უსასრულო და ერთგვაროვანია (ერთი და იმავე ელემენტებისაგან - ჰაერის, ცეცხლის, მიწის, წყლისა და ეთერისგან შემდგარი). იგი ერთი საწყისიდან - მონადიდან წარმომდგარი სისტემაა, რომელსაც აქვს ახალ-ახალი ფორმების წარმოქმნის უნარი. მისი შეხედულებები მიუღებელი იყო ეკლესიისთვის. ინკვიზიციის ბრძანებით, იგი ცოცხლად დაწვეს კოცონზე. *ცნობილი ფრაზა: ნებისმიერი მძიმე საქმე იოლდება თუ მას სიყვარულით გააკეთებ.*

დეკარტი რენე (1596-1650) – წარმომადგენელი ფრანგი ფილოსოფოსი. თანამედროვე ფილოსოფიის ფუძემდებელი და „თანამედროვე მათემატიკის მამა“. შრომები: „მსჯელობა მეთოდზე“, „მეტაფიზიკური განაზრებანი“ (ორივე ნაშრომი თარგმნილია ქართულ ენაზე), „ფილოსოფიის პრინციპები“. დეკარტის შეხედულებებს ებრძოდა კათოლიკური და პროტესტანტული ღვთისმეტყველება. არსებობს აზრი, რომ ის მოწამლა რომის კათოლიკური ეკლესიის წარმომადგენლობამ, რადგან მისი რადიკალური შეხედულებები ხელს შეუშლიდა ლუთერანი შვედეთის მონარქის კათოლიციზმისკენ შემობრუნებას. *ცნობილი ფრაზა: ჯანსაღი აზრი ერთადერთია, რომელიც მსოფლიოში თანაბრადაა განაწილებული – არავის უნდა იგი იმაზე მეტი, ვიდრე აქვს.*

დიოგენე სინოპელი (ძვ.წ. დაახლ. 412-323) – ბერძენი ფილოსოფოსი, რომელიც უარყოფდა სამშობლოსა და ქორწინებას; აიძვლებდა ცხოველთა და პირველყოფილ ადამიანთა ცხოვრებას. დიოგენეს აზრით, გონება და აღზრდა ადამიანს უნდა დაეხმაროს ბუნებაში დასაბრუნებლად. ყველაფრისგან განდგომის თვალნათლივ საჩვენებლად იგი მოგზაურობდა მთელ საბერძნეთში; ცხოვრობდა ღვინის ცარიელ კასრში, აბუჩად იგდებდა ბერძნულ ცივილიზაციას. ამის გამო მას „შემოიღილი სოკრატე“ უწოდეს. დიოგენე „მსოფლიოს მოქალაქედ“ თვლიდა თავს. ერთადერთ მოსახსნამს სამოსელად და საწოლად იყენებდა, საკვებისთვის ერთი ჯამი ჰქონდა, სასმელისთვის კი – თასი. ერთ დღეს დაინახა ჰაკარა

ბიჭი, რომელსაც ოსპის მარცვლები პირდაპირ ჰურზე ედო და თავისი ჯამი გადააგდო; ხოლო როდესაც დაინახა, იგივე ბიჭი როგორ სევამდა წყალს ხელისგულიდან, თასიც გადააგდო. სიკვდილის წინ დიოგენემ ანდერძად დაიბარა: „ჩემი გვამი გადააგდეთ ცხოველთა საჯიჯგნად, ან ორმოში ჩააგდეთ და ცოტა მტკვერი დააყარეთ ზემოდან“. **ცნობილი ფრაზა: სიღარიბე გვიჩვენებს გზას ფილოსოფიისკენ. ის, რაშიც ფილოსოფია სიკვებებით გვარწმუნებს, სიღარიბე საქმით განახორციელებს.**

ენგელსი ფრიდრიხი (1820-1895) – კარლ მარქსთან ერთად მარქსიზმის ფუძემდებელი და თეორეტიკოსი. იმდროინდელ მსოფლიო პოლიტიკური პროცესებსა და სოციალურ ფილოსოფიაზე მრავალი ნაშრომის ავტორი. **ცნობილი ფრაზა: პირველი დღიდანვე გამოჩნდა, რომ ადამიანებს და, ზოგადად, ცივილიზაციას მხოლოდ და მხოლოდ სიხარბე და გაუმადლორობა ამოძრავებს.**

ეპიკური (341 - 270 ძვ.წ.) – ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი, მორალისტი, ათეისტი, ეპიკურიზმის დამაარსებელი. იგი 14 წლის გაეცნო ფილოსოფიას, შეისწავლა დემოკრიტეს მოძღვრება. ეპიკურეს მრავალი შრომა დაუწერია (300-მდე), აქედან უმთავრესი მნიშვნელობისაა „ბუნების შესახებ“ (37 წიგნად). ეპიკურემ საფუძველი ჩაუყარა ფილოსოფიურ სკოლას ათენში. მის მიმდევრებს ეპიკურელები ეწოდათ. გადმოცემით, ეპიკურელები ბაღში ცხოვრობდნენ, რის გამოც მათ „ბაღის ფილოსოფოსებს“ უწოდებდნენ. ბაღის შესასვლელის თავზე ეკიდა აბრაწარწერით: „უცნობო, აქ შენ კარგად იცხოვრებ. აქ უმაღლესი სიკეთე – სიამოვნებაა“. თავის ფილოსოფიას ეპიკურე ასე აჯამებდა: „ღმერთების არ უნდა გვეშინოდეს. სიკვდილში არაფერია საგანგამო. სიკეთე იოლი მისაწვდომია. შიში ადვილი დასაძლევია“ (ამ ფორმულებს ეპიკურე სამკურნალო ბალახებს უწოდებდა). ადამიანმა თავისი თავი უნდა აღჭურვოს „ფილოსოფიური აფთიაქით“, რომელშიც მოიპოვებოდა ზემოხსენებული ოთხი „ბალახი“. სიტყვა „ეპიკურელი“ დღეს უარყოფითი მნიშვნელობით გამოიყენება სიამოვნებაზე გადაგებული ადამიანის დასახასიათებლად.

ვინდელბანდი ვილჰელმ (1848-1915) – გერმანელი ფილოსოფოსი, ბადენის ნეოკანტიანური სკოლის მამამთავარი. ნაშრომები: „ძველი ფილოსოფიის ისტორია“, „პლატონი“ და სხვ. **ცნობილი ფრაზა: იმისათვის, რომ ისტორიაში გონება აღმოაჩინოთ, არა მარტო ისტორიის ცოდნაა საკმარისი, არამედ აზროვნების ცოდნაც.**

თალესი მილეტელი (ძვ. წ. დაახლ. 625-547) – ბერძენი მათემატიკოსი და ფილოსოფოსი, რომელსაც ძველი საბერძნეთის შვიდ ბრძენთა შორის მოიხსენიებენ. მრავალი მეცნიერი კი ბერძნული ტრადიციის პირველ ფილოსოფოსად და ასევე „მეცნიერების მამად“ მიიჩნევენ. ის თვლიდა, რომ საწყისი ელემენტი, რისგანაც შეიქმნა მსოფლიო, იყო წყალი; რომ ყველაფერს საფუძვლად უდევს უბრალო ფიზიკური წესები. თალესმა ბიძგი მისცა ფილოსოფოსებს რაციონალიზმის პოზიციიდან ემსჯელათ ციური სხეულების ბუნებაზე. მან ასევე იზინასწარმეტყველა მზის დაბნელება ძვ. წ. 585 წელს. მის არც ერთ ხელნაწერს ჩვენამდე არ მოუღწევია. მისი ბიოგრაფები ეყრდნობიან ნაშრომებს, სადაც ის არის მოხსენიებული. მას ეკუთვნის 5 თეორემა ელემენტარული გეომეტრიიდან: ვერტიკალური კუთხეები ტოლია; ტოლფერდა სამკუთხედში ფუძესთან მდებარე კუთხეები ტოლია; ორი სამკუთხედი ტოლია თუ მათი ორი კუთხე და ერთი გვერდი ტოლია; წრეწირში ჩახაზული კუთხე, რომელიც დიამეტრს ეყრდნობა, მართია; წრე დიამეტრით ორ ტოლ ნაწილად იყოფა.

თომა აქვინელი (1225-1274) – შუა საუკუნეების ყველაზე გავლენიანი ფილოსოფოსი და ღვთისმეტყველი. დომინიკელთა ორდენის წევრი. პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი, თომიზმის* ფუძემდებელი, რომელიც დღემდე კათოლიციზმის ცენტრალურ ფილოსოფიურ მოძღვრებად ითვლება. მის მთავარ დამსახურებად მიიჩნევა მკაცრი მეცნიერული არისტოტელესეული მეთოდის ქრისტიანულ ჭეშმარიტებათა დამტკიცების დამსახურში ჩაყენება. აქვინელის მოძღვრების ქვაკუთხედად შეიძლება ჩაითვალოს რწმენისა და გონების ჰარმონიული თანხვედრა. შრომები:

„თეოლოგიის ჯამი“, „ჯამი წარმართთა წინააღმდეგ“ და „ქეშმარიტების შესახებ“. 1323 წელს ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა. **ცნობილი ფრაზა:** *ადამიანი არის შეუღედური არსება ცხოველსა და ანგელოზს შორის. ის მაინც უმაღლესი არსებაა, რომელსაც გააჩნია გონიერი სული და თავისუფალი ნება. ამ უკანასკნელის ძალით, ის პასუხისმგებელია თავის საქციელზე, მისი თავისუფლების საფუძველი კი გონებაა.*

იასპერსი კარლ (1883-1969) - გერმანელ-შვეიცარიელი ფსიქიატრი და ფილოსოფოსი. მან ძლიერი გავლენა მოახდინა თანამედროვე თეოლოგიაზე, ფსიქიატრიაზე და ფილოსოფიაზე. აღმოაჩინა ინოვაციური ფილოსოფიური სისტემა. გერმანიაში ხშირად მიიჩნეოდნენ ექსისტენციალიზმის მთავარ წარმომადგენლად, თუმცა თავად ამ მოსაზრებას არ ეთანხმებოდა. მის ნაშრომებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ადამიანის პრობლემას, რელიგიის ფილოსოფიურ ანალიზსა და ისტორიის საზრისის საკითხებს; იგი ტოტალიტარიზმის ყოველგვარი გამოვლინების მოწინააღმდეგე იყო, რის გამოც გერმანიის ნაცისტური ხელისუფლების მხრიდან მუდმივ შევიწროებას განიცდიდა. **ცნობილი ფრაზა:** *ადამიანი ფასდება მისი გაკეთებული საქმეებით.*

იოანე დამასკელი (675-753) - ბიზანტიელი ღვთისმეტყველი, ფილოსოფოსი და პოეტი. დამასკელის შემოქმედება წარმოადგენს იდეურად განსხვავებული თვალსაზრისების გაერთიანებას არისტოტელეს ლოგიკის საფუძველზე, რომელიც გაფორმებულია საეკლესიო დოგმების მიხედვით. მან საბოლოო სახე მისცა დებულებას - „ფილოსოფია თეოლოგიის მსახურია“. დამასკელის შრომები ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში თარგმნეს ქართულად ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელებმა, ეფრემ მცირემ, არსენ იყალთოელმა და სხვებმა. ქართულად გამოცემულია მისი „დიალექტიკა“ (1976) და „მართლმადიდებელი სარწმუნოების ზედმიწევნითი გადმოცემა“ (2010). **ცნობილი ფრაზა:** *ის, ვინც სიკეთეს თესავს, მზად უნდა იყოს ბოროტების ასატანადაც.*

იოანე იტალი (XI ს.) - ბიზანტიელი ფილოსოფოსი, რომელიც წინააღმდეგობაში მოვიდა ქრისტიანულ ორთოდოქსულ მსოფლმხედველობასთან, რის გამოც 1082 წელს ეკლესიამ გაასამართლა და ანათემას გადასცა. მას მთავარ ბრალდებად წაუყენეს პლატონის იდეებზე მოძღვრებისა და მატერიის მარადიულობის აღიარება. სწორედ ამ ბრალდებების საფუძველზე იოანე იტალი გაასახლეს კონსტანტინოპოლიდან. მისმა მსოფლმხედველობამ გავლენა მოახდინა იოანე პეტრიწის შემოქმედებაზე.

იოანე პეტრიწი (XI-XII სს.) - გამოჩენილი ქართველი ფილოსოფოსი-ნეოპლატონიკოსი, ღვთისმეტყველი და მთარგმნელი. განათლება მიიღო კონსტანტინოპოლის მანგანის აკადემიაში, ელინთა კულტურის ცენტრში. კონსტანტინოპოლში, ეკლესიის მხრიდან მისი მასწავლებლის - იოანე იტალის დევნის გამო პეტრიწს პრობლემები შეექმნა. დავით აღმაშენებელმა იგი საქართველოში მოიწვია და გელათის აკადემია ჩააბარა. გელათის აკადემიაში პეტრიწმა დაასრულა პროკლე დიადოხოსის შრომის - „თეოლოგიის პირველსაფუძვლები“ თარგმნა და დაურთო კომენტარები. პეტრიწის ფილოსოფიური შეხედულებანი ანტიკურ ფილოსოფიურ მემკვიდრეობაზე მეტად, განსაზღვრა XII საუკუნის ქართულ კულტურულ, საერო განწყობილებათა და მისწრაფებათა მზარდმა აღმავლობამ, რაც ყველაზე თანამიმდევრულად რუსთაველის ჰუმანიზმში გამოიხატა. პეტრიწმა შექმნა ლიტერატურულ სკოლა, აღბარდა მრავალი მოწაფე. გამოუჩნდნენ მიმდევრებიც. იგი ქმნიდა ახალ ფილოსოფიურ ტერმინოლოგიას. იოანე პეტრიწი პლატონისა და არისტოტელეს მორიგებას ცდილობდა. ამ თვალსაზრისით, თარგმნის ნემესიოს ემესელის „ბუნებისთვის კაცისა“ და პროკლე დიადოხოსის „კავშირი ღმრთისმეტყველებითნი“, რომელშიც პლატონისა და არისტოტელეს „სიმფონია“ სანიმუშოდ არის გადმოცემული. პეტრიწი ცდილობდა და სურდა ქრისტიანობა ფილოსოფიურად დაესაბუთებინა და გაემართლებინა, როგორც მინაარსობრივად, ისე ლოგიკურად. მან შეთხზა ლიტურგიკული ჰიმნი, თარგმნა წმიდანთა „ცხოვრება“ და „კლემაქსი“, რომელშიც მოცემულია 30 საფეხური ადამიანის სულიერი სრულყოფისთვის.

იუნგი კარლ გუსტავ (1875-1961) - შვეიცარიელი ფსიქოლოგი და ფსიქიატრი, „ანალიტიკური ფსიქოლოგიის“ ფუძემდებელი იუნგი კოლექტიური არაცნობიერის თვალსაზრისის ავტორია. მისმა ნაშრომებმა გავლენა მოახდინა ფსიქიატრიაში და რელიგიურ სწავლებაზე, არქეოლოგიაზე, ფილოსოფიაზე, ანთროპოლოგიაზე, ლიტერატურაზე. იუნგის ნაშრომების უმეტესი ნაწილი მისი გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა. იუნგი ადამიანის განვითარების ცენტრალურ პროცესად ინდივიდუალიზაციას მიიჩნევდა. ის ადამიანის ფსიქიკას განიხილავდა, როგორც „რელიგიურ ბუნებას“. მას გამორჩეული შეხედულება ჰქონდა ფსიქოლოგიაზე. ადამიანის ფსიქიკის გაანალიზებას ცდილობს სიზმრების, ხელოვნების, მითოლოგიის, მსოფლიო რელიგიებისა და ფილოსოფიის სამყაროთა შესწავლით. მიუხედავად იმისა, რომ ის არ არის პირველი, რომელმაც სიზმრების ანალიზი სცადა, მაინც უდავოდ გამორჩეულია. იუნგმა უდიდესი გავლენა მოახდინა ფსიქოლოგიაზე, „რელიგიურ ფსიქიკაანალიზზე“, სპირიტუალიზმსა და ახალი ეპოქის მოძრაობაზე. **ცნობილი ფრაზა:** თუ ადამიანი საკუთარ კანონს უღალატებს, ვერც პიროვნება გახდება და ცხოვრების აზრსაც დაკარგავს.

კაკაბაძე ზურაბ (1926-1982) - ქართული ფილოსოფიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი. ექსისტენციალიზმის, კულტურის ფილოსოფიისა და ხელოვნების პრობლემების მკვლევარი. მის სამეცნიერო კვლევებში უმთავრესი ყურადღება ეთმობა „ადამიანს, როგორც ფილოსოფიურ პრობლემას“. ზურაბ კაკაბაძე იყო არა მხოლოდ ევროპული დონის ფილოსოფოსი, არამედ მრავალმხრივი მოაზროვნე და დიდი მეცნიერი. ის თანაბრად ღრმად ერკვეოდა, როგორც ფილოსოფიის, ასევე ხელოვნების, ლიტერატურისა და ესთეტიკის საკითხებში. ამ სფეროთაგან მოხმობილი მდიდარი და საინტერესო მასალის ანალიზის საფუძველზე განიხილავდა: აქტუალურ ფილოსოფიურ თემებს, დასავლური კულტურის კრიზისის თავისებურებებს; ტექნიკის არნახული განვითარების პირობებში ადამიანში სულიერი საწყისების კარგვასა და მის (ადამიანის) მომხმარებელ, მხოლოდ საკუთარ ბიოლოგიურ არსებობის შენარჩუნებაზე

მზრუნველ არსებად გადაქცევის საფრთხეს, პიროვნების გაუცხოებას საკუთარ თავთან და საზოგადოებასთან, თავისუფლების შეზღუდვასა და შემოქმედებითი აქტივობის კვდომის ტენდენციებს”.

კანტი იმანუელ (1724-1804) – გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის მამამთავარი, გერმანული იდეალიზმის ერთ-ერთი დამაარსებელი. მისი აზრები და იდეები დღესაც დიდ გავლენას ახდენს მეტაფიზიკის, ეპისტემოლოგიის, ეთიკის, პოლიტიკური ფილოსოფიისა და ესთეტიკის მიმართულებებით. დაიბადა პრუსიის ქალაქ კიონიგსბერგში (დღევანდელი კალინინგრადი) და მთელი ცხოვრება აქ გაატარა. მისი ნაშრომებში: „წმინდა გონების კრიტიკა“, „პრაქტიკული გონების კრიტიკა“ და „მსჯელობის უნარის კრიტიკა“, განხილულია ცოდნის აგების პრინციპები, ეთიკური და ესთეტიკური პრობლემები. მნიშვნელოვანი იყო კანტის მოძღვრება თავისთავად ნივთზე, კატეგორიული იმპერატივი ეთიკაში, ცოდნის და რწმენის სფეროების გამიჯვნა და ა.შ. კანტს ჰქონდა შრომები მეცნიერების სხვადასხვა დარგში. მაგ., ცნობილია, კანტ-ლაპლასის თეორია ასტრონომიაში. კანტის ეთიკის თანახმად, **ადამიანი თავისუფალია გადაწყვეტილებათა მიღებაში. მას შეუძლია არ დაემორჩილოს მოვლენათა სფეროს აუცილებლობას, იმოქმედოს კატეგორიული იმპერატივის მიხედვით, რომელიც მოითხოვს: მოიქციე ისე, რომ შენს მოქმედებაში ადამიანი ყოველთვის იყოს აგრეთვე მიზანი და არასდროს – მხოლოდ საშუალება.**

კირკეგორი სიორენ (1813-1855) – დანიელი თეოლოგი, ფილოსოფოსი და მწერალი, ექსისტენციალიზმის წინამორბედი. კრიტიკულად აფასებდა რაციონალიზმს, კერძოდ, ჰეგელის ფილოსოფიას. კირკეგორის ფილოსოფია რელიგიური ხასიათისაა და მის მთავარ მიზანს შეადგენს ღმერთისკენ მიმავალი გზის კონტურების მოხაზვა. ეს გზა თვისობრივად განსხვავებულ სამ საფეხურს მოიცავს: ესთეტიკურს, ეთიკურსა და რელიგიურს. მისი აზრით, მეცნიერებასა და განათლებას სურს გვასწავლოს, რომ ობიექტად

გახდომა არის გზა. ქრისტიანობა კი გვეუბნება, რომ გახდეს სუბიექტი - ეს არის გზა. მეცნიერები სამყაროს დაკვირვების გზით სწავლობენ, კირკეგორი კი მიიჩნევს, რომ დაკვირვებით სამყაროს სულის შინაგანი არსის გამჟღავნება შეუძლებელია.

ლაიბნიცი გოტფრიდ ვილჰელმ (1646-1716) - უნივერსალური და ენციკლოპედიური განათლების მოაზროვნე. ფილოსოფოსი, ლოგიკოსი, მათემატიკოსი, ფიზიკოსი. შედარებითი ენათმეცნიერების ერთ-ერთი ფუძემდებელი. შექმნა ენების ისტორიული წარმოშობის თეორია და მიანიჭა მათ გენეალოგიური კლასიფიკაცია. ითვლება გერმანული ფილოსოფიური და სამეცნიერო ლექსიკონის ერთ-ერთ შემქმნელად. ნაშრომები: „ახალი გამოკვლევები ადამიანის გონების შესახებ“, „გააზრებანი მეტაფიზიკაზე“, „ბუნების ახალი სისტემა“, „თეოდიცია“, „მონადოლოგია“, რომელიც ქართულად გამოიცა 1941 წელს. ლაიბნიცს მიიჩნევენ კიბერნეტიკის მამამთავრადაც. მან აღწერა თვლის ორობითი სისტემა, რომელზეც დაფუძნებულია თანამედროვე კომპიუტერული ტექნიკა. **ცნობილი ფრაზა: ადამიანები პატარა ღმერთები არიან.**

ლამეტრი ჟიულ ოფრე დე (1709-1751) - ფრანგი ფილოსოფოსი და ექიმი. სამედიცინო განათლება პარიზის უნივერსიტეტში მიიღო. სამხედრო ექიმად მუშაობისას მივიდა დასკვნამდე, რომ ავადმყოფობა არამარტო ფიზიკურად ასუსტებს ადამიანს, არამედ მის გონებრივ შესაძლებლობებსაც აქვეითებს. ამ იდეით შეპყრობილმა მან ზედიზედ დაწერა ორი ნაშრომი „სულის ბუნებრივი ისტორია“ (1745) და „ადამიანი მანქანა“ (1748), რომლებიც დაწვეს, როგორც ერეტიკული ტრაქტატები. სიცოცხლის ბოლო წლები ბერლინში გაატარა. იყო განთლებული მონარქის, ფრიდრიხ II-ის პირადი ექიმი და პრუსიის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი, რამაც ყველა ნაშრომის გამოქვეყნების საშუალება მისცა. სულიერი ცხოვრების სპეციფიკის დახასიათებისას ლამეტრიმ ერთ-ერთმა პირველმა გამოკვეთა მოთხოვნილებათა მნიშვნელოვნება. მისი აზრით, მოთხოვნილება სულის მოქმედებაში

გარკვეულწილად გონებასაც კი უთანაბრდება. ინდივიდები, რომლებიც მოკლებულნი არიან მოთხოვნილებებს, მოკლებულნი არიან გონებასაც. რაც უფრო მეტი მოთხოვნილება აქვს ორგანიზმს, მათ დასაკმაყოფილებლად მით უფრო მეტი ბუნებისგან ბოძებული საშუალებები აქვს ადამიანს.

ლოკი ჯონ (1632-1704) – ინგლისელი ფილოსოფოსი და განმანათლებელი, ემპირიზმის (თეორია, რომელიც ცდას აღიარებს შემეცნების ერთადერთ წყაროდ) წარმომადგენელი. გარდა ფილოსოფიისა, ნაშრომები აქვს პოლიტიკასა და პედაგოგიკაში. მისი სახელი უკავშირდება განმანათლებლობას. ლოკის ნაშრომები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ახალი დროის ევროპული ცოდნის თეორიისა და ლიბერალური პოლიტიკური მოძღვრების განვითარებისთვის. იგი პირველ ბრიტანელ ემპირიკისტად ითვლება. მისმა შრომებმა გავლენა მოახდინა ვოლტერზე, ჟან-ჟაკ რუსოზე და სხვ. ლოკის იდეებმა ასახვა ჰპოვა ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში. **ცნობილი ფრაზა: ცუდად აღზრდილ ადამიანში გამბედაობა უხეშობაში გადადის, განსწავლულობა – პედანტიზმში, მახვილგონივრულობა – კლოუნადაში, უბრალოება – უკულტურობაში, სიკეთე – ფარისევლობაში.**

ლორენცო ვალა (1407-1457) – იტალიელი ჰუმანისტი, ისტორია-ფილოლოგიის „კრიტიკის მამა“, იტალიური ერუდიტული სკოლის წარმომადგენელი. ბუნებრივად თვლიდა ყველაფერს, რაც ემსახურებოდა: ადამიანის თვითგადარჩენას, კმაყოფილებას, ბედნიერებას... ავტორი ტრაქტატისა – „სიამოვნებისთვის“. ამ ტრაქტატის ვრცელი რედაქციაა „ჰუმანურიტი და მცდარი სიკეთე“. **ცნობილი ფრაზა: გონივრულობა იმაში გამოიხატება, რომ განჭვრიტო შენთვის ხელსაყრელი და განერიდო არახელსაყრელს.**

მამარდაშვილი მერაბ (1930-1990) – რუსული და ქართული ფილოსოფიის მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი. ძირითადად ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა რუსეთში; 1980 წელს დაბრუნდა საქართველოში და სიცოცხლის ბოლო 10 წელი აქ გაატარა. გერმანული ფილოსოფიის (განსაკუთრებით

კანტის) გავლენით, მუშაობდა აღქმის რაციონალისტურ თეორიაზე. მნიშვნელოვანია მისი წვლილი მეცნიერების ფილოსოფიაშიც. გამოქვეყნებული აქვს მარსელ პრუსტის შემოქმედების კვლევები. ევროპაში მამარდაშვილს „ქართველ სოკრატედ“ მოიხსენიებენ. **ცნობილი ფრაზა: ფილოსოფია ვერ წარმომიდგენია სინდისის რაინდებისა და ადამიანური ღირსების გარეშე. ყველაფერი დანარჩენი უბრალოდ სიკვებაა.**

მარქსი კარლ (1818-1883) – გერმანელი მოაზროვნე და თეორიტიკოსი, დიალექტური და ისტორიული მატერიალიზმის ფუძემდებელი. მისი მსოფლმხედველობა საფუძვლად დაედო კომუნისტური იდეოლოგიასა და პროლეტარულ მოძრაობას. თავის დროზე დიდი აღიარება ჰქონდა მის შრომებს კაპიტალიზმის ეკონომიკის პრობლემებზე. მარქსის „გერმანული იდეოლოგიის“ ძირითადი დებულება – „ადამიანთა ბუნება დამოკიდებულია მატერიალურ მდგომარეობაზე, რაც განსაზღვრავს წარმოებას“. მან შეისწავლა წარმოების ისტორია და ფიქრობდა, რომ იმეამინდელ ინდუსტრიულ კაპიტალიზმს კომუნიზმი შეცვლიდა. **ცნობილი ფრაზა: არც ერთი ადამიანი არ იბრძვის თავისუფლების წინააღმდეგ – უმეტესად, ადამიანი ებრძვის სხვების თავისუფლებას.**

ნიკოლოზ კუზელი (1401-1464) – რენესანსის ეპოქის გერმანელი ფილოსოფოსი-ჰანთესტი, ღვთისმეტყველი და კარდინალი. განიცდიდა არეოპაგიტული მოძღვრების დიდ გავლენას. მთავარი ნაშრომი: „განსწავლული არცოდნა“. ის თვლიდა, რომ **ცოდნა თავის თავში შეიცავს არცოდნას, ანუ ნამდვილად მხოლოდ იმან იცის, ვინც იცის, რა არ იცის!**

ნიცშე ფრიდრიხ (1844-1900) – დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი, სიცოცხლის ფილოსოფიის ფუძემდებელი; მას ასევე დიდი გავლენა ჰქონდა ექსისტენციალიზმზე. მიღებული ჰქონდა კლასიკური ფილოლოგიური განათლება. კრიტიკულად აფასებდა ევროპულ კულტურასა და ცივილიზაციას. კაცობრიობის ჩიხიდან გამოსვლის გზას ხედავდა არსებული ვითარების, სულიერი ურთიერთობების დაძლევაში, ზეკაცის კულტის

დამკვიდრებაში. მისი მთავარი ნაშრომია: „ასე იტყოდა ზარათუშტრა“. **ცნობილი ფრაზა: ადამიანი ყველაზე ბოროტი ცხოველია.**

ნეცუბიძე შალვა (1888-1968) – ქართველი ფილოსოფოსი, მთარგმნელი, ლიტერატორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი. წმინდა ფილოსოფიური ორიგინალური თვალსაზრისის (იგულისხმება მისი „ალეთოლოგიური რელიზმი“) გარდა, ის არის აღმოსავლური რენესანსის, ფსევდო-დიონისე არეოპაგელისა და პეტრე იბერიის იდენტობის თეორიების ავტორი; ქართული ფილოსოფიის ისტორიის, როგორც მეცნიერების ახალი დარგის შემქნელი, რუსთველოლოგი, „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულ ენაზე მთარგმნელი და სხვ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ნეცუბიძის ლექციებმა საფუძველი ჩაუყარა ფილოსოფიური აზროვნების აღორძინებას და დააფუძნა ქართული მეცნიერების სრულიად ახალი დარგი – ქართული ფილოსოფიის ისტორია. ბრწყინვალე ორატორული მონაცემებით დაჯილდოებული ფილოსოფოსის ლექციებს სტუდენტების გარდა, თბილისის მაღალი საზოგადოებაც ესწრებოდა.

პეტრე იბერი (411 - 491) – ერისკაცობაში მურვანოსი; ქართველი საეკლესიო მოღვაწე პალესტინაში, მაიუმის ეპისკოპოსი. დაიბადა ქართლის მეფის, ბუმბარის ოჯახში. 12 წლის მურვანოსი მძევლად წაიყვანეს კონსტანტინოპოლში, სადაც საფუძვლიანი განათლება მიიღო და გახდა მეფის კავალერიის უფროსი. ამის მიუხედავად, 22 წლის ასაკში მიატოვა კონსტანტინოპოლი და თავის მასწავლებელ იოანე (მითრიდატე) ლაზთან ერთად წავიდა პალესტინაში, სადაც ბერად აღიკვეცა და ეწოდა – პეტრე. მისი სახელი განსაკუთრებით პოპულარული გახდა მას შემდეგ, რაც ნეცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიის საფუძველზე არეოპაგიტული თხზულებების ნამდვილ ავტორად აღიარეს.

პითაგორა (ძვ. წ. დაახლ. 570-496) – ძველი დროის ბერძენი ფილოსოფოსი, რეფორმატორი რელიგიურ-ზნეობრივ სფეროში და მათემატიკოსი. პითაგორას ნაშრომები შემორჩენილი არ არის. მისი შეხედულებების

შესახებ ცნობილია სხვების შრომებიდან. პითაგორა დაიბადა კუნძულ სამოსზე, იმოგზაურა აღმოსავლეთში (ეგვიპტე და ბაბილონი), სადაც დაეუფლა ძველ აღმოსავლურ მათემატიკასა და ასტრონომიას. 532 წელს, ტირან პოლიკრატის ზემოქმედებით, გადასახლდა კროტონში (სამხრეთი იტალია) და იქვე გარდაიცვალა. პითაგორას უკავშირდება სულის უკვდავების თეორია, მოძღვრება სულის გადასახლებაზე (პლატონის მოგონების თეორიის საფუძველი), არსებათა ნათესაობის თვალსაზრისი; აგრეთვე, *განწმენდის (კათარზისი) – როგორც უმაღლესი ეთიკური მიზნის მოთხოვნა, რომელიც სხეულისთვის მიიღწევა ვეგეტარიანობით, ხოლო სულისთვის – კოსმოსის მუსიკალურ-რიცხვითი სტრუქტურის შეშეცნებით*. გარდა ამისა, პითაგორა დიდი მათემატიკოსია. ის არის რიცხვებზე მოძღვრების ავტორი. სკოლაში დღემდე ისწავლება მისი ცნობილი თეორემა – ჰიპოტენუზის კვადრატი უდრის კათეტების კვადრატების ჯამს.

პლატონი (ძვ.წ. 427-347) – ანტიკური და ზოგადასაკაცობრიო აზროვნების ერთ-ერთი გენიალური წარმომადგენელი; იდეებზე მოძღვრების ავტორი; ნაშრომები დაწერილი აქვს დიალოგების ფორმით. ესენია: „ნადიმი“, „ფედონი“, „პარმენიდე“, „სოფისტე“, „თეეტეტი“, „სახელმწიფო“, „სოკრატეს აპოლოგია“, „ტიმეოსი“ და სხვ. პლატონის აზრით, სული უკვდავია და „მოგზაურობს“ სხვადასხვა ცოცხალ არსებაში. მის მოძღვრებას უზარმაზარი გავლენა ჰქონდა როგორც ფილოსოფიაზე, ისე ხელოვნების სხვადასხვა დარგზე. პლატონის მოძღვრების საფუძველზე აღმოცენდა მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური სკოლა – ნეოპლატონიზმი. ისიც უნდა ვიცოდეთ, რომ ნეოპლატონური ფილოსოფია განსაკუთრებით მახლობელი გახდა შუა საუკუნეების ქართული კულტურისათვის, რამაც მეცნიერებს საფუძველი მისცა დამოუკიდებლად ესაუბრათ ქართულ ნეოპლატონიზმზე (ნიკო მარი, ალექსეი ლოსევი). *ცნობილი ფრაზა: წიგნი არის ჩემი მასწავლებელი*.

პლოტინე/პლოტინუსი (205-270) – ნეოპლატონური ფილოსოფიის ფუძემ-

დებელი. პლოტინეს ფილოსოფიაში უმნიშვნელოვანესია მოძღვრება ემანაციაზე* და სინამდვილის წარმოდგენა იერარქიულ-საფეხურებრივი სისტემის სახით. მისი შრომები ცნობილია ენეადების (ცხრაეულების) სახელით, რადგანაც თითოეულ ენეადაში (ასეთი კი სულ ექვსია) შესულია ცხრა ნაშრომი. **ცნობილი ფრაზა: მარადისობა და დრო ორი სხვადასხვა რამა: მარადისობა გონით სანვდომ და წარმავალ სამყაროში, დრო კი - იმაში, რაც იბადება, და - გრძნობად სინამდვილეში.**

პროკლე დიადოხოსი (412-485) - ნეოპლატონიზმის სისტემატიკოსი და უკანასკნელი დიდი წარმომადგენელი, რომელიც დიდხანს ედგა სათავეში პლატონის აკადემიას ათენში. მას ეკუთვნის კომენტარები პლატონის დიალოგებსა და პლოტინეს ენეადებზე, ხოლო ნეოპლატონური მეტაფიზიკა გადმოცემულია მის ნაშრომში - „თეოლოგიის პირველსაფუძვლები“. იგი ქართულად თარგმნა და კომენტარები დაურთო იოანე პეტრიწმა.

რასელი ბერტრან (1872-1969) - ინგლისელი ფილოსოფოსი, მათემატიკოსი და ლოგიკოსი, მათემატიკური ლოგიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. სახელი გაითქვა, როგორც მშვიდობისთვის მებრძოლმა და ატომური იარაღის აკრძალვის ინიციატორმა. ნობელის პრემიის ლაურეატი ლიტერატურაში (1950). პირველმა მსოფლიო ომმა მის ცხოვრებაში ძლიერი ემოციური რყევა გამოიწვია - „უწინ მე ვთვლიდი, რომ შვილების სიყვარული მშობლის ბუნებრივი გრძნობაა, მაგრამ ომმა დამარწმუნა, რომ ეს გრძნობა არცთუ ხშირად გვხვდება ადამიანებში“. **ცნობილი ფრაზა: აქამდე მეგონა, რომ ინტელექტუალთა უმრავლესობა ქეშმარიტების მოყვარული იყო, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ მათი უმრავლესობა სიმათილეზე წინ საკუთარ პოპულარობას აყენებს.**

რუსო ჟან ჟაკ (1712-1778) - ფრანგი განმანათლებელი, მწერალი და ფილოსოფოსი. მან იზინასწარმეტყველა, რომ ცივილიზაციის პროგრესი ზნეობის რეგრესს გამოიწვევდა, რაც დრომაც დაადასტურა. მისმა ნაშრომებმა და პოლიტიკურმა იდეებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა

საფრანგეთის რევოლუციაში. დიდია რუსოს, როგორც თეორეტიკოსისა და კომპოზიტორის წვლილი მუსიკაშიც. „აღსარების“ გამოქვეყნების შემდეგ მან პრაქტიკულად საფუძველი ჩაუყარა ბიოგრაფიას, როგორც ლიტერატურულ ჟანრს. ნაშრომმა „განსჯა ხელოვნებისა და მეცნიერების შესახებ“ რუსოს საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი. 1762 წელს მან გამოაქვეყნა თავისი პირველი რომანი „ემილი“ და ნაშრომი „საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ“. ამ უკანასკნელმა, რევოლუციური განწყობილების გამო, ხელისუფლება განარისხა. რუსომ თავი ჯერ შვეიცარიას, შემდეგ კი ინგლისს შეაფარა. მისი აზრით, ადამიანები ერთმანეთის თანასწორნი და თავისუფალნი იბადებიან. მათი ბუნებრივი გაერთიანება ოჯახია; რომ ერთ ადამიანს მეორეზე ძალადობის უფლება არ აქვს; რომ ხელისუფლება არა მონარქს, არამედ მთელ ხალხს უნდა ეკუთვნოდეს. რუსო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა აღზრდას. *ცნობილი ფრაზა: ხელისუფლების მართვა უფრო ადვილია, ვიდრე შვილების აღზრდა.*

სოკრატე (ძვ.წ. 469-399) - ბერძენი ფილოსოფოსი, პლატონის მასწავლებელი და მისი დიალოგების მთავარი გმირი. ის არაფერს წერდა - თვლიდა, რომ ქალაქდზე გადატანისას აზრი სიღრმესა და ძალას კარგავდა. სოკრატეს აზრები, ძირითადად, ცნობილია პლატონისა და არისტოტელეს შრომებით. დასავლურ ფილოსოფიურ აზროვნებაში სოკრატეს უმნიშვნელოვანესი შენატანი არის გამოკითხვის მისეული დიალოგიკური მეთოდი, რომელიც პირველად აღწერა პლატონმა „სოკრატესეულ დიალოგებში“. სოკრატეს მიიჩნევენ არა მარტო პოლიტიკური ფილოსოფიისა და ეთიკის, ანუ მორალური ფილოსოფიის მამად, არამედ დასავლური ფილოსოფიის მთავარი თემების ფუძემდებლად. *ცნობილი ფრაზა: სიმდიდრესა და პოპულარობას ღირსება არ მოაქვს.*

სპინოზა ბარუხ (1632-1677) - ებრაული წარმოშობის ჰოლანდიელი ფილოსოფოსი. ახალი ფილოსოფიისა და მეცნიერების მიმდევარი. ვერ ურიგდებოდა რელიგიურ დოგმებს. განუდგა იუდაიზმს, რისთვისაც 1656

წელს სინაგოგამ ებრაელთა წრიდან განდევნა. სპინოზა იძულებული გახდა, ამსტერდამი დაეტოვებინა. მისი ღმერთი – შუა საუკუნეების თეოლოგიის ღმერთია, რომელიც XVII საუკუნის გარიჟრაჟზე ხელახლა იქნა გააზრებული. ნაშრომებიდან გამორჩეულია „ეთიკა“, რომელიც გამოქვეყნდა მისი სიკვდილის შემდეგ (მანამდე მისი ნაშრომების გამოქვეყნება აკრძალული იყო). **ცნობილი ფრაზა: თუ გინდა ცხოვრებამ გაგიღიზიოს, ჯერ მას უნდა აჩუქო შენი კარგი განწყობა.**

ტონზი არნოლდ (1889-1975). ინგლისელი სოციოლოგი და ისტორიკოსი. აღიარება მოუპოვა ნაშრომმა – „ისტორიის გამოკვლევა“. მისი აზრით, არ არსებობს კაცობრიობის ერთიანი ისტორია, არსებობს მხოლოდ თავისებური და დახშული ცივილიზაციების ისტორია. თითოეული მათგანი გადის წარმოშობის, ზრდის, მსხვერვისა და ხრწნის სტადიებს, რის შემდეგაც იღუპება და ადგილს უთმობს ახალ ცივილიზაციას, რომლის განვითარების მამოძრავებელი ძალაა „შემოქმედებითი უმცირესობა“ და მას თავის კვალზე მიჰყავს „ინერტული უმრავლესობა“. როდესაც „შემოქმედებითი ელიტა“ თავს ვერ ართმევს მორიგ სოციალურ-ისტორიულ ამოცანას და იქცევა გაბატონებულ უმცირესობად, მის წინააღმდეგ იბრძვის გაუცხოებული მასა. ცივილიზაცია დაიღუპება თუ უფრო ადრე არ მოუღო ბოლო გარე კატასტროფამ. **ცნობილი ფრაზა: შემდეგი საჭმე დაიწყე არა ხვალ ან მომავალ კვირას, არამედ დღესვე.**

ფიჩინო მარსილიო (1433-1499) – იტალიელი ჰუმანისტი და ფილოსოფოსი, ნეოპლატონიკოსი; იტალიური პლატონიზმის მთავარი წარმომადგენელი. მოღვაწეობდა კოზიმო მედიჩის (მეტსახელად „სამშობლოს მამა“, ბანკირი და პოლიტიკოსი, მფარველობდა ხელოვნებას) მიერ დაარსებულ პლატონისტურ აკადემიაში. ფიჩინომ თარგმნა პლატონის დიალოგები, პლოტინეს ენეადები და პლატონისტური ნაშრომები. არის მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური ნაშრომების ავტორი. ფიჩინო უპირისპირდებოდა არისტოტელეს მიმდევარ ათეისტებს და მათთან პოლემიკაში

იცავდა ღმერთის არსებობასა და რელიგიის ღირებულებას. ღმერთის არსებობას იგი ასაბუთებდა საგნებში სრულყოფილებათა იერარქიიდან გამომდინარე. ამგვარად, მის მიერ დანახული ადამიანი შუამავალია გრძნობად და ზეგრძნობად სამყაროებს შორის. კოსმოსი ფიჩინოსთვის ცოცხალი მთლიანობაა, რომელშიც მსოფლიო სული უკავშირდება მსოფლიო სხეულს. ამ ერთიანობის გაცნობიერებით ადამიანს შეუძლია, სათანადო მეთოდების გამოყენებით, მართოს სამყაროს საგნები და მიაღწიოს ღმერთამდე.

ფიხტე იოჰან გოტლიბ (1762-1814) – გერმანელი ფილოსოფოსი და საზოგადოებრივი მოღვაწე. კანტის მსგავსად, თვლიდა, რომ ყველა მეცნიერების ფუნდამენტი უნდა იყოს ფილოსოფია. ფიხტეს პოზიცია გამჟღავნებულია მოძღვრებაში: მმ-ზე, პრამე-სა და აბსოლუტურ მმ-ზე. მთავარი შრომებია: „მეცნიერების თეორია“, „ადამიანის დანიშნულება“ და სხვ. დაიბადა ლარიზოჯახში. ფიხტემ დაამთავრა იენის უნივერსიტეტი. 1794 წელს ამავე უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა, თუმცა უთანხმოებათა გამო მალე ქალაქიდან წასვლა მოუწია. 1807 წლიდან ის ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი იყო. გარდაიცვალა ტიფით, რომელიც მას ცოლისგან გადაედო. **ცნობილი ფრაზა:** *სწავლობდა უნდა დაივიწყოს რაც გააკეთა და იფიქროს მხოლოდ იმაზე, რომ კიდევ რამე გააკეთოს.*

ფროიდი ზიგმუნდ (1856-1939) – ავსტრიელი ნევროპათოლოგი, ფსიქიატრი და ფსიქოლოგი, ფსიქოანალიზის ფუძემდებელი. ფროიდის მოძღვრება საფუძვლად დაედო ფროიდიზმსა და ნეოფროიდიზმს. **ცნობილი ფრაზა:** *ერთადერთი ადამიანი, ვისაც თავი უნდა შეადაროთ, ეს არის ის, ვინც იყავით ადრე და ერთადერთი ადამიანი ვისზე უკეთესიც უნდა იყოთ, ეს არის ის, ვინც ხართ ახლა.*

ფოიერბახი ლუდვიგ (1804-1872) – გერმანელი ფილოსოფოსი-მატერიალისტი, ათეისტი, ანთროპოლოგი. მშობლების სურვილის წინააღმდეგ, მან უარი თქვა თეოლოგიაზე და ფილოსოფიის შესწავლა გადაწყვიტა

ბერლინის უნივერსიტეტში, სადაც ფილოსოფიას კითხულობდა ჰეგელი. 1825 წელს ის მამას სწერდა: „აღსრულდა: მე მივატოვე თეოლოგია, სული ჩემი ახლა უკვე აღარ იმყოფება საღვთო ჭეყნის საზღვრებში; მე მინდა გულზე მივიხუტო ბუნება, რომლის სიღრმის წინაშე შეძრწუნებული უკან იხევს მხდელი ღვთისმეტყველი, მე მინდა გულზე მივიხუტო ადამიანი, მაგრამ მთელი ადამიანი, რომლის გაგებას შეძლებს არა ღვთისმეტყველი, არა ანატომი ან იურისტი, არამედ მხოლოდ ფილოსოფოსი“. 1830 წელს ანონიმურად გამოსცა თავისი ნაშრომი: „აზრები სიკვდილისა და უკვდავების შესახებ“, რომელშიც უარყოფს ინდივიდუალური სულის უკვდავებას და ასაბუთებს იმას, რომ ადამიანმა მთელი ყურადღება ბეციდან რეალურ, მინიერ ცხოვრებას უნდა გადაიტანოს. მალევე თეოლოგებმა წიგნის კონფესკაცია მოახდინეს. მისი მნიშვნელოვანი ნაშრომებია: „ფილოსოფიის ისტორია ბეკონიდან სპინოზამდე“, „მწერალი და ადამიანი“ და სხვა.

შელინგი ფრიდრიხ ვილჰელმ იოზეფ (1775-1854) – გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის წარმომადგენელი. შრომები აქვს ნატურფილოსოფიაში, იგივეობის ფილოსოფიაში, გამოცხადების ფილოსოფიაში და სხვ. ის ტიუბინგენის უნივერსიტეტში ჰეგელთან ერთად სწავლობდა. 23 წლის შელინგი უკვე იენის უნივერსიტეტის პროფესორი იყო, თუმცა მის ბრწყინვალე კარიერას ყველგან ჰეგელის წარმატებები ჩრდილავდა. ჰეგელის გარდაცვალების შემდეგ, 1841 წელს, შელინგმა მიიღო მიწვევა ბერლინის უნივერსიტეტიდან, რომელსაც ჰეგელის უდიდესი წარმატებები უკავშირდებოდა, თუმცა მეტოქის დიდების დაძლევა შელინგმა მისი გარდაცვალების შემდეგაც ვერ შეძლო. შელინგის პირველი შრომა იყო „იდეები ბუნების ფილოსოფიისთვის“. რომანტიკოსებთან ერთად, შელინგი იზიარებდა რეალობისა და ცხოვრების ესთეტიკურ გრძნობას. უნდა ითქვას, რომ ის ყველაზე დიდი რომანტიკოსია გერმანელ იდეალისტ ფილოსოფოსთა შორის. *ცნობილი ფრაზა: სილამაზე დასრულებული სახით გამოსახული უსასრულობაა.*

შოპენჰაუერი არტურ (1788-1860) - გერმანელი ფილოსოფოსი. მისი მსოფლმხედველობა სიცოცხლის ფილოსოფიის ერთ-ერთი წყაროა. საზოგადოების ცხოვრებასა და ადამიანთა ურთიერთობებში გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა ადამიანის ნებას; უმაღლეს საფეხურად მიიჩნევდა შემეცნების უნარების მატარებელ ადამიანს. „სამყარო არის ჩემი წარმოდგენა“ - ესაა შოპენჰაუერის ფილოსოფიის ამოსავალი დებულება; ესაა ქეშმარიტება, რომელსაც, მისი აზრით, უეჭველი მნიშვნელობა აქვს ყოველი ცოცხალი და შემეცნებელი არსებისთვის. მისი აზრით, ცნობიერება არ არის სუფთა დაფა; რომ მას თავისი ფორმები, თავისი „ყალიბები“ აქვს, რომელიც ცდისგან დამოუკიდებელია. შოპენჰაუერის აზრით, სამყაროს ყველა ძალა, ყველა კანონი, ყველა პროცესი - სხვა არაფერია, თუ არა არსებობის ნების თავისებური გამოვლენა. ნება გვაგებინებს ყოველივე არსებულს; ყველა არსებულის საფუძველშივე ნებაა და სხვა არაფერი. **ცნობილი ფრაზა: ყველა ქეშმარიტება გადის სამ საფეხურს. თავდაპირველად, მას დასცინიან, შემდეგ უხეშად თელავენ და ბოლოს, აღიარებენ, როგორც უდავო ქეშმარიტებას.**

შპენგლერი ოსვალდ (1880-1936) - გერმანელი ფილოსოფოსი, სიცოცხლის ფილოსოფიის წარმომადგენელი. აღიარება მოუტანა ნაშრომმა „ევროპის მზის ჩასვენება“. შპენგლერი მიუთითებდა „მაღალი კულტურებზე“ (ეგვიპტური, ბაბილონური, ინდური, ბერძნული, რომაული, ჩინური...) და ამბობდა, რომ ისინი იბადებიან მცენარეებივით - განსაზღვრულ მიწაზე - და კვდებიან, როდესაც სრულად ამოწურავენ თავიანთ შესაძლებლობებს. ასეთ კულტურებს აქვთ „კოლექტიური ბიოგრაფია“. შპენგლერს მიაჩნდა, რომ ევროპულმა კულტურამ თავი ამოწურა და წინ ვეღარ წავიდოდა. ამიტომაც შპენგლერიბმს უკავშირებენ ყოველგვარ ნიჰილიზმს. XX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართულ პრესაში შპენგლერის ნააზრევის პოპულარიზაციას ეწეოდა კონსტანტინე გამსახურდია. **ცნობილი ფრაზა: ვისთვის არსებობს ისტორია? კითხვა პარადოქსული**

ჩანს. ცხადია, იგი არსებობს ყველასთვის, რადგან ყოველი ადამიანი მთელი თავისი ყოფიერებით ისტორიის წევრია.

ციცერონი მარკუს ტულუს (ძვ.წ. 106-43) – რომაელი სახელმწიფო მოღვაწე, ორატორი, ფილოსოფიური პროზის კლასიკოსი. დიდი გავლენა ჰქონდა აღორძინების ეპოქასა და განმანათლებლობაზე. ციცერონი მჭევრმეტყველებისა და რიტორიკის სწორუძოვარი ხელოვანია. იგი არანაკლებ ცნობილია, როგორც ფილოსოფოსი და სამართალმცოდნე. მის თხზულებებში რომაულმა პროზამ განვითარების უმაღლეს მწვერვალს მიაღწია. პოლიტიკური შეხედულებების გამო ციცერონს თავი და მარჯვენა ხელი მოჰკვეთეს და რომის საორატორო ტრიბუნაზე გამოფინეს. ასე დაასრულა მშფოთვარე და წინააღმდეგობებით აღსავსე სიცოცხლე უდიდესმა რომაელმა მოაზროვნემ. ნახევარ საუკუნესაც არ გაველო ციცერონის გარდაცვალებიდან, რომ მისი ნაშრომები შეიტანეს იმდროინდელ სასწავლო პროგრამებში ჯერ რომში, შემდეგ კი, მთელ განათლებულ მსოფლიოში. მას გატაცებით კითხულობდნენ ეკლესიის მამები, აღორძინების ხანაში ისიყო ჰუმანისტების მასწავლებელი, მისი შრომებით სწავლობდნენ ყველა დროის ორატორები. ციცერონი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფიგურაა რომის სახელმწიფოს ისტორიაში. მისი ნაშრომები ფასდაუდებელი წყაროებია ისტორიის მკვლევართათვის.

ცნობილი ფრაზა: სახლი, სადაც წიგნი არ არის, უსულო ორგანიზმს ჰგავს.

ჭავჭავაძე ნიკოლოზ (ნიკო) (1923-1997) – ქართველი ფილოსოფოსი და საზოგადო მოღვაწე. ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი. ოცდაათი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტს. მეგობრებთან ერთად იხსნა ქართული ფილოსოფიური აზრი მარქსიზმ-ლენინიზმის მარწყებში. მისი ხელშეწყობითა და თაოსნობით განვითარდა საქართველოში ფილოსოფიური ანთროპოლოგია, კულტურის ფილოსოფია, აქსიოლოგია.

იყო საქართველოს ფილოსოფიური საზოგადოების თავმჯდომარე, ჟურნალ „მაცნეს“ ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერიის რედაქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ესთეტიკის კათედრის გამგე, საქართველოს პარლამენტის წევრი 1992-1995 წლებში. ხელმძღვანელობდა აფხაზეთის საკითხთა კომისიას. იგი იყო 80-იანი წლების ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელის – ზურაბ ჭავჭავაძის (1953-1989) მამა.

ჰაიდეგერი მარტინ (1889-1976) – გერმანელი ფილოსოფოსი, ექსისტენციალისტი. მისი მსოფლმხედველობა ადრეულ ხანებში საზრდოობდა ფენომენოლოგიით, სიცოცხლის ფილოსოფიითა და დიალექტიკური თეოლოგიის მოტივებით. ჰაიდეგერის ფილოსოფიის მთავარი საგანი იყო გაერკვია ყოფიერების საზრისი, რომელიც ერთგვარად დავინწყებული იყო ტრადიციულ ფილოსოფიაში. მისი აზრით, ადამიანის არსებობის ონტოლოგიური საფუძველია მისი დასრულებულობა, დროულობა. ამიტომაც დრო განხილული უნდა იქნას, როგორც ყოფიერების ყველაზე არსებითი ნიშანი. ჰაიდეგერის ძირითადი შრომა - „ყოფიერება და დრო“ ქართულად გამოიცა 1989 წელს. *ცნობილი ფრაზა: მოაზროვნე უფრო ნაყოფიერი და აქტიურია მაშინ, როდესაც მას აკრიტიკებენ და არა მაშინ, როცა ყველაფერზე თავს უჭნევს.*

ჰაინე ჰაინრიხ (1797-1856) – გერმანელი მწერალი-რომანტიკოსი, ფილოსოფოსი და პუბლიცისტი. 1832 წელს ჰაინემ ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნა „ფილოსოფიის ისტორიისა და რელიგიის მიმდევრობა გერმანიაში“. ამაზე ექსტრაორდინალური წიგნი მსოფლიოში ფაქტობრივად არ არსებობს. იგი სავესეა ისტორიული გამჭრიახობით, ინტელექტუალური საზრიანობით და გამბედაობით...ძნელად თუ მოიპოვება მისი ბადალი. ჰაინეს მამა ებრაელი, დედა კი – გერმანელი ჰყავდა. მთელი ცხოვრების მანძილზე გერმანიის თვითმპყრობელობა, პოლიტიკა და ცენზურა ავიწროებდა, მისთვის ყველა კარი დახშული იყო. 1831 წელს ჰაინე იძულებული

გახდა საფრანგეთში წასულიყო, სადაც სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა პოლიტიკურ ემიგრანტად, რადგან გერმანიის ოპოზიციური ლიტერატურის მოთავედ ითვლებოდა. 1835 წელს გერმანიის ხელისუფლებამ ჰაინეს თხზულებები აკრძალა. *ცნობილი ფრაზა: უღრმეს ჭეშმარიტებას შობს მხოლოდ უღრმესი სიყვარული და არაფერი სხვა.*

ჰეგელი გეორგ ვილჰელმ (1770-1831) – დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი, კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი გამოჩენილი მოაზროვნე, რომელმაც სცადა მთელი სინამდვილის მთლიანობაში გააზრება. ეპოქალური მნიშვნელობისაა მისი ნაშრომები, რომლებიც ეძღვნება აბსოლუტური სულის (ღმერთის) გამოვლენას, ლოგიკის პრობლემებს, ისტორიის, რელიგიისა და სამართლის ფილოსოფიას, ესთეტიკას. იგი მიეკუთვნება „გერმანული იდეალიზმის“ ეპოქას. ჰეგელის პოლიტიკური და სოციალური ფილოსოფია დღემდე ინტერესს იწვევს. „ჰეგელმა იდეალისტური ფილოსოფია იმ სიმაღლეზე აიყვანა, რომ წინ ვერ წახვალ თუ იდეალიზმს არ გაემიჯნე“ (გერცენი). *ცნობილი ფრაზა: ვისაც ღიადის მიღწევა სურს, თავი უნდა შეიზღუდოს; ხოლო, ვისაც სურს, ყველაფერს მიაღწიოს, ვერაფერს მიაღწევს.*

ჰობსი თომას (1588-1679) – ინგლისელი ფილოსოფოსი. მისი ძირითადი იდეები ჩამოყალიბებულია ნაშრომში „ლევიათანი“. მასში განხილულია ისეთი თემები, როგორიცაა ადამიანის ბუნება, ცოდნის თეორია, ეთიკა, პოლიტიკის ფილოსოფია. ჰობსის იდეებმა დიდწილად განსაზღვრა ახალი დროის დასავლური პოლიტიკური აზროვნება. მან სრულიად ახლებურად დააყენა სახელმწიფო ძალაუფლების პრობლემატიკის საკითხი. მაშინ, როცა ანტიკური მოაზროვნეები, ამ საკითხზე, ძირითადად, ნორმატიული კუთხით მსჯელობდნენ, შუა საუკუნეების დასავლური აზროვნება კი საერთოდ არ განიხილავდა სახელმწიფო ძალაუფლებას, როგორც პრობლემას – მისთვის ამქვეყნიური ძალაუფლებით აღჭურვილი იყო ღვთისგან ნაკურთხი მონარქი (ამ პრინციპს „მეფეთა საღვთო უფლებას“

უნოდებდნენ). ეს იმას ნიშნავდა, რომ პოლიტიკური სისტემა მონარქისა და ეკლესიის კავშირს ემყარებოდა. ამ დროს დასავლეთ ევროპაში კათოლიკეებისა და პროტესტანტების, ხოლო ინგლისში მონარქიისა და პარლამენტის მომხრეების დაპირისპირების შემდეგ, ჰობსმა ორი დასკვნა გამოიტანა: აუცილებელია ძლიერი სახელმწიფო ძალაუფლება, რომელიც გამოირიცხავს სამოქალაქო დაპირისპირებასა და ქვეყნის გაპარტახებას. ადამიანები თანხმდებიან, სახელმწიფო ხელისუფლებას დაემორჩილონ, რადგან ალტერნატივა საყოველთაო ომის მდგომარეობაა. ეს ხელისუფლება აბსოლუტურია ანუ ადამიანები მთლიანად უქვემდებარებენ მას თავიანთ ნებას. დღევანდელი გაგებით, ჰობსი დიქტატურის მომხრეა, თუმცა ამავე დროს თანამედროვე ლიბერალიზმის წინამორბედიცაა, რადგან სახელმწიფო ძალაუფლებას საღვთო წესრიგით კი არ ამართლებს, არამედ რიგითი ადამიანების მიმართ განეული სამსახურით – მათი უსაფრთხოების უზრუნველყოფით. *ამან მთლიანად შეატრიალა პოლიტიკური აზროვნების ტრადიცია. ადამიანის თავისუფლებისა და თანასწორობის ძირითად მახასიათებლებად გამოცხადება საფუძველს აცლიდა შუა საუკუნეების წოდებრივ იერარქიულ სისტემას. ჰობსი ერთ-ერთი ფუძემდებელია პოლიტიკური რეალიზმის სკოლისა, რომელიც დღესაც წამყვანია საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიაში.*

ჰონიგმანი ერნესტ (1892-1964) – ბელგიელი მეცნიერი, ორიენტალისტი. თავისი კვლევა-ძიებით, შ. ნეცუბიძისგან დამოუკიდებლად, მივიდა დასკვნამდე, რომ V საუკუნის საეკლესიო მოღვაწე პალესტინაში, მაიუმის ეპისკოპოსი, წარმოშობით ქართველი პეტრე იბერი (411-491) არის არეოპაგიტული თხზულებების ნამდვილი ავტორი.

ფილოსოფიური ტერმინების ლექსიკონი

ანთროპოლოგია – (ბერძ. ადამიანი, ლოგოს მოძღვრება) მეცნიერება ადამიანის წარმოშობისა და ევოლუციის, ადამიანთა რასების შესახებ. ანთროპოლოგია ადამიანისა და რასების წარმოშობის, ჩამოყალიბების და შემდგომი განვითარების შესწავლის მიზნით, იკვლევს ადამიანის ფიზიკური ტიპის ვარიაციებს დროსა და სივრცეში. პირველად ეს ტერმინი გამოიყენა არისტოტელემ და მასში ადამიანის სულიერი კულტურის ბუნება იგულისხმა. ანთროპოლოგია, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერება ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის შუა პერიოდში.

არგუმენტი – (ლათ.) საბუთი, რომელიც მოჰყავთ რისამე დასამტკიცებლად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არგუმენტი არის ის, რაც ხსნის, ნათელს ჰყენს კითხვას – რატომ უნდა დავიჯეროთ/გავითავისოთ/მივიღოთ/უარვყოთ ან ვირწმუნოთ ნათქვამი. არგუმენტი, ამავდროულად, არის ის, რაც მეტ დამაჯერებლობას ანიჭებს მოსაზრებას, არგუმენტირებული საუბარი და პოზიცია კი პატივისცემასა და მოსმენას იმსახურებს იმის მიუხედავად, ვეთანხმებით თუ არა მას. არგუმენტირებული მსჯელობა კარგად სტრუქტურირებული მსჯელობაა.

არქე – (ბერძ.). ნიშნავს საწყისს.

ატრიბუტი – (ლათ.) ფილოსოფიური ტერმინი, რომელიც აღნიშნავს ობიექტის აუცილებელ, არსებით და განუყოფელ თვისებას (მაგ. მატერიის ატრიბუტია – მოძრაობა).

აქიოლოგია – (ბერძნ.) მოძღვრება ღირებულებებზე, ღირებულების თეორია.

აქციდენცია – (ლათ.) ფილოსოფიური ტერმინი, რომელიც აღნიშნავს ობიექტის შემთხვევით, არა არსებით თვისებას.

გამოცხადება – ქრისტიანულ რელიგიაში, ღმერთის მიერ ადამიანის წინაშე თავის გამოვლინება. ამ სახელწოდებას ატარებს წმ. იოანეს წინასწარმეტყველური წიგნი, რომელიც „აპოკალიპტურ“ ლიტერატურულ ჟანრს განეკუთვნება და ახალ აღთქმას ამთავრებს.

გნოსეოლოგია – (ბერძნ.) ფილოსოფიური მოძღვრება მეცნიერული შემეცნების შესაძლებლობათა და საშუალებათა შესახებ; შემეცნების თეორია.

დემოკრატია – სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა, რომლის თანახმად, ხელისუფლების წყარო არის ხალხი.

დიალექტიკა – (ბერძნ. „ვსაუბრობ, ვმსჯელობ“, კამათის ხელოვნება) მოძღვრება განვითარების შესახებ, რომელიც ანტიკური დროიდან სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება. შუა საუკუნეებში დიალექტიკა ლოგიკის სინონიმი იყო. მაშინ იგი რიტორიკასა და გრამატიკასთან ერთად სამ თავისუფალ ხელოვნებას ანუ ტრივიუმს შეადგენდა. როგორც სამყაროს შეცნობის ფილოსოფიური მეთოდი. იგი მდგომარეობს თეზისისა და ანტითეზისის დაპირისპირებაში.

ექსისტენციალიზმი – XIX ს. მეორე ნახევრისა და XX ს. უმნიშვნელოვანესი ფილოსოფიური მიმდინარეობა, რომლის შესწავლის მთავარი საგანია ადამიანი და მასთან დაკავშირებული პრობლემები. ექსისტენციალები მიუთითებენ ადამიანის არსებობის არანამდვილობასა (მაგ. გაუცხოება) და ნამდვილობაზე (სინდისის ხმა, გადაწყვეტილება, არჩევა...). ინდივიდმა უნდა შეძლოს პირველიდან მეორემდე ამაღლება. მარტოობისა და სიჩუმის დროს სინდისის უხმო ძახილი სწორედ ამას მოუწოდებს პიროვნებას.

ეთიკა – (ბერძნ.) ფილოსოფიური მოძღვრება მორალის, ბნეობის – როგორც საზოგადოებრივი შეგნების ერთ-ერთი ფორმის – შესახებ.

ემანაცია – რელიგიურ-ფილოსოფიური ტერმინი; აღნიშნავს ღვთაებრივი საწყისიდან სამყაროს მთელი მრავალფეროვნების გადმოღვრას, გამოსხივებას.

ემპირია – (ბერძნ.) 1. ადამიანის გამოცდილება; გარეშე სამყაროს აღქმა გრძნობის ორგანოების საშუალებით. 2. რაიმე საკვლევ ობიექტზე დაკვირვება ბუნებრივ პირობებში.

ემპირიზმი – ფილოსოფიური თეორია, რომელიც შემეცნების მთავარ წყაროდ აღიარებს ცდას. ემპირიზმი უპირისპირდება რაციონალიზმს.

ესთეტიკა – (ბერძნ. ნიშნავს „გრძნობადს“) – ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც იკვლევს, ერთი მხრივ, ადამიანის ღირებულებით (შეფასებით) დამოკიდებას სამყაროს მიმართ, ხოლო, მეორე მხრივ, ადამიანთა მხატვრულ შემოქმედებას.

ეთეგონია – (ბერძნ.). მოძღვრება ღმერთის წარმოშობაზე. მომდინარეობს

ბერძენი ავტორის, ჰესიოდეს (ძვ.წ. დაახლ. 700 წ.) ამავე სახელწოდების ნაწარმოებიდან. ჰესიოდე ღმერთების დაბადებას 1000-ზე მეტ სტროფს უძღვნის და თავის თხზულებაში უფრო ადრინდელ მითოლოგიურ მასალასაც ეყრდნობა. ჩვეულებრივ, გენეალოგიური ხის ფუძემდებელი არსებისგან მომდინარეობენ ხშირად ერთმანეთთან და საკუთარ შემოქმედთან კონფლიქტში მყოფი ღვთაებრივი ან ნახევრად ღვთაებრივი არსებანი. თეოგონიასთან მჭიდრო კავშირშია **კოსმოგონია** – ჰერეკა სამყაროს წარმოშობის შესახებ.

თეოლოგია – (ბერძნ.) ღვთისმეტყველება, მოძღვრება ღმერთის არსისა და ყოფის შესახებ.

თომიზმი – ფილოსოფიის მიმართულება. მისი ფუძემდებელია თეოლოგი და ფილოსოფოსი თომა აქვინელი. თომიზმისთვის დამახასიათებელია არისტოტელეს ფილოსოფიის შეგუება ქრისტიანული სარწმუნოების მოთხოვნებთან. XV-XVI საუკუნეებში და შემდგომ თომიზმი დავიწყებას მიეცა, მაგრამ მოძღვრება კვლავ გახდა აქტუალური XIX საუკუნეში და დასაბამი მისცა ნეოთომიზმს.

იდეა – (ბერძ.) სპეციფიკური კონცეფცია, რომელიც ადამიანის გონებაში წარმოიქმნება ფიქრის შედეგად. გამოიყენება, როგორც ჰოპულარულ, ისე ფილოსოფიურ ტერმინოლოგიაში. ფილოსოფიაში აღნიშნავს: „საზრის“, „არსებას“, „მნიშვნელობას“. მჭიდროდ არის დაკავშირებული არსისა და აზრის კატეგორიებთან.

იდეალიზმი – ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება ფილოსოფიაში, რომლის მიხედვითაც იდეა, ცნობიერება, სული არის პირველადი, ხოლო მატერია, ბუნება, ყოფიერება – მეორადი.

ისლამი – (არაბ.). ნიშნავს „მორჩილებას“. ბუდიზმთან და ქრისტიანობასთან ერთად, ერთ-ერთი დიდი მსოფლიო რელიგია.

იუდაიზმი – ებრაელთა რელიგია. ქრისტიანობასა და ისლამთან ერთად ერთ-ერთი მონოთეისტური (აღიარება მხოლოდ ერთ ღმერთს) რელიგიაა.

ლოგიკა – (ბერძნ.) მეცნიერება აზროვნების ფორმებისა და კანონების შესახებ.

მატერია – (ლათ.) ფილოსოფიური კატეგორია; გამოხატავს ადამიანის ცნობიერებისგან დამოუკიდებლად არსებულ ობიექტურ რეალობას.

მატერიალიზმი - ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება ფილოსოფიაში, რომელიც ამტკიცებს, რომ პირველადია მატერია, რეალური სამყარო, მეორადი კი გონი, ცნობიერება.

მეტაფიზიკა - (ბერძნ.) ნიშნავს „ფიზიკის შემდეგ“. 1. შემეცნების მეთოდი, რომელიც მოვლენებს განიხილავს ერთმანეთისაგან მოწყვეტით, დამოუკიდებლად, როგორც ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულს, უარყოფს საგნებისა და მოვლენების შინაგან წინააღმდეგობას.. 2. იდეალისტური ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც განიხილავს ცდის მიღმურ მოვლენებს (ღმერთს, სულს და მისთ. ასე უწოდეს არისტოტელეს ფილოსოფიურ თხზულებებს, რომლებიც მოთავსებული იყო მისი ფიზიკის ტრაქტატების შემდეგ).

მეცნიერება - ადამიანის საქმიანობის სფერო, რომლის მიზანია გარემომცველი სამყაროს შესახებ ობიექტური ცოდნის მიღება, დამუშავება და სისტემატიზაცია. მეცნიერული ცოდნის დაგროვება ხდება ბუნების, საზოგადოების ან სხვა ობიექტის სამეცნიერო მეთოდით შესწავლის შედეგად. ამავე დროს, მეცნიერება საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს (სამყაროს მეცნიერული სურათი).

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია - წარმოების საფუძვლიანი გარდაქმნა მეცნიერების მონაპოვრებისა და საზოგადოებრივ წარმოებაში მეცნიერებისთვის გადამწყვეტი ფაქტორის მინიჭების საფუძველზე.

მონადა (ძვ.ბერძნ. ერთეული, ერთიანი) - ფილოსოფიური ტერმინი. იყენებენ არსებულის უმარტივესი, განუყოფელი ელემენტების აღსანიშნავად. თავდაპირველად გვხვდებოდა როგორც მატერიალისტების (დემოკრიტე), ასევე იდეალისტების შრომებში. (პითაგორელები, არისტოტელე, პლატონი, ნიკოლოზ კუზელი). ჯორდანო ბრუნო მასში გულისხმობდა იდეალურისა და მატერიალურის პირველად განუყოფელ ერთიანობას. შემდეგ იგი იდეალისტურ ფილოსოფიაში დამკვიდრდა ატომის საპირისპირო ელემენტარული სულიერი პრინციპის აღსანიშნავად (ა. ლაიბნიცი, კ. ვოლფი, ი. ჰერბარტი, რ.ჰ. ლოტცე). თანამედროვე მეცნიერებაში მოძღვრება მონადის, როგორც სამყაროს განუყოფელი პირველსაწყისის შესახებ უარყოფილია ბუნებისმეტყველების

მიერ. მას მხოლოდ ისტორიულ-ფილოსოფიური მნიშვნელობა აქვს.

მონოთეიზმი - (ბერძ.). ერთღმერთიანი რელიგიების (იუდაიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი) აღმნიშვნელი ცნება.

ნეოფროიდიზმი - თანამედროვე ფილოსოფიასა და ფსიქოლოგიაში გამოხატავს იმ მიმართულებას, რომელიც XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს გამოეყო ორთოდოქსულ ფროიდიზმს. ნეოფროიდიზმის ამოსავალია სოციალური და კულტურული დეტერმინიზმის პრინციპი, რომელიც ფროიდის ბიოლოგიზმისაგან განსხვავებით, ემყარება პიროვნებას.

ნეოპლატონიზმი - ფილოსოფიური სკოლა, რომლის მიზანსაც შეადგენდა პლატონის ფილოსოფიის დაცვა, თუმცა, საბოლოოდ, მძლავრ ფილოსოფიურ სისტემად ჩამოყალიბდა. ნეოპლატონიზმი მონისტური (მოძღვრებას, რომელიც ყოველი არსებულის საწყისად აცხადებს ერთ საწყისს) სისტემაა, ამ მოძღვრების სათავეში არის ღმერთი, მომდევნო საფეხურია გონი, შემდეგ - სული და ბოლოს ხილული სინამდვილე. ნეოპლატონიზმის მთავარი წარმომადგენლები იყვნენ: პლოტინე და პროკლე.

ნიჰილიზმი - (ლათ.) თვალსაზრისი, რომელიც უარყოფს საყოველთაოდ აღიარებულ ღირებულებებს, იდეალებს, მორალურ ნორმებს და ა. შ.

ონტოლოგია - (ბერძნ.) - ფილოსოფიური მოძღვრება ყოფიერების ანუ არსებობის, არსის, სტრუქტურისა და კანონზომიერების შესახებ; მეტაფიზიკის განშტოება.

პოლითეიზმი - (ბერძნ.) მრავალღმერთიანობა.

პოლიტეია - ეს სიტყვა მოდის ბერძნული „პოლისი“-დან და რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს - მოქალაქეთა უფლებებიდან დაწყებული, მმართველობის ფორმით დამთავრებული.

პრაგმატიზმი (ბერძნ. მოქმედება) 1. თანამედროვე ბურჟუაზიული ფილოსოფიის სუბიექტურ-იდეალისტური მიმართულება, რომელიც ჭეშმარიტად აღიარებს იმას, რაც პრაქტიკულად სასარგებლოა (და არა ობიექტურ ჭეშმარიტებას); განსაკუთრებით გავრცელებულია ამერიკის შეერთებულ შტატებში. 2. ერთგვარი მიმართულება ისტორიის მეცნიერებაში; იფარგლება ამბების გადმოცემით

და არ ხსნის კულტურულ-ისტორიული განვითარების ობიექტურ კანონებს. მისი მიმდევარია - პრაგმატიკოსი.

რაციონალიზმი - ფილოსოფიური მიმართულება, რომლის თანახმად, შემცენების მთავარი წყარო და ადამიანის მოქმედების განმსაზღვრელია გონება. რაციონალიზმი უპირისპირდება ემპირიზმს.

რენესანსი - (ფრან.) ისტორიული მოვლენა, რომელიც გამოხატავს რადიკალურ შემობრუნებას შუა საუკუნეების კულტურაში. რენესანსი გულისხმობს ადამიანისადმი ანტიკური დამოკიდებულების აღდგენას, ამქვეყნიურის ღირებულად გამოცხადებას და კულტურის საერთო აღმავლობას.

სოფისტი - ბრძენი, ფილოსოფოსი და მჭევრმეტყველი ძველ საბერძნეთში. სოფისტები მოხერხებული მსჯელობით მცდარ აზრს ჭეშმარიტად წარმოადგენდნენ. სოფისტების მსოფლმხედველობა მკაცრად გააკრიტიკეს სოკრატემ და პლატონმა.

სპირიტუალიზმი - რელიგიური და ფილოსოფიური მიმდინარეობა. მოიაზრებს რწმენას სიკვდილის შემდეგ არსებულ ცხოვრებაზე და მკვდრებთან კონტაქტებს მედიტაციების საშუალებით.

სციენტიზმი - გადაჭარბებული ნდობის გამოცხადება მეცნიერების მიმართ და მისი უმაღლეს ღირებულებად მიჩნევა.

სუბსტანცია - ის, რაც სინამდვილის არსს გამოხატავს. მატერიალიზმში ეს არის მატერია, იდეალიზმში - იდეა, სული, ხოლო რელიგიაში - ღმერთი.

ტექნოკრატიული მსოფლმხედველობა - სოციოლოგიური კონცეფცია, რომლის თანახმადაც აუცილებელია პოლიტიკური ხელისუფლების სათავეში ტექნიკური სპეციალისტების (წარმოების ორგანიზატორებისა და ინჟინრების) მოსვლა.

ფენომენოლოგია - რადიკალური ანტიტრადიციული ფილოსოფია, რომელიც უბრუნდება ფენომენის აღწერას ისე, როგორც მას განიცდის კონკრეტული ადამიანი - სუბიექტი. ფენომენოლოგია ცდილობს თავიდან აიცილოს მოვლენისადმი წინასწარი მიკერებული იარაღიყები და ტენდენციური კონსტრუქციები, იქნება ეს რელიგიური, კულტურული, სამეცნიერო თუ სალი აზრის შედეგი.